Pintér Lajos

KÖNNYV

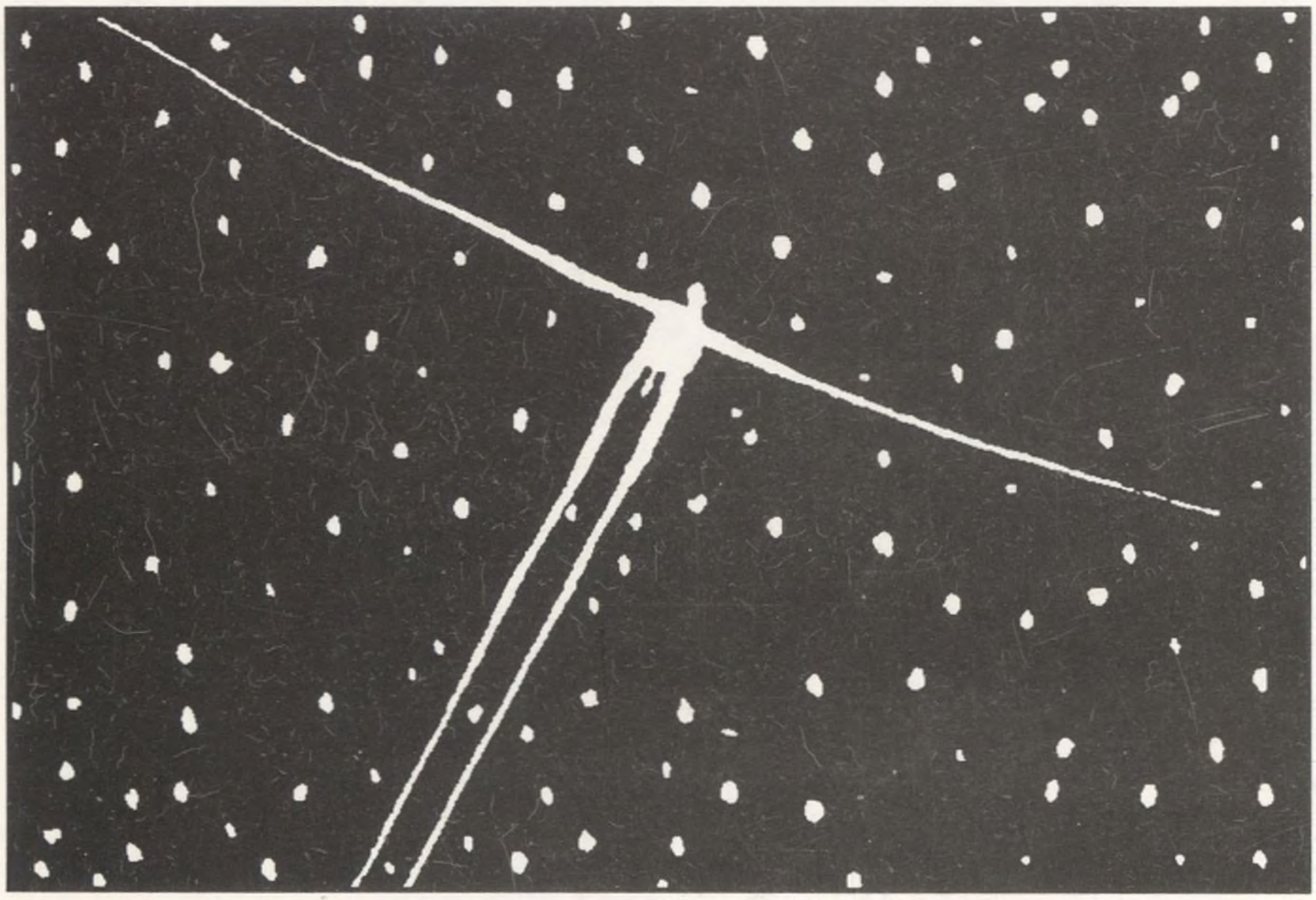

VÁR UCCA
tizenhét

Pintér Lajos 1953. március 20-án született Szegeden. 1971 és 1976 között a budapesti bölcsészkar magyar-népművelés szakán tanult, az egyetemi évek alatt az Eötvös Kollégium tagja volt. 1976 óta a *Forrás* folyóirat irodalmi szerkesztője.

Mostani kötete 1996-os naplóját és az utóbbi években írott esszéinek válogatását közli. Írásainak egyik központi jellemzője az emberi szolidaritás, csillag-jelzésük egy-egy könnycsepp. Ezért Könnyv a könyv.

VÁR UCCA
tizenhét

Pintér Lajos

KÖNNYV

esszék, vallomások

© Pintér Lajos

VÁR UCCA TIZENHÉT KÖNYVEK 23.
Szerkesztő: Géczi János

Előkészítés: Nagy Károly
Arculat: Fenyvesi Ottó
Tördelés: Szijártó Sándor
Kiadó: Fenyvesi Ferenc igazgató, Művészetek Háza, Veszprém, 1997.

A címlapon Benes József Csillagnéző című grafikája látható,
a szerző fotóját Bahget Iszkander készítette

Készítette: Veszprémi Nyomda Rt. Kapolcs

A könyv kiadását az OTP Rt. Bács-Kiskun Megyei Igazgatósága, Kecskemét
és a Bács-Kiskun Művészetéért Alapítvány támogatta
ISBN 963 9105 06 6

Pintér Lajos

KÖNYV

esszék, vallomások

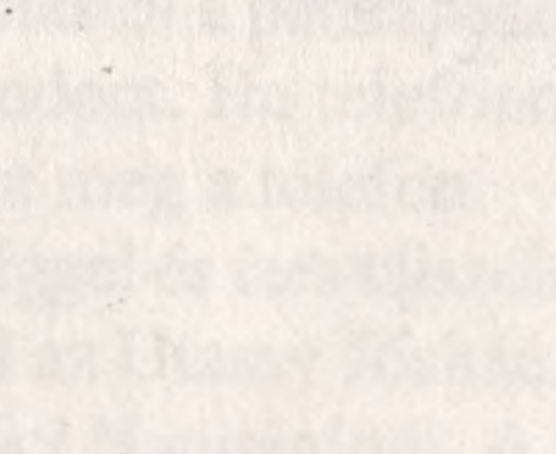

VÁR UCCA TIZENHÉT KÖNYVEK 23.

TIZENHAT TŐ ARANYESŐ

A városnak

1972-ben történhetett, 1973-ban? Már nem emlékezem. Kegyetlenül és irgalmatlanul megreccsent pontban reggel nyolc órakor az Eötvös Kollégium hangosbemondója. „Pintér Lajost várják a portán. Figyelem, Pintér Lajost várják a portán!"

Ez a világ legotrombább dolga volt. Az egyetemista éjszaka tanul – vagy, ha véletlenül nem tanul, akkor éjszakázik: színházba megy, kocsmába megy –, de tanul is éjfélig, hajnali háromig, négyig. Akkor lefekszik és alszik másnap délig. Tanár, aki kora reggelre írja ki az óráját az egyetemen, dilettáns. Tanár, aki hétfőn reggel nyolcra írja ki az óráját, elveszett ember.

Soha nem beszéltünk erről, de az Eötvös Kollégiumnak volt egy íratlan törvénye: maga a portás néni is tudta és tiszteletben tartotta. Reggel, délelőtt nem használta a hangosbemondót. Szentségtörés lett volna!

A kollégiumi portás néninek különben körülbelül az volt a presztízse az intézményen belül, mint az igazgatónak. A kollégiumi portásfülkének körülbelül az volt a presztízse, mint az igazgatói irodának. A portás néni vette át a leveleket, sokszor cetlin otthagyott szerelmes leveleket, ő vette át a postástól a pénzküldeményt, csomagot, s általában is ő tudott rólunk mindent. Ha telefonon kerestek bennünket, akkor is az ő asztalán csörrent meg a telefon.

Ő azután különös kedvességgel és ízes tájszólással intézte dolgainkat.

Legendás történet például az Utassy Jóskáé. Utassy megkapta élete első honoráriumát a miskolci Napjainktól. A kollégiumba címezte a szerkesztőség, a portás néni vette át. Jóska ott jelentkezett a pénzért, és dalra fakadt, táncra perdült örömében, amikor látta a pénzes nyomtatványon a mesés összeget, hogy 1967. Ezerkilencszázhatvanhét forint – gondolta, kész vagyon. Nyújtotta is a markát. A portás néni pedig leszámolt neki valami ötven–hatvan forintot, az volt a honorárium. Amit Jóska látott a pénzesutalványon, s amitől örömében táncra perdült, az volt a küldeményen a dátum!

A portás néni tudott tehát először Utassy Jóska honoráriumáról, s ő tudott először arról is, hogy meghalt apám. 1973-at írtunk a naptárban, amikor megcsörrent a telefon az asztalán, anyám telefonált. Miután be-

széltünk, s ő megérezte a beszélgetés szomorú hangulatát, csak szemével kérdezett, s én csak a szememmel válaszoltam. Ennyi elég volt.

Reggel nyolckor – minden törvényt áthágván ezzel – zúg tehát, recseg, bömböl a kollégiumi hangosbemondó. „Pintér Lajost várják a portán!" Engem is ez a recsegés ébreszt, meglepődve botorkálok le a lépcsőn. Egy kövérkés, középkorú hölgy vár a portán, csúnya műbőrcsizmában, emlékszem, barna, térdközépig érő, de elálló szárú műbőrcsizmában. Bemutatkozik, hogy civilruhás rendőr, és felszólt, hogy azonnal jelenjek meg az egyik kerület rendőrkapitányságán. A részletekre már nem emlékezem, csak arra, hogy valahová a Keleti pályaudvar tájára kellett elbuszoznom. Utasítására összekaptam magam, iratokat vettem magamhoz, értetlenségemnek hangot adva elindultam.

A rendőrségen a megadott ajtó előtt hosszú pad volt, a padon beidézett fiatalok ültek, szorosan egymáshoz simulva. Nem akarom most körülírni, hogy miért, de valóban gyanús külsejűek voltak. Helyet szorítottak maguk között, közéjük ültem. Azonnal láttam, azt a látszatot kívánják ők is kelteni, hogy közébük tartozom, bár egyikkel sem találkoztam soha. Egymás után szólítottak bennünket, s biztos vagyok benne, hogy ellenem vallottak.

Mikor rövidesen engem szólított be egy rendőrnyomozó, az első kérdése rögtön, szigorúan ez volt: „A galeri neve?!" Milyen galeri? milyen neve? – futott végig az agyamban, de ezt így mondani persze nem mertem. Jeleztem neki, hogy nem értem a kérdést, ő azt mondta, hogy akkor gondolkozzam rajta holnapig, most elmehetek, de holnap reggel nyolckor jelenjek meg újra. Másnap reggel nyolckor ott voltam újra, ismeretlen barátaim között persze, s fölhangzott újra a kérdés, afféle keresztkérdés: „A galeri neve?" Nem értem, miről van szó, mondottam. Ő pedig ismét: akkor jöjjek vissza holnap reggel nyolckor, addig gondolkodjam rajta.

Kint a fiúk hallgattak, szerintem kuncogtak magukban, hogy ebbe az ismeretlen színes, büdös gyurmába engem is belegyúrtak, de szólni nem szóltak, se egymáshoz, se hozzám.

A Városban, Veszprémben először 1984-ben jártam, Reich Károly grafikusművész akkor kért fel, hogy nagy veszprémi kiállítását én nyissam meg. Elutaztam Veszprémbe, egy barátomnál megszálltam és ismerkedtem Veszprémmel és a számomra oly kedves, de szintén ismeretlen Reich-életművel. Tudom a dátumot, hiszen a kiállítás megnyitóján kaptam egy grafikát Reich Károlytól. A grafikán ez áll: Pintér Lajosnak szeretettel és barátsággal Reich Károly, 1984. XI. 12.

1984 novembere volt tehát, jártam a várost, de mindig egy rövid kaptatóval a vadász étteremben kötöttem ki. Az étterem nevére nem emlékezem már. Gondolom, nem Nimród volt. Nimród a pesti tanyánk. Csak arra emlékezem, hogy kitűnő vadételeket ettem, és mindig, és mindig áfonyát.

Később egyszer a budai hegyek között járkálván, kedves budai Istenhegyemen bóklászván, eszembe ötlött, hogy hiszen éppen Reichék háza környékén lehetek. Hirtelen noteszemhez nyúltam, megnéztem a címet, majd olvasgatni kezdtem az utcaneveket és házszámokat. Igazában nem tudtam eligazodni, mígnem apró kiáltásokat hallottam: Lajos, Lajos. Reich vett észre, éppen kint volt háza udvarán és játszott hófehér pulikutyáival. Ő is ősz ember, ő is egy elvarázsolt ősz puli. Ennek a látogatásnak az időpontját is tudom, hiszen a festő válogatott gyönyörű, vékonyhegyű tollai között, majd grafikai albumát vette elő, címe Hazafelé, és gyönyörű vékony vonalakkal belerajzolta: Pintér Lajosnak barátságom és szeretetem jeléül, Reich Károly, 1986. nov.5.

Kár, hogy nem kértem csodálatos, vékonyan író, szinte szárnyaló tollaiból. Kellenének, nagyon kellenének. Most, hogy nincsenek, mivel írjam a verset. Én csak akkor tudok dolgozni, ha valakitől kapok ihletően szép tollat vagy ceruzát.

Most itt ülök én is egy kertben. Ültettem kora tavasszal tizenhat tő aranyesőt. Megfigyeltem, hogy a szomszéd kertekben dugványozással nevelik az aranyesőt, csak levágják a virág friss, vékony ágát és ledugják, s megfigyeltem, rövidesen magától meggyökeresedik. S az aranyeső virágzása átsüti a kora tavaszi havazást. Az én kertemben is vannak aranyeső bokrok, sok évvel ezelőtt faiskolában vettem őket, gyönyörűvé nőttek, nevelkedtek. Ezekről veszek most ágat a gyökereztetéshez. S tizenhat ledugott ágból kis aranyeső utat, sövényt csinálok. Még öntözöm is. Most még nem tudom megírni, ne haragudj, mi lesz, most még tart a kísérletem, nem tudom kihajt-e, meggyökeresedik-e kertemben a tizenhat tő aranyeső. Átsüti-e majd a kora tavaszi hóhullás falát.

Majd elmegyek Veszprémbe újra, kóborlok a városban, és rövid kaptatóval fölérek a vadász étteremhez. Ha csak le nem bontották azóta. És eszem majd újra az áfonyát, az áfonyát, amelynek kékjével festeni lehetne, kékjével, amelyről álmodni lehetne.

S ha még egyszer odakerülnék egy bolond reggelen, arra a rendőrkapitányságra. Ha még egyszer értem jönne egy középkorú, műbőrcsizmás, civilruhás rendőrnő. S ha még egyszer megkérdeznék tőlem, ahogy belépek, rögtön, a nevem helyett szinte, hogy „Mi a galeri neve?", most már tudnám a választ. A galeri neve: Aranyeső. S ha kapnék egy pofont ezért a pimasz válaszért, tudnám a következő kérdésre is a választ. A galeri neve: Áfonya.

Utóirat egy előszóhoz

Nem tartozik a tárgyhoz, de hónapokig tartó zaklatás után végül is megtudtam, hogy mit akarnak velem, és ezzel a „galeri nevével". Egy barátomnak törték föl az időben az autóját Pesten a Mátyás pince előtt. Tóth Ferenc újvidéki költő és folklorista barátom ócska Skodáját, ben-

ne szakdolgozatának anyagával, vajdasági néprajzi gyűjtésével. Ezt lopták el tőle. S ellopott papírjainak egyikén megtalálták fölírva az én nevemet és címemet. A holmik valamilyen házkutatásnál előkerültek, de semmiről nem árulkodtak, csak az én nevemet és címemet hírelték. Összetévesztették tehát a bűnöst és az áldozatot. Nem először, és nem is utoljára a történelemben. De mondom, ez már nem tartozik sem az előszó, sem a kötet tárgyához.

Az sem, hogy Tóth Feri végre szakdolgozatát elkészítette és diplomás néprajzos lett Újvidéken, később talán a néprajztudományok doktora. Pesti egyetemi évei után röviddel az Újvidéki Televízió egy néprajzi tárgyú forgatáshoz szakértőként hívta, s ezen az úton halálos autóbalesetet szenvedett. De mondhatom, ez sem tartozik már sem az előszó, sem a kötet tárgyához.

Csak hozzánk tartozik.

TÉR ÉS TÁJ/1.

Zöld ország II. Valamikor, ha jól emlékszem, 1986-ban – tehát kilenc, tíz éve immár – röpke naplóírásba kezdtem. Irom, ameddig 100 flekk nem lesz, határoztam el magam, és írtam, talán úgy egy-két flekket minden nap, ameddig a 100 flekk végére nem értem. Írtam akkor is, ha a színházi bemutatóról és az azt követő borozgatásról csak hajnaltájban érkeztem haza, írógépemhez ültem akkor is.

Valami leszorítottságban és valamiféle várakozásban éltünk akkor, nem is gondoltam a napló publikálására. Magamnak írtam.

Egy szerkesztő hírét vette, „megorrintotta", ahogy jó szerkesztőhöz illik, és közlésre elkérte. Beleegyezésem nélkül itt-ott megrövidítette, de azért – s akkor – én nem tettem panaszt, így kezdte közölni. Minden részlet után aprócska zavart éreztem, magában a szerkesztőségben is, hisz minden közlés után, mikor azért, mikor ezért, rájuk szóltak. A rövidítéseknek már én magam is részese lettem, egyszer én telefonáltam, és kértem három-négy mondat elhagyását, személyemet kellett védenem. „Minden hiába", a közlésnek vége szakadt, a naplót betiltották. Ki volt az? – kérdeztem tőlük. Ki volt az, az én környezetemből vagy máshonnan, akitől a tiltás származik? – kérdeztem. S mi volt az ok? De kérdéseimre választ nem kaptam. Csak nem volt tovább.

Azt hiszem, e viharban a szerkesztővel még korábbi barátságunk is meglazult. Azért távolodtunk el egymástól, mert röstellte, hogy nem tudott végig kitartani írásom mellett? Vagy azért, mert azt várta, hogy én röstelljem magam? Gondolván, micsoda író az olyan, akit csak írása negyedik-ötödik folytatásánál tiltanak be, s nem azonnal… Vagy semmi egyéb, s talán ez a legvalószínűbb, csak annyi, hogy az embereket a munkájuk egy időben egymáshoz közel sodorja, máskor meg nem. Egyszer kézközelben, egyszer kézfogás-közelben, másszor telefonközelben sem. Lehet, hogy nem több, csak ennyi.

Most megint, szerkesztői biztatásra, írógéphez ülök, s készülök az eljövendő száz flekkre, naplóm folytatására. Ezt már nem fogják betiltani, mert már nem olyan időket élünk. Ezt már inkább majd a közöny és az érdektelenség fogja körüllengeni, mert olyan időket élünk. Amikor már az sem hír, ha a postás harapta meg a kutyát. Én különben is, már megutáltam az úgynevezett híreket. Nekem az a hír, ha leesik a hó; ha kimegyek a lakásból, s hógolyóvá gyúrni támad még kedvem,

s ha a friss hóban, ha a még szűz hóban apró nyomokra lelek. Egyik itt, nézd, a feketerigóé, a másik meg egy óvodába tipegő gyereké.

Előttünk hatalmas szemétgyűjtő konténer áll. Mindig van benne kidobva ételmaradék, száraz kenyér, néha megfeketedett, megromlott banán. Emberek jönnek, közöttük gyerekek, beleállnak a szemetes konténerbe, s amit találnak, azonnal eszik. Dicső évszázadunk dicső végén.

Ennek a naplónak már nem lesz a címe *Zöld ország II.* Mert ez már más, más kor és más írói lelkiállapot. Ennek a naplónak legyen az a címe, pár napja, ahogy járom az utcát, tűnődöm rajta és ízlelgetem a szavakat, legyen az a címe: tér és táj. Majd később azt is megírom, miért. Most legyen elég annyi: Pintér Lajos Tér és táj. Ez apró nyelvi játék, ez apró rímjáték kedvéért.

Ülök a korán jött télben, november elején. Vasárnap reggel először, ahogy ablakomon kinézek: hófúvás, kavargó hóesés. Hát ez honnan, hát ez hogyan, november első napjaiban honnan e csikorgó hideg is? Hétfőre azután semmi sem változik. Reggel, ahogy a szerkesztőségbe ballagok, a fák ágait nézem. A vastagabb ágakon érintetlenül megül a hó. Saccolom: két tenyérnyi. Hirtelen ránk szakadt őszi, húsz centi hó. Anyámat hívom telefonon először. Egyedül él, lábai rosszak, öregen épp a lakásban csoszog csak, s bottal állataihoz a kertkapuig. Ő is azzal kezdi: méteres havat kavart már a szél az udvarába. Ki ne menj, mondom neki figyelmeztetően. Ki ne menj, mert rossz lábaddal elcsúszol. Nem megyek ki – mondja. Mert már bejöttem, már végeztem a kinti munkákkal. Jó kedvvel mondja. Érzi a kérdésben, de persze elsősorban a rá adott válaszban a játékot, a humort. Játékot?

Ha egyszer ott ilyenkor elesne, fölállni magában nem bírna. S talán az sem lenne, aki fölsegítené…

Egy régi sürgetésre írógéphez ülök. Könyv jelent meg, gyönyörű képes album Bács-Kiskun megyéről, s ahhoz kér a város lapja, a megyéé ismertetést.

Persze, elvállalom, megírom. Biztatásul is, mert tudom, mi munka, mi áldozat egy könyv. Szerzőé, fotósé, tipográfusé, milyen elszánás és sziszifuszi vállalkozás. S persze a pénz… a minden könyv mögül hiányzó hetedik krajcár. Vagy a minden könyvhöz hiányzó mind a hét krajcár.

Amit a könyvről írtam, ide naplómba is bemásolom. Kis vallomás ez, kis szerelmes vallomás. Pedig én nem szeretem ezeket a kis szerelmes vallomásokat, úgy általában. A világunk: fél rész otthonosság, fél rész idegenség. Amelyik írás nem ezt tükrözi, azt általában nem szeretem. Se a nagy „otthonosokat”, se a nagy „idegeneket”. Az otthonosok sokszor provincialisták, vagy nem azok, művelt, széles látókörű emberek, csak fenéknyalók, a hatalom udvari bolondjai. Az idegenek, az elidegenedettek pedig sokszor vakok: vakok arra, amit látni lehetne. Vakok az ünnepre is.

Itt valami megint készül, ez a cím, hogy *Vak ünnep.* Babits versé-ből magamnak már régen kiemeltem ezt a metaforikus szerkezetet, majd szerepe lehet. Naptáramba vannak ezek, vers és verscím ötletek és egyebek szép sorban fölírva.

Na, nézzük ezt a kis könyvismertetést, de ne gondoljuk többnek, mint ami.

Nem tudhatom

(Két folyó között, Bács-Kiskun)

Nem tudhatom (hiszen a nagy verseknek sajátosságuk, hogy köz-kinccsé, köznyelvi szókinccsé lesznek, tehát a verset most én is saját-tos, saját tűnődésként mondom), nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent. Mit jelent egy idegennek, mondjuk egy idegennek, aki Kecskemét nulla-kilométerkövénél nézegeti, hogy milyen messzire is van innen a világ más pontja. Milyen távolságra? Kilométerben? Mentalitásban? Nem tudhatom, nekem szülőhazám e tájék.

Most például büszkeség tölt el a róla megjelent könyv láttán, olvastán. Büszkeség, ha számba veszem természeti értékeit, épületeit, jeles embereit, művészeti értékeit… Nekem szülőhazám e lángoktól ölelt kis ország. Kis ország-rész. S mily érdekes, fájdalmasan érdekes, hogy „lángoktól ölelt" most is, a teremtő 1995. évében.

Megjelent egy könyv megyénkről, könyvészeti megjelenésében is remeklés, könyv-szépséglisták, sikerlisták élére is kerülhetne, ha nem lennének oly manipuláltak e listák, ha nem lennének oly relatívak e si-kerek. Persze e könyv különösebb dicsőségre nem is áhítozik, ha ott van polcunkon, ez neki elég. Ha ott van szívünkben, ez neki elég.

Most röpke utazásra indulok én is a megyében. Nem szállok, mert ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj. Megyek a megyében. Példá-ul Kecskeméten. Egyszer megkérdezte tőlem valaki: írnék-e arról, melyik nekem a legszebb épület Kecskeméten. Akkor nem válaszol-tam, most megteszem. Nekem a legszebb épület a Naivok Múzeu-ma… A Naivok Múzeumában, ha megállok és onnan, annak meszelt fehér falán át a tizennégyemeletes „felhőkarcolóra" látok. Nekem ez a legszebb, ez a találkozási pont, ez az érintkezési pont, ez a kontraszt. Vagy viszont, ha a felhőkarcolóról a meszelt fehér falra látok, s a mö-götte rejtekező múzeumra.

És nekem persze „legszebb" maga a nyelv is, mely toronyházak helyett ilyen kifejezést teremt: felhőkarcoló. Itt élünk benne és karcol-juk a felhőket. Bár csak az építkezés is tudna ilyen lenni, mint a nyelv, egyszerre konkrét és metaforikus. Bárcsak az életünk is…

És menjünk tovább Bajára. Nekem Baja elsőként a főtér. Annak csodálatos tágassága. Levegőssége. Mikor először ott jártam, áhítattal álltam meg e téren. Persze, Ranódy László is, a nagy filmrendezőnk.

Hiszen filmjeit helyszínt találni rendre idehozta. Sajnos a Dunát, öntéseit, ártereit még nem ismerem. Pedig én, tiszai ember, biztosan sok érdekeset és összevetni valót találnék. Én az ártereknek is szerelmese. Valaki azt mondotta, az ártereknek Holt-tengeri gazdagságuk van. Jegyezzétek meg. Egyelőre csak egy térkép a birtokomban: a Duna folyam Baja környékén.

És menjünk tovább Kiskunhalasra. Nekem Kiskunhalas egy vasútállomáshoz gyalogoló gyönyörű nyárfasor. S persze, a csipke. Vert csipke? Mindenesetre én az *Agyonvert csipke* című kötet szerzőjével-költőjével voltam emlékezetes találkozáson Halason. Épp előbb jött meg a csipkemúzeumból, ahol a kézimunkák, mint versei: apró játékok és nagyobb szerkezetek.

És menjünk tovább Hajós környékére. Nekem Hajós: vendégszeretet. Egy pohár hajósi Cabernet bor hűvös pincében. S egy lángoló, lobogó festő a művésztelepen. Persze, Tóth Menyhért. Talán ott találkoztam vele először. Mert egy „megye" nemcsak város, nemcsak táj, nemcsak épület, hanem ember is. Ember, aki látja. S például egy festő, aki láttatja is. Megtanít bennünket is színei szerint látni.

És menjünk tovább Kalocsára. Nekem Kalocsa egy kis utcafordító, az érseki palota, könyvtár, kert fényére rávetülő kis árnyék. Egy kis utcaforduló a temető felé. Kollégánkat ott temettük.

És menjünk tovább Kiskunfélegyházára. Nekem Kiskunfélegyháza a piac. Ráírva nagy betűkkel: Béke-téri piac. Ott árult egyszer nagyanyám, ott árult körtét. Ültünk apró piaci székeken. És élt, és élet volt, és zsivaj volt és hiszen a piac neve is mondja: béke volt. Nem tudhatom, hogy másnak e város mit jelent.

Nekem Hetényegyháza például egy fa. A Móricz-tölgyfa. Móricz ott egykor kis földet vásárolt, s a vásárlás már oda, gondolom, a tulajdon oda. A földhöz tartozó erdőség is. De a legszebb tölgyfákat megőrizte az emlékezet. Móricz tölgyfái. Megmaradtak. Pár éve emléktáblával jelöltük meg őket. Azóta nem jártam arra, ugyan megvannake még a fák? Megvan-e még az apró emlékhely?

Nekem a megye: a megye művészeti műhelyei. Például a Kerámia Stúdió, a Tűzzománcműhely, a Forrás, a színház. Mert ezek egyikében dolgozom. Ezek jó híréért dolgozom.

Ősz van. Már más árulja a körtét a Béke-téri piacon. De nagymamám körtefái még teremnek. Arra járok, leveszem a fáról a legszebb, legsárgább, dérverte körtét. Ezek a fák még állnak, de a fejsze éle sok helyütt már a fák gyökerére vettetett. Kié a jövő? – kérdezem. E vibráló körséta végén is ezt kérdezem. Kié a jövő? Azé, aki ülteti a fát? Vagy azé, aki kivágja? Nem tudhatom.

*

Délután a lapszerkesztő telefonál, ahol dicséri, azt nem idézem. Csak amit sajnálkozva és félve mond: hosszú. Ez pedig nem szalámi, nem sajt, nem lehet rövidebbre vágni, mondom neki.

Micsoda ócska sajt(ó)viszonyok!

Szerencsére nem érek rá tovább töprengeni ezen. Barátaimra, irodalmi estre kell koncentráljak. Úgymond: kortárs grafika – kortárs költészet est. Feszengünk a gyönyörű, szecessziós Cifrapalota falai között. Előbb grafikai kiállítás nyílik, „versillusztrációk" kiállítása. Magam is büszkén, mert egyik versem, a *Törött tükör* mesteri illusztrátorra talált. A versben megy egy terhes asszony a tájban. Az általam szeretett istenhegyi tájban. Én mögötte, s valahogy így írom –?– vigyázok, meg ne ijesszem, vigyázok, meg ne riasszam. A hozzá készült festmény, talán technikai képi bravúr is. A festett kép, ha annak nézem, egy völgyes-dombos táj. A festett kép, ha annak nézem: fekvő, meztelen asszony.

Ülünk az esten költők, nyolcan. Tolnai Ottó, Vári Fábián Laci, Géczi, Zalán, Buda, Dobozi, Nagy Gazsi, én. Gazsival egymás mellett a sor jobb szélén. Gazsi számolta össze, hogy nyolcan. Verse előtt, felszólalásában mondja is, hogy „nyolcak", eddig csak a festészetben voltak, mostantól –ím– a költészetben is.

Elfáradtam, nem írom e fejezetet tovább. Ez esetről majd írok, legközelebb, hosszabban is. Főképp ez esetet követő beszélgetés történeteiből.

Most csak annyit, az estet követően Vári Fábián Lacival, a kárpátaljai költővel ülök egy asztalnál. Mondom neki: Laci, hogyan védted Te az NDK-ban szovjet katonaként a magyar hazát?

Hiszen így történt, magyar költőként, szovjet állampolgárként és katonaként az NDK-ban szolgált évekkel ezelőtt. Az utóbb közölt, Forrásban megjelent versem épp erről szól – mondja. Az utóbb közölt? Én azt hiszem, őnála minden „erről szól". A volt katonának egy katonatörténet ugrik be, szórakoztat bennünket.

Csapajev egyszer a harcok közepette nőre talál. Teszi neki a szépet, és szobára is tudja invitálni. Harcok, háborúk, lehet, hogy csak egy szalmazsákra, vagy istállóba, állatok közé a szalmára.

Eddig minden rendben is lenne. De nem akar jönni a szerelmi gerjedelem. S akkor pisztolyáért nyúl, hirtelen pisztolyt ránt, szerelme nagy ijedtsége közepette magára fogja. Ott is az épp legnemesebb szervére, s így kiált: „A forradalom nevében, fölállni!"

Morzsák egy vidám költői este asztaláról. Szilánkok egy asztal alá hullt, széttört pohárról.

1995. november 15.

TÉR ÉS TÁJ/2.

Bibótlanul. Most ne tovább, most csak üss le egy hangot a zongorán. Most csak mondj ki egy szót. Majd írsz róla, majd beszélsz róla később.

Lehet, hogy ebben a naplóban majd mindvégig esni fog a hó? Jó lenne, hiszen ez az igazi történés. Hogy birodalmak omlanak, hogy maguk alá temetik vezéreiket, ez a hóesés egyetemességéhez képest semmi. Bár látod, ahogy az összedőlt birodalmak – mint összedőlt házak – alól másznak ki porosan, koszosan, de élve a vezérek. S a házak alatt ott az elhurcolt kiskatonák, elhurcolt hétköznapok, elhurcolt, megtört asszonyi arcok. Egy összetört arc centruma az időben, egy győztes vagy vesztes hadvezér (s ez most egyre megy) perifériku ssága.

Ma reggelre megint a szakadó hó. Nézem hajnalban a tájat. A hajnali derengésben az úton, óvatosan araszolva az autók, a behavazott úton mintha fáradt bogarak lennének.

A domboldal fehérsége. A hűvösebb napokban észrevétlenül meghártyásodott, befagyott az ablakunk előtti tó. Most, hogy a hó ráhullt a fagyott vízre, s foltjai megmaradtak, most veszem észre ezt is. Befagyott a tó. Koszlott kis kertek, avar és eldobott újságpapír, s rongydarab, mely fennakadt a világ ágbogán: e koszlott kertben együtt. Hajnalra ezeket is elfedi már a hó. Most csak faágak, bokrok. Ágak és bokrok élesebb, szebb rajzolata.

E kis víztükör, kis kert vonzza a madarakat is. Ha jobban ismerném e cserregő madárvilágot, lehet, hogy hosszabb névsort is mondanék. Így csak a feketerigó, ők mindig hűségesek a kerthez, s a cinkék: elszállnak, visszajönnek. Talán széncinkék. Ha távolról nézem őket, ők is apró szürke madarak. Könnyedebb, táncosabb röptük alapján tudom, hogy nem a verebek. A verebek, Tandori madarai, érdekes, ők nem a kertet szeretik, hanem a vasbeton falakat és bádog párkányokat.

A beton réseiben kapaszkodnak naphosszat, ott énekelnek s párkányomat kopogtatják. Hűségük, nem a kerthez, hanem a panelek réseihez, végül majd ez teszi őket jelképesen korszerűvé? 20. századunk madaraivá?

S a hűség közhelyes madarai, a vadgalambok. Ők éppenséggel nem hűségesek a kerthez, faágra lehuppanni és elröppenni látom őket. Örökösen úton lévőnek.

Szombaton megéleztettem a gyerekek korcsolyáit is. Csodaszép, ragyogó korcsolyák, itt sorakoznak a szobában. Már csak az kell, hogy a vízzel felöntött iskolaudvar reggelre megfagyjon, már csak az iskolai jégpálya kell a téli örömhöz.

A verebekről is tényleg, egy pillanatra elém idéződik Tandori. Föllállok az írógéptől, járok egyet. Leveszem a polcról minap megküldött verskötetét. *Töredék Hamletnek.* Régi könyvét adták ki újra. Böngészem a dedikációt, a nehezen olvasható írás betűit. Pintér Lajos barátomnak szeretettel mint mindig T D 1995. Érdekes, mi személyesen még sohasem találkoztunk. A másik könyvét, a *Rimbaud a sivatagban forgat* címűt kellene előhoznom. Vagy olyan nincs is. Ez csak egy tervezett kötetcím volt? Talán, de nekem most ez jönne jól. Elvágyódom. Elvágyódom innen. A „sivatagba forgatni".

Géppapírt cserélek az írógépben, a konyhai ablakot is megnyitom. Kétes haszon, friss levegő és otromba , recsegő zaj kintről. A naplóírás szép és szent lehetetlensége. Minek is vállaltam? A legbenső igazság titkos. Mint a rab, ha hűvös, büdös pincébe cipelik, megverik és egy erős vallatólámpa fényénél vallomást íratnak vele. Megírja, összetépik. Írj másikat. Megírja, összetépik. De valami apró mozzanat mindig kimarad, az ő titka, s talán az a lényeg. Ez a leírt és összetépett vallomás pedig csak véres fecsegés.

Mikor esszékötetem megjelent, 89-ben?, már nem is tudom pontosan… s benne előző *Zöld ország* naplóm, természetesen egyik első példányát anyámnak, vele együttlakó nagyanyámnak vittem. Ajándékul. De nem olvasnivalónak, a szó szoros értelmében. Anyám tanár, ő persze feltételezhetően bele-beleolvas. Nagymamám (ő azóta meghalt már) kétkezi ember, aki nagybetűket olvas csak, s nevét is szálkásan, nehezen írja. De sok-sok emlékem között egy szeletke papír az ő írásával, remélem, megmaradt! Ezekkel a szálkás, nehéz betűkkel, mert ezek a betűk nekem grafikai remeklések. Tóthmenyhérti klasszikusok.

Hazavittem tehát a könyvet, benne naplómmal. S a következő találkozáskor épp nagyanyám szólított meg. „Elolvastam a könyved" – mondta. A több száz oldal esszét, tanulmányt, kortársi pályaképet, tűnődést persze a nagyképű akadémikusok se olvasták el, olyan mélységében és komolysággal, ahogy nagyanyám mondotta. „Elolvastam a könyved." Mit jelenthet e mondat? – tűnődtem magamban, mosolyogva. Hogy kézbe vette, biztosan örömmel első-hátsó borítóját megnézte? Címét elolvasta? Egy-egy alcímét? Ezen tűnődhettem. De akkorra folytatta. Elolvastam a könyved. Ezt a mondatot megismételte, s így egészítette ki: ne írj szegénységről és betegségről.

Sok értelmezgetésnek nincs helye, de dübörögve visszhangzott bennem e mondat. Milyen félmondatok kibetűzgetése után születhetett e megállapítás, e dadogó kérdés? Vagy az életévtizedek milyen ta-

pasztalatából? Magadat mindig kitakartad – ugye szó szerint így írta József Attila. Ez meg egy emberöltővel később élt mama figyelmeztetése lenne, hogy: magadat sohase takard ki. Figyelmeztetése? Bölcsessége?

De mit érő bölcsessége, ha hiszen a sebeket el kell vakarni!

Persze azért megnyugtatásul bizonyára megígértem. Arra már nem emlékszem, mit is mondtam. Megnyugtatásul biztosan mondtam: jó, jó.

Megfájdult a szemem a gépeléstől, pihentetőül a polchoz megyek, ellenőrizni, újraolvasni József Attilát. Egy különösebb, patinásabb kötetet veszek le a polcról. Összes versei és műfordításai. Az eredeti kiadás, de érdekes, dátumot nem lelek a könyvön. Copirigh by Cserépfalvi. Sajtó alá rendezte: Bálint György. Itt a vers a 435. oldalon, s jól idéztem. Karóval jöttél. A kötetben csillaggal, mert szerkesztői lábjegyzet kíséri. Tejfoggal kőbe mért haraptál satöbbi satöbbi, Be vagy a Hét Toronyba zárva, ez már a vers vége felé. Hét Torony, nagy há, nagy té, egy pillanatra ezt is nyugtázom.

Hogy fiaimmal a télre készülünk, már előre mondom nekik – s most vissza a fényezett korcsolyákhoz –, hogy a jégen majd vigyázzanak. Mitől? Mire? – néznek rám értetlenül. Vigyázzatok, hogy el ne essetek. De hiszen legjobb elesni! – vágják rá szinte egyszerre. Volt az a nagyanyai bölcsesség, hogy magadat ne takard ki, életbölcsesség. S itt szemben vele egy másik, a dédunokák bölcsessége, persze, ez meg a játékbölcsesség, hogy legjobb elesni.

S visszagondolván elmúlt telekre, fiaim zsivajgó iskolaudvaron korcsolyázni tanulnak, billegnek, csúsznak és esnek hangosan nevetve. Csak meg ne üssétek magatokat, bennem a parány félelem, távolról lesem őket. Jékely írt erről ugye, ő a labdázó fiatalokról, hogy mindig van egy „dérütött pasas", aki figyeli őket. Ugye ez Jékely? Nem labdázókat, hanem jégen suhanókat figyelek én is, távolról, hogy ne zavarjak, de meghúzódván, hogy így-úgy örömüknek részese lehessek, ahogy billegnek, csúsznak és esnek. Én meg az öröm-részes dérütött pasas.

S persze hát legjobb elesni, a versben és a naplóban is seggen kell csúszni és sírva vagy nevetve, anélkül nem ér semmit.

Persze, vannak, akik mondják: ők nem, ők nem. Nem billegnek, nem esnek, persze nem is siklanak a jégen. A betonutak totyogói. Persze, én itt, most átvitt értelemben gondolom mindezt. Az anyókák életigazsága, és a gyerekek játékigazsága mellett próbálok szólani. S a többi ellen, a totyogó hazugságok ellen. Igazság, hazugság. Oly nehéz megjeleníteni őket. Egyik is, másik is: színes üveggolyó.

S most már másról. Bibó konferencián voltunk. A Forrás folyóiratunk Bibó-összeállítása alkalmából a kiskunhalasi Bibó gimnázium szervez folyóiratbemutató konferenciát. Örömmel megyek. Autóm elromlott, napok, tán hetek óta garázsban áll. Színész barátom visz ben-

nünket kocsijával. Az ő autójával sincs épp minden rendben, kora reggel a szerelőnél kezdünk. Még lehet, hogy az ágyból ugrasztjuk ki.

Örülök színész barátom jelenlétének különben is; ő Bibóról keveset tud, kívülálló, mindenre kíváncsi személye mögé igyekszem én is állni. Megérkezésünkkor azt mesélem, hogy Bibó nevével is Kormosnál találkoztam először. Kormos, a költő mondta többször is, az ő legkedvesebb könyve: Bibó *A harmadik út.* Egyik jelenlévő a mondatomra összeráncolja homlokát, ő ilyen Bibó-könyvről nem tud. Magam is elbizonytalanodom. Talán rosszul emlékszem Kormos mondataira. Talán Kormos maga emlékezett rosszul a kötet címére. Bizonytalanságom oka, hogy e könyvet magát én sem láttam. Bibót először alaposabban a Bécsből becsempészett 1981-es berni összkiadásból olvastam.

Kis kiállítás a gimnáziumi előtérben. Első meglepetésem, hogy nem véletlen ez a kiskunhalasi találkozás, mert íme sorra a dokumentumok: a Bibó család kiskunhalasi. Erről semmit se tudtam. Eredeti Válasz-számok, benne a klasszikusan nagy Bibó-elemzésekkel, itt megdobban a szívem. S utána a tárlóban a könyv: A harmadik út. Van. Megvan. Londonban jelent meg, 1960-ban. Ahogy fedőlapjáról kiveszem, Szabó Zoltán előszavával s talán válogatásában. Az előszó egy-egy képe évtizedek távolából is fölvillan bennem, Kormos is idézte – most jut eszembe – ezeket. Mondom a körülállóknak. Igen. Szabó Zoltán, mindig… fűzi hozzá valaki. Gondolom, a mondat vége az lenne, hogy Szabó Zoltán mindig fontos, mindig jó.

A kis kiállításon Bibó 1956-os, helyesebben, ahogy a dátumot nézem 1958-as elítélésének dokumentumához érek. Olvasom: életfogytiglani börtönbüntetésre és teljes vagyonelkobzásra ítélem. Színész barátomnak szólok, nézze meg ő is. Jön, s „Ki írta alá?" – kérdezi első reflexével. Kicsit én is megijedek. Félek, hogy ezáltal halhatatlanná válnak az ítélőbírók. Odamegyünk, betűzzük, a sors igazságtevése, hogy nem tudjuk kiolvasni az aláírást.

Időközben Bibó fia is megérkezik. Ifjú Bibó István. A kis Bibó – mondja valaki. Persze kicsinek nehéz nevezni, termete miatt is, szép szál férfi, kicsit hajlott hát, s a fényképek alapján hasonlítgatom: az apai arc, az áll, az arccsont hasonlatossága. S életkora alapján sem „kis Bibó". Hirtelenjében 50 évesnek gondolom. A vonat késése miatt érkezik késve, kedvesen elnézést kér. Örülök e megtisztelő, számomra oly megtisztelő találkozásnak. Eszembe villan, hogy pár évvel ezelőtt az Amerigo Tot-szobor avatásán ifjú Bartók Bélával is együtt lehettem. Apák és fiúk. Turgenyev óta fontos ez nekem. Az ifjú Bibó tegezést ajánl, így beszélgetünk. Kedves az igazgató úr is, az iskola igazgatója, bánatosan teszi el pálinkáját, „egy kis komolyabbat nem kértek".

Szóba kerül, hogy egyetemi éveink alatt nehéz volt Bibó-íráshoz hozzájutni. Könyvtárak zárt polcai kerülnek szóba. S a tiltást semmi-

473337

be vevő könyvtárosok. A *Válasz* nem volt zárt anyag? – kérdezem. Az nem. De hát az 56-os írások. Aki a *Válasz*t elolvasta, az már alapot szerezhetett – gondolom. A szabadpolcról is. Bár irigylek egy szamizdat könyvet a kiállítás anyagából, ezt most látom először, s épp a bizonyos 56-os írások.

Évekig volt egy Bibó-portré a szobámban –mondom az ifjú Bibónak. Az írógépes portré – teszem hozzá. Ahol édesanyámmal van? vagy ahol egyedül? – kérdezi. Ahol egyedül – mondom. Jöttek hozzám, nem ismerte föl senki, folytatom, csak egyszer egy volt börtöntársa. Ő azonnal, persze. Pár mondat a börtönről. Vác – ugye? Pontosítgatjuk. Történetek egy éhségsztrájkról. Ez már az amnesztia előestjéről. Készülök elmondani, hogy Bibó nevét két versemben is leírtam, s publikáltam. Még régebben, még „akkor", 89 előtt – hogyan is fogalmazzak. Az ifjú Bibónak szívesen és szeretettel újságolnám, hogy Bibót „csillagnak" mondtam, máshol pedig az őszi falevelet Bibó röpke cédulájának. Magyarán röpcédulájának. Végül is nem mondom, hagyjuk ezt, gondolom, hagyjuk és bízzuk a filológiára.

Ebből a mai korból nekem Bibó nagy mondatai hiányoznak, kristálytiszta elemzései. Gondolatai, eszméi. Bársonyos forradalom? Rongyolt a bársony. Vértelen forradalom? Véres a zászló. Gondolattalan forradalom, annak mondanám.

Mire az írással végeztem, kinézve ablakomon látom: hókotrók eltolták a havat. Fekete az út; futnak az autók. Bibó nagy mondatai és eszméi nélkül élünk, és általában is nagy mondatok és eszmék nélkül. Ezért is írtam: bibótlanul.

1995. december 15.

TÉR ÉS TÁJ/3.

Kihajítottam a múlt évi naptárat; fordult az év. S most ezt az új évet („mily ócska tárgy") kell megénekelnem. A könyvespolchoz megyek, keresem az Arany-kötetet, szeretném pontosítani, magamban kicsit átgondolni az Arany-vers újesztendei gondolatait. Nem találom a könyvet, a *Hét évszázad*ban pedig, az van épp kéznél, nem találom a verset. Persze, ezt gondolhattam is. A „rögtönzések" közül csak pár öregkori.

Persze az új év nem ócska tárgy. Ha már valami az, akkor a lejárt, a régi, az ó év. Óév: ó tárgy, új év: új tárgy. Csak költőnknek e magától értetődő megfeleltetés túl egyszerű lenne. A múlthoz tapadó jelzőket, szóösszetételeket, képzeteket, szerkezeteket tehát átvetíti a jövőre. A költői időérzék és nyelvérzék relativitáselmélete ez. Valami olyasmit üzen rejtekezőn: majd az új év is ódonná válik, csak várd ki, s lepörögnek naptár-lapjai. A múlt idő meg persze majd megújul, majd ha ugyanez a költői relativitás a jövőhöz kapcsolódó képzeteinkkel ruházza fel. Hiszen máris itt van az Arany-idézet párjaként, párhuzamaként egy mai nyelvi játék: ugyan mit hoz a múltunk?

Future in the Past. És Past in the Future. Így kergetőznek. Mindenesetre múlt évi naptáramat – lopva figyelem meg magamat, mintha egy idegent figyelnék – elég nagy sietséggel teszem ki, s cserélem újra. Megsárgult, agyongyűrt, agyonfirkált lapok: ahány bejegyzés, talán annyi gond, annyi könny, annyi verejtékcsepp. E naptárat most jó újra cserélni, melynek lapjai tiszták, itt megállok. Nem az hogy keresek, inkább választok egy hasonlatot. Tiszták, mint a hómezők. Ez jó. Mérhetetlenül prózai persze, prózában gyorsan át is siklanánk felette. Ilyen prózai mondatok sora az élet, vagy épp az ilyen trivialitások tagadása. Persze a hasonlathoz a hó kell, nemcsak az új élményét hozza, hanem tisztaságélményt is, és színélményt is, a fehérségét. hacsak – ahogy korunkban szokásos – nem korommal és porral kevert piszkos szürke hó esik.

Na, keressünk tovább. Melynek lapjai tiszták, mint a lepedő. A megújulásnak a képzete ehhez is kötődik. Reggelre – egy átdolgozott, félig átvirrasztott éjszaka eredményeként – a konyhai széken ott a frissen mosott, frissen vasalt ingek, törölközők, lepedők. A tisztaság kicsiny tornyai. A megújulást ezek is jelezhessék.

Na, keressünk tovább. Melynek lapjai tiszták, fehérek, mint egy újszülött keze. S itt persze élményként nemcsak az a puhaság, piciny-ség társul. Az ökölbe ránduló csodás kéz, hanem ahhoz még nem tapad… Hagyjuk a fenébe az egészet, ide nem kell pontos, jó hasonlat. Hosszú lett ez a bevezető, locsogás, fecsegés. Tabula rasa: tiszta lap. Az új év tiszta lapjait, tiszta napjait önmagukhoz kell hasonlítani.

A hasonlat – persze – sokszor igazságkeresés, de sokszor körülíró fecsegés. Az ad absurdum vitt hasonlat: az azonosság, mikor valami önmagával azonos, mikor önmagához hasonlítjuk, sokszor ez lesz a kitörési pontunk. Itt lel a nyelv kis egérutat. E naptárat most jó újra cserélni, melynek lapjai tiszták. Tegyünk pontot, e ponttal nyertünk egérutat.

Tér és táj naplómba az előző bejegyzés óta egy hónap telt el, s egy hónapot nehéz pár mondattal összefogni. Kavarognak a mondatok, történetek. Mint egy meteorológus, nézem a tájat. Az időjárás jelenségei is egybeolvadnak ekképpen. Hó és köd. Hosszú telünk nem ajándékoz meg bennünket napfénnyel. Szeretem, hogy lakásunkat máskor körbejárja a nap. A konyhai ablakon kel, reggelre ott kukucskál, a nagyszobai ablakban delel. S ahol most ülök, a kisszobai ablakban esteledik rám. Nézhetem a lemenő napot: szobámban hull le fejéről véres koronája. S most hetek óta hó és köd és dér. Elhagyatva és megcsalatva én, a napimádó.

Valamelyik nap reggelre még „ránk is esteledett". Korán kelő, már reggel öt óra tájban a konyhából kikémlelek. S újra és újra. S reggel öt és hét között nem virradt, hanem a téli, hajnali ég egyre sötétedett. Ki tudja, mi volt ez a jelenség. „Szolnokon az ég elsötétedett" – mondta később a rádió. S itt nálunk is, figyeltem én. Lehet, hogy szmog? A hajnali égen mindent elsötétítő kosz és füst és por és piszok? A rejtetten bennem élő természetvédő és természetféltő figyelmeztetően mondja: az volt, igen.

Vagy Vörösmarty istene ül felettünk. Az *Előszó* istene, a könyvespolchoz mentem, levettem a kötetet, rápillantok most a versre gépeléshez, isten: kis i. Tehát tán Vörösmarty istene ül felettünk, ki bánatában ősz lett és öreg. S talán ő fordítja most visszafelé e szmogverte földet, hol hajnalra úgy virrad, hogy sötétül.

Ha már Vörösmarty-kötet, akkor *A vén cigány*hoz is odalapozok. Ízlelgetem, a földről itt azt írja: a vak csillag. Egy címet keresek magamban, egy címet keresek magamnak, előbb már megmoccant valami bennem Babitsra: *Vak ünnep*. Íme itt a párja, metaforikus párja, mely egy fél évszázaddal korábbról üzen: Vak csillag.

Ebből az egy hónapból a szmogverte reggelt most feledjük el, Karácsony, újév reggelét is, hanem a különlegeset, különlegességében kedveset idézzük, a hideget. Magam a szobában bajban, mert egy telefonhívásra veszem észre, mikor reggel a telefonba először beleszól-

nék, hogy nincs hangom. Rekedtség; nevetek magamon, ahogy a telefonba erőlködve, kiabálva suttogok. A hajnali konyhai terepszemlém azonban sokkal érdekesebb, a hőmérőre pillantva látom: kinn mínusz tizenkilenc fok. Ez már érdekes, minden hangot, minden színt, minden mozdulatot most külön figyelek. Hallgatom, ahogy ropog keményen a hó. A kerti hóember, amely előző nap puha, szinte olvadó hóból készült, most csonttá fagy. Figyelem színeváltozását. S figyelem, ahogy a nagy fagyban megreped, töredezik. Figyelem, hogy mennyire néptelen a máskor zsibongó utca. Egy-egy ember csak, ki csupa sál, csupa sapka. S ki kicsit előredűl. Előredőlő teste, mint a kés, bizonyára jobban tudja szelni a megfagyott levegő jég-tömbjeit.

S a kászálódó autósok: a hajnal bohócai. Ugye megbocsátják, hogy nevetek rajtuk.

Mert az autó ilyenkor nem indul, áll makacsul a parkolóban összefagyottan és behavazottan. Nézem, ahogy piros kocsijával harcol egy házaspár. A ráfagyott havat, jeges párát kaparják ablakáról, ajtajait rángatják, de a befagyott ajtók sem nyílnak. Jégoldó folyadékot spriccelnek az összefagyott ajtórésekbe, látom leselkedőn. Egy óra hossza is eltelik, kettő is, ezen hadműveletekkel. Nevetek rajtuk, igen, de ha már „hadművelet", akkor ezeket az oly emberi hadműveleteket szeretem. Én föladom, nevükben föladom, tudom, hogy reménytelen. De amikor következőre kipillantok, csodák csodájára, autójukban ülnek. A befagyott ajtók tehát engedtek. De a motor. A motor hangja ilyenkor csak egyetlen apró kattanás. Látom, a parkolóban egy autó sem indul. Néhányat sorsára hagynak, néhányat tologatnak, mint egy szánkót.

Érdekes, a madarak is elhúzódnak e nagy hidegben, a lakótelep madarai. Sehol a különben cserfes verébcsapat, sehol a rebbenő rigók. Varjak tűnnek föl helyettük, kintebbi földekről jönnek be, károgNak, árnyuk a hóra rávetül. A nagy hideg múltán később először egy-egy feketerigó. Lassan foglalják vissza birtokuk. A házunk előtt berkenyefa: megkerülnek a feketerigók, annak piros bogyóit verdesik.

A Forrásban szerkesztőségi értekezleten ülünk, beszélünk erről-arról, a hidegről is, katonákról is. Oroszokról, akik elmentek, de előtte itt árulták a piacon aknavetőiket. Buda Feri meséli, hogy őneki is aknavetőt kínált egy kiskatona megvételre. Mit vessek vele? Krumplit? – kommentálta Feri.

S emlegetjük az amerikai katonákat is, akik meg épp beszállásolják magukat a déli országrészen. Fiaim a téli szünetet nagymamájuknál töltik, s hozzák a hírt a kertek alatt járó és kertek fölött szálló hatalmas hadigépekről. Készülnek Boszniába.

Hidegről, katonákról nekem is eszembe jut egy régi történet. Ahogy számolom, talán épp húsz évvel ezelőtt esett. Jelentéktelensé-

ge miatt nem meséltem eddig senkinek, vagy mert szégyenlettem, nem is tudom.

Most a *Forrás*ban eszembe jut és elmesélem. Jelképesnek is érzem.

Öreg autóm volt akkor, húsz évvel ezelőtt, apámtól örököltem, s örököltem vele minden gondját: hogy nem indul, hogy eldugul a légszűrő, folyik az olaj s ki tudja. Azon a jeges reggelen sem indult, jobb lett volna, persze, otthagyni, de feleségemmel csak topogtunk körülötte. Valaki majd csak segít, megtoljuk. Kora reggel, kevés ember az utcán, már nem emlékszem, lett-e segítségünk, kézzel akár megtoltuk, akár nem, mégsem indult. S a közeli boltba akkor egy orosz katonai autó érkezett. Minek nevezzem? Dzsip? Nagyon szeretem az idegen szavak szótárát mint kis műalkotást. Egy-egy címszó: egy-egy kis vers. Beleolvasni. A „dzsip" kedvéért most is előveszem. „Erős motorral felszerelt kis terepjáró gépkocsi." Igen, az volt. Érdekes a szótár. Dzs-vel kezdődő szavunk alig van, átfutok rajtuk, dzsentri, dzsessz, dzsigoló – de ez így: lásd gigoló. S a dzsip mellett a fájdalmas dzsida. Itt beleszúródva a szótár testébe is!

Visszatérve a történethez, összefagyott autónk mellett leparkol tehát váratlanul egy orosz dzsip. A boltba jönnek. Egy kiskatona be is megy vásárolni, kettő pedig kint várja az autóban hosszú percekig. Én a vontatókötelet keresem elő. Öreg autóhoz az mindig kellett, volt is, kéznél is volt. Feleségemet pedig a nehezebb feladatra kértem: ha ezek a katonák itt úgyis ráérnek, várakozásukban tegyék meg, hogy berántják autómat. Feleségemé a nehezebb feladat: ezt a katonákkal idegen nyelvükön megértetni, a kérést tolmácsolni.

Maga a dolog, hogy „berántani" nem sokból áll. Ez az autó ravasz szerkezet, meghúzzák, addig néma motorja felberreg, elindul, tíz méteres, húsz méteres ez a berántási akció. (Micsoda egy ócska zsargon kifejezés ez a „berántani az autót", szinte érzem, ahogy a napló, a szöveg is készül kivetni magából, mint a szervezet egy beültetett idegen szervet. De mit csináljak, ezt így mondják.)

Kiszállnak a katonák tehát kocsijukból, dzsipjükből, bár előbb az ajtón feleségem hosszabban kopog nekik. Nem értik, hogy ki zavarja őket. Utána azonban, kérésünket megértvén először szívélyesek és tüsténkedők. Az én autómra én kötöm a vontatókötél egyik végét, az ő autójukra pedig ők kötik lelkesen a másik végét. Beülök, beülnek autójukba ők is. Intek, hogy indulhatunk. Megrántanak, autóm motorja azonnal felbőg, megy. Aprót dudálok neki, hogy jó, köszönöm, elindult a motor, megállhatunk. Akkor látom, hogy a két katona egymáshoz hajol, összenevet és megállás helyett épp gázt ad. Kötélen egyre sebesebben ráncigálják az autómat. Egyenesen megszaladunk, húznak, nagy lendülettel vágódok utánuk. A parkolóból kicsapatnak nagy kanyarral egy szélesebb útra, kötélen húznak, ott vágódok utá-

nuk. Közben egyet-egyet dudálok figyelmeztetőn: álljanak meg. Gondolom, még jobban nevetnek s az ismert pályán száguldoznak velem: egy egyenes, egy nagy kanyar. Hirtelen fékezés, hirtelen gázadás. Már nem otromba csínytevésükre figyelek, azt már megértettem, hanem magamra vigyázok: kormányozok és fékezek én is. A kanyarokban valaminek neki ne vágódjak, hirtelen fékezéseikkor pedig én is fékezek. Nehogy az ő autójuknak csapódjam neki tehetetlenül. Hosszan megyünk, majd elunják magukat, visszavontatnak vágódva az eredeti ponthoz és megállnak végre. Még kicsit várok, nem merek kiszállni, hátha épp abban a pillanatban gázt adnak újra és megrántják az immár üres kocsit. De nem, maradnak nyugodtan. Akkor kiszállok, leoldom a kötelet róluk és rólam. Ők, mintha mi sem történt volna, oda sem néznek. Arcukon rezzenetlen nyugalom, foguk között ki tudja, milyen mondatok, amivel egymáshoz szólnak.

Feleségemmel mi – szorongón, felszabadultan – immár járó motorú autónkba ülünk, és végre utunkra megyünk. „Sutka" lehetett ez. Teszem most hozzá, milyen érdekes, hogy a régi iskolai órák homályából előtör ez a szó: „sutka". Jó kis tréfa. Tehát e jó kis tréfa emlékével autózunk.

Ennyi a történet, lassan a naplót is becsukom. Pár levelet keresek még, itt vannak a karácsonyi küldemények az asztal sarkán. Újra előveszem őket. B. F. a kitűnő grafikus keresett a szerkesztőségben, maga írta, rajzolta kis karácsonyi ajándékot hagyott asztalomon. Illusztrált verseket. Nézem a kis albumot. József Attila: *Betlehem.* A grafikus szép kezeírásával: „A gyolcs ködökben puha varjak ülnek, / csüggedt borókán fészkel a homály. / Tömpe szobácska vert földjére dűlnek / Két boltos pásztor és három király."

Pilinszky János: *Van Gogh imája* és így tovább. Nyolc vers és nyolc–tíz rajz. Madarak. Varjak? Vércsék? Szárnyas csillagok a rajzon? B. F. szorongásának madarai.

Schéner Mihály lapja. Saját festményének képeslapja ez. *Mézeskalácsfigurák* a címe. Kedves Lajos sok szeretettel kívánok Neked boldog új évet ölel Schéner Mihály. Ezzel a pár kedves sorral. Olvasom meghatottan. S ezt is, mely aprócska lap, s zöld, mint a karácsonyfa. Címzése: Pintér család. Bélyegzője Nové Zámky. A lapon egy nagy zöld 4-es, és ennyi: találkozunk 2001. Belül: Érsekújvár, Gimnázium. Ballagási értesítő, országhatáron át, egy név aláhúzva: Varga Bálint, s kézírással is: Üdvözlettel Bálint. Az érettségiző fiú mosolygós fényképe alatt (a haj hosszú, mint egy érettségiző lázadóhoz illik), a fénykép alatt nagybetűs mottó: „Nekem áldott az a bölcső, mely magyarrá ringatott." (Arany J.)

Meghatottan nézem, és sokszor újraolvasom ezt is, még tűnődöm is, hogy ugyan ki küldte. S hosszas töprengés után tudom csak, igen Varga Bálint… Varga Imre, a költő fia.

Én is a fiaimat biztatom – bár nem ellenőrzöm, s így nem tudom, milyen eredménnyel járt a biztatás –, hogy válaszoljanak. Hogy válaszoljanak e zöld lapocskára.

Bennem meg egy Simonyi-verssor. Most kötetet nem hozok, nem ellenőrzöm, majd legközelebbre. Lehet, hogy csak hozzávetőleges az idézet. „Török áfium, német maszlag. Német áfium, török maszlag. Ilyen áfium, olyan maszlag…"

S föltűnik emlékezetemben egy dzsip. Autómat húzza-vontatja.

Ilyen áfium, „ilyen" dzsip, olyan áfium, „olyan" dzsip. Enged-e vajon utamra menni?

1996. január 15.

TÉR ÉS TÁJ/4.

Óriás jégcsappal szaladgálok. Mert a tél továbbra sem enged szorításából. Nem enged szorításából a tél; ez a kis köznyelvi metafora azt sugallja, mintha az évszak, vagy minden évszak, maga a természet hozzánk hasonló, emberi lenne. Nemcsak metaforikus a nyelvünk, hanem –íme– „antropomorfikus" is. Emberivé formál és emberfelettivé növeszt: íme a tél is, mintha egy óriás lenne, aki a tájat szigorú vasmarokkal szorítja össze.

Óriás jégcsappal szaladgálok. Kiss Jenő színészbarátomnál vagyok este, ő kertes házban lakik, a tél jelenségeiből itt lehet, egy árnyalattal többet észlelünk. Kilépve a kertbe például az ereszről lecsüngő jégcsapot. Nem is egyet, egész jégcsap-sort. Egy méternyi hosszúak is talán, ahol legvastagabbak, ott pedig ökölnyi vastagságúak. Állok, mert lenyűgöz ez a hideg szépség. Ha ezt a gyerekeim látnák – mondom Jenőnek. Talán még nem is láttak ekkora jégcsapot! Akkor vidd el nekik – feleli ellentmondást nem tűrően, s a fagyos jégcsapsorból a legnagyobbat egyetlen mozdulattal letöri, kezembe nyújtja. Mintha egy kardot ragadnék meg. Vastag kesztyűben: nem érzem roppant hidegségét.

Távolabb parkoló autójához·megyünk, azzal indulunk hozzánk. Ahogy botorkálunk a hófödte utcán, közös orvos ismerősünkkel találkozunk. Köszönünk, rövid beszélgetésbe kezdünk, én pedig ott állok kicsit zavarban, kezemben a jég-karddal. Ismerősünk nem kérdez semmit, de úgy érzem, magyarázattal tartozom. Komoly, felnőtt ember nem járkálhat egy óriás jégcsappal a kezében. Úgy érzem, magyarázattal tartozom, ezért mesélni kezdem neki: most törtük az ereszről, s visszük a gyerekeknek megmutatni. Jó, jó – mondja.

Először ne hozzátok menjünk – mondja barátom, előbb beugrom a boltba. S autójával a bolt felé kanyarodik. Égeti testem a hideg autó, kiszállok belőle, várakozom a bolt előtt. Ott is kezemben a hatalmas jégcsap. Ki látja meg? És ki mit gondol?

Otthon azután a fiúk gyorsan megoldják a problémát. Ahogy átnyújtom nekik, rögtön darabokra törik szét. A konyhában a mosogató széléhez vagdossák, s törik új és új darabra, törik szét, mint egy ledobott kristálypohár. Mit csináltok – kérdezem kicsit értetlenül. Miért? Mit kellett volna? – néznek rám. Csak letenni, mondom, például a für-

dőkádba, s nézni, ahogy apránként olvad. Persze, lehet, hogy épp én vagyok tévedésben. „Nézni, ahogy apránként olvad" – mit kezdjenek ezzel a felnőtt érveléssel. Nekik az volt a játék, ha darabokra ütik szét. Magamban rábólintok, így van rendjén.

S utólag arra gondolok, lehet, hogy nem is nekik, lehet, nekem volt játék: jégcsap-karddal végighadonászni a várost!

Ebben a naplóban mindig tél van. Ebben a naplóban mindig esik a hó. De hisz kint is, november óta, tehát – számolom – negyedik hónapja tart a tél. A buszon hallok egy félmondatot: „1941-ben volt ilyen". Szeretem ezeket az öreges félmondatokat, távoli emlékeket. Ki tudja, mi volt '41-ben? Én csak a történelemkönyvek évét ismerem, hóval kevert vér és sárral kevert vér évadát. Szerethetetlen félmúlt.

Ahogy a buszmegállóban toporgok, rég látott szomszédommal találkozom, a nyugdíjas kertésszel. A házunk körüli kis kertben négyenöten szoktunk tényked ni, szöszmötölni. Ő az egyik. Gyula bácsi, az idén nem etetjük az ég madarait! – mondom neki. Pedig kellene – válaszolja, s azt is hozzáteszi: papagájoktól megmaradt madáreleségе is van. Én pedig: megavasodott a szalonna a hűtőnkben, azt tudnám adni. Kora este keresem meg újra. Viszem le neki a nagy darab avas szalonnát; ő bizonyára nagyobb szakértelemmel akasztja majd ki az ágra. A konyhában találom, s magamban mosolygok is tényked désén, vagy inkább nevettetően jóleső érzés tölt el. Ócska banános ládát eszkábál – a zöldségestől hozhatta el. S apró átalakítással ebből a banános ládából készít épp a konyhaasztalon madáretetőt. Maga a szerkezet már kész, a zsineg, a tartója kerül rá, amikor én érkezem. A madáreleség is előkészítve már.

A feketerigók már egészen urbanizálódtak – mondja. „Urbanizálódtak" – ezt a kicsit fontoskodó szót mosolyogva mondja, ő maga is idézőjelbe teszi beszéd közben. Nem jelent ez mást, mint hogy a feketerigók már oly szabályosan itt élnek a városban velünk. Ha a járdán ellépünk mellettük, arrébb sem röppennek. Magam is figyelem őket, de látom, lemaradtam az öreg mellett a megfigyelésükben. Ő ugyanis hozzáteszi, az idén télen már a negyediket találom, amelyik elpusztult. A hidegtől? – kérdezem. Nem, nagy üvegtáblákkal vannak üvegezve a lépcsőházi bejárók, nagy átlátszó üvegtáblákkal. Azt nem veszik észre, át akarnak repülni rajta. Egy éppen a szemem előtt röpült üvegnek, s máris lehullott – feleli.

A fenyőrigók megfigyelésében – ennek titkon nagyon örülök – viszont én járok előbb! Már tudom, hogy fenyőrigó az a csapatnyi madár, amelyik megjelent kertünkben, mégis rákérdezek: mifélék, s ő látta-e csapatukat? Akkorák, mint a feketerigók – mondom, nagy csapatban érkeztek, s szürkék, mint a verebek. Fenyőrigók – mondja az öreg, de ő még nem fedezte fel őket.

Egy újabb nagy hidegfront és havazás előtt érkeztek, dél tájban. Ritka nagy madársereg. Talán száz vagy több száz madár egy csapatban. A házunk előtti berkenyefákra szálltak; egészen beleroskadt a fa, ahogy himbálóztak az ágakon. A berkenye piros bogyóit, amelyek dacoltak a téllel, és februárban is a fákon voltak még, ez a madársereg himbálózva verte a földre. Utána napokig, hetekig szedték a földről, a hóból a kis piros berkenye-termést, ez lett a télvégi étkük.

Jöttükre kutakodási lázba esem én is… Madárfilológia. Nevezhetjük annak? Sok régi, gyerekkori könyv: madarakról, állatokról, növényhatározók. A sokszori átrendezés során maradt-e belőlük, most erre is kíváncsi vagyok, amikor a könyvespolchoz megyek. Örömömre hirtelenjében hármat is találok. A Kriterion „Kiskalauz" nevű könyvsorozat kötetét veszem le, *Madaraskönyv* a címe. Itt keresem a „verébszürke feketerigókat", s innen véglegesítem, hogy fenyőrigók ők. A tűlevelű erdők madarainál találom. Mint egy vers, oly szép a tűlevelű erdők madarainak felsorolása, hadd írom ide: Nyírfajd, Siketfajd, Fekete harkály, Fenyőszajkó, Fakúsz, Búbos cinke, Fenyvescinke, Fenyőrigó, Léprigó, Sárgafejű királyka, Csíz, Keresztcsőrű, Süvöltő.

Persze, mi nem a „tűlevelű erdők" vidéke vagyunk, lapozom a könyvet, hanem az „Emberközelben" fejezet. (Gólya, Balkáni gerle, Gyöngybagoly stb., nem írom végig.) A hideg, az élelem hiánya űzte ide őket, gondolom északi fenyőerdőkből. Milyen jó lenne velük menni tavasszal, s tájaikon elkóborolni.

Ahogy 1996-ra lapoztuk a naptárat, tudtam, észben tartottam, hogy centenáriumi év is ez. Persze, kinek miért az. Hiszen többféle évfordulók vannak. De aki otthonos a Naiv Művészek Múzeumában, az számolgatja már, hogy száz éve született a legnagyobb naiv festő közöttük, Süli András. A *Forrás*ba összeállítást szervezek s szerkesztek ez alkalomra. Engem pedig felkérés ér, hogy a múzeumban nyissam meg a jubileumi kiállítást.

A szerkesztőségben egy nyugodtabb késő délelőttön írógéphez ülök, s egy lendületből megírom a megnyitó tervezett szövegét.

Megírom, mert nem szeretem az élőszóban rögtönzött bevezetőket. Megfigyeltem: aki rögtönözve beszél, az hosszan beszél. Az írás formát ad, keretet ad, fegyelmez. Persze: szerencsés esetben.

Orosz László, a kecskeméti irodalomtörténész, Katona-monográfus, s nyugdíjas tanár érkezik a szerkesztőségbe. Kéziratot hoz, tréfálkozva mondja, hogy elromlott az írógépe, szalagjának fekete része, s ezért az írást pirossal írta. Nézem a pirossal gépelt kéziratot Kölcsey *Himnusz*áról. Egy alkalmi előadásom volt ez – mondja, de a biztonság kedvéért megírtam mégis. Előveszem ezt az épp említett gondolatsoromat, hogy jó is megírni az előadást, mert aki fejből beszél, rögtönözve beszél, akaratlanul is hosszabban beszél. Vettem észre maga-

mon – vág közbe Laci bácsi –, „mert a negyvenöt perces órát mindig csak ötven perc alatt tudtam befejezni". Legendás tanár, kívánnám én ma is a gyermekeimnek ezeket a kicsöngetésen is túlcsorduló egykori magyarórákat!

Vissza Sülihez, a legnagyobb naivhoz, idemásolom a megnyitó másfél-két flekkjét.

Süli András ecsetje

A száz éve született művész tiszteletére

Egy nagyon rossz novellát olvastam a minap, egyetlen jó mondatot találtam benne. Az a mondat azonban fölfénylett. Picasso ecsetéről volt benne szó. „Az újságpapír arra való, hogy Picasso beletörölje az ecsetét" – szólt a mondat.

Mindennapjaink relativitásának mondata ez, hogy az újságok, napi hírek, újdonságok, divatok, szenzációk mily gyorsan elzúgnak fölöttünk, mily gyorsan inflálódnak, devalválódnak. A törékeny, sokszor ódonnak tetsző, sokszor nemtetszőnek tetsző művészet pedig örök!

Picasso ecsetjéről jut eszembe Süli András ecsetje. Azért, mert ez az ecset is túlélt sok múló szenzációcskát, túlélte hírek, ízlések, évszakok, rendszerek fordulását. Ez az ecset is örök!

Én Süli Andrásról magáról oly keveset tudok, élete epizódjainak nem akartam utánaolvasni, hiszen képein, képeivel elmond úgyis mindent. A naiv művészethez útjelzőt sem kerestem. Azért, mert úgysem találtam volna. Hogy mi a naiv művészet, próbálkozhatsz ezt szociológiai értelemben megfogalmazni, próbálkozhatsz esztétikai értelemben megfogalmazni. Kereshetsz benne másságot, kereshetsz rokonságot. A teljes igazságot úgysem találod.

Süli Picassónak is rokona – rendben. Hisz azonos az ecsetkezelésük. (Ecsetjüket hiszen újságpapírba törlik mindketten…) A drága Juhász Gyulának is rokona – rendben. Szeged és Tápé környéki földije és kortársa. S egy-egy népdalban, a tárgyi néprajz egy-egy ábrázolásában, egy-egy ábrándjában is ott a rokon vonás – ez is rendben. Hisz a naiv művészet majdhogynem „népművészet". De ezzel is csak közelebb kerültünk az igazsághoz. A teljes igazság boldog szív-dobbanásáig el nem érhettünk.

Ez az életrajzi jegyzet, amit most idézőjelben teszek és idemásolok, ez is út az igazsághoz. „Bizonyos Fehér Ignác nevű tanítója emlegette, hogy jó diák volt, szépen rajzolt, de nem került arra sor, hogy tovább járjon iskolába." Hisz minden naiv életrajz, ön-életrajz így kezdődik. Kivéve ami nem.

Nem keresek tehát tovább teljes igazságokat itt sem. Annyit mondok csak: nekem Süli András két képe: a *Vasútállomás, 1935* és az *Algyői vasútállomás, 1936,* ez a két kép, nekem ez az „úgynevezett" na-

iv festészet arkhimédeszi pontja. Viszonyítási pontja. Mindent ezekhez mérek, mint állandó, nagy értékekhez.

Így van már húsz éve, amióta a Naiv Múzeumban ezekkel megismerkedtem.

Ez a tizenhét?, ez a húsz kép – ez lenne az életmű? Igen ez. S igaz az a legenda, hogy azért csak ennyi, mert életében – sikertelenségében, meg-nem-értettségében kazalba rakván égette is el a képeit? Biztos igaz. De nem lehet igaz. Hiszen már minden bizonytalan, minden relatív. De a festmény meg nem éghet: ez bizonyosság. Csak az újságpapír ég el, mondottam – amibe festőnk megtörli az ecsetét. Az a papír boldogan ég el.

Pár napig magamnál hordom a szöveget, itt-ott igazítgatok rajta. Egy mondat nem találja a helyét, ez : Én Süli Andrásról magáról oly keveset tudok, életének nem akartam utánaolvasni… s tovább. Nem tudtam, mi a hiba, gyanakodtam az egyszerű szerkezetre. Utánaolvas valaminek. Publikus, de rossznak nem rossz, hiszen az igazságot mégis szó szerint segít elmondani: utánanézünk, utánakeresünk, utánaolvasunk a dolgoknak. Egyszerre megérzem, hol a hiba, „az életnek" nem lehet utánaolvasni. Innen hiányzik valami, s kis beszúrással „élete epizódjai"-ra változtatom. Aztán az epizód is zavar kicsit. Eseményeinek? Történéseinek? Ízlelgetem, de végül maradok az eredetinél. Élete epizódjainak nem akartam utánaolvasni… most már leírtam, fixáltam, ne üssetek érte agyon.

Kis hazugság is az írásban. Hisz már nem a nagy „tablók" érdekelnek, amelyek láttán rájöttem, hogy Süli a legnagyobb, nem az idézett Állomás-képek. (Élete állomásainak nem akartam utánakérdezni… lehet, hogy így kellett volna, ötlik fel bennem mégis.) Most, ahogy a festővel, élete epizódjaival babrálgatok, előjönnek gyönyörű csendéletei! Ez is jó, ez a rend-bontás, hisz a csendélet nem klasszikusan naiv műfaj. Asztalomon is ez áll most egy színes képeslapon: *Rózsaszín és sárgarózsás csendélet, 1934.* A *Forrás*ban is, bár nem színesben, de egész oldalon ezt közöljük majd.

A legenda különben igaz, ahogy járok-kelek a városban, táskámban a kiállítási megnyitóval, kezemben kardforma jégcsappal, megtudom: tehát a legenda igaz, égette is el képeit. Ez a tizenhét, ez a húsz kép maradt. Ez a *valódi* élet*mű.*

Felállok az írógéptől, az ablakhoz megyek, érzem, hogy naplóm e havi fejezetének valahol itt a vége. Esetleg egy mondatot keresek még, járkálás közben. Felállok az írógéptől, az ablakhoz megyek. Látom, ahogy a télvégi kertben a verebek és szívem madarai, a cinkék verekednek a madáretetőnél.

1996. február 15.

TÉR ÉS TÁJ/5.

Először az asztalon rakok rendet, hogy az írógép ideférjen. Kis számvetésre is jó, nézni, mi is van ezen az asztalon. Két színes repró, egyikről előbb már szóltam: Süli András (1896–1969) *Rózsaszín és sárgarózsás csendélet.*

Benes Jóskával, a festővel épp tegnap futottunk össze a Süli-kiállításon, megcsodáltuk újra ezeket a naiv csendéleteket. A másik kép asztalomon: Kondor Béla *Pléhkrisztus,* Magyar Nemzeti Galéria.

Pléhkrisztus – ez kötetcímnek is jó lenne. Csak azt hiszem, foglalt. Milyen jó lenne búvárkodni kicsit e cím körül, biztosan Juhász Gyulánál motívumok és Simonyi kötetcíme és – hirtelen nem tudom pontosan, de rémlik, e motívum Veress Miklósnál. Mi is volt a buszállomás neve, ahol gyerekkoromban le kellett szállni nagyanyámékhoz menet? Érdekes, hogy apró gyereket, egyedül elengedtek, ki a pusztába, kilométereket gyalogolni a királydinnyés homokon. De előbb még buszozás. De milyen keresztig is? Anyámat majd megkérdezem. Talán „fehérkereszt"? Az útszéli pléhkrisztus állványzatát mert időről időre újrameszelték az asszonyok, innen volt a neve, a fehérkereszt, ott fürdött a mészben a jézuskánk. Egy naptár még asztalomon, apró firkálásokkal, bejegyzésekkel, „határidőkkel", melyeket meggyűlöl az ember, mert szorításukban él. Egy tolltartó bőredény még asztalomon: tollak, ceruzák, egy kvarcjáték: gyerekeim gyerekkorából emlék. Órája van és ébresztőórája is. Ennek zenéjére ébredek reggel fél hat tájban.

S apró kincsek: évekkel ezelőtti disznóvágásról disznóköröm. Régi telekre emlékeztessen. Mellette megkövesedett csigahéj, mellette régi öngyújtó. Apósomé volt, halála után unokái megtalálták és magukkal hozták. Benzinbe lógó béllel, tűzkővel, alumínium dobozzal. Túlélte gazdáját ez az öreg öngyújtó. Szétnyitom alumínium foglalatát, a lángra lobbanó kóc már hiányzik. De a tűzkő még jó: kis kerekével, ahogy megforgatom, megannyi csillagot, szikrát hány. Szikrázó tűzkő az emlékezet.

S egy óriás furcsa szeg még asztalomon. Mi lehet a neve pontosan, nem tudom. Nevezzük sín-szegnek. Szeg. Szög. Apósoméknál járták a gyerekek a határt, ők találták ezt az elrozsdásodott, tenyérnyi hosszúságú, körömnyi fejű „szöget". Vasút ment egykor a határban, itt ment a vonat Ausztriába, amíg a vasfüggöny le nem zárta az utat.

Megette az idő a vasutat. Legelőbb a sínek, talpfák. Biztosan szét-hordták őket. De a vasúti sínből egy ormótlan szöget, sín-szeget még ma is találni. Itt van asztalomon. Érdekes, hogy Újvidéken, a Telepen is találtunk ilyen elhagyott vasúti pályaszakaszt. Tolnaiék Virág utcai háza mellett vezetett el egykor, s mára benőtte a gyom. Mint szemét-telepen, úgy bukdácsoltunk át rajta, ha mentünk a város felé. Az az el-árult s elárvult kis vasút mit mivel köthetett össze egykoron, már nem tudom. Ahogy a gyerekeim, Tolnai Ottó is szeretett bóklászni e kis-vasút mentén, biztosan ő is gyűjtött ott efféle szögeket.

S pár kép még asztalomon: ezeket épp ma megnézem, s elteszem: múlt év végi költői estünk most elkészült képei. Itt volt Zalán, Géczi, Nagy Gazsi, Tolnai. Géczi bele is írta naplójába. A Cifrapalotában rendezett estet. Csak ő Cifra palotának írja, hisz nem él itt húsz éve, mint én. Húsz év, ennyi idő kell, hogy egy-egy épület nevét pontosan megnevezzük. A fotós bravúros fényképet csinált. A Cifrapalota pá-vás termében léptünk fel, s különleges képen: mi csak apró pontként az előtérben, s felettünk a mennyezeten a terem névadói, a plafonra festett lángoló, szecessziós pávák. Költő barátaimnak épp a napokban küldtem e képből, írtam nekik, hogy „fölszállott a páva".

S pótlólag megint kaptam pár képet e novemberi költői estről: egyi-ken Tolnaival, Nagy Gazsival ülünk, Szekér Bandi a képen, Buda Feri meg a kép szélen. Az asztalon bor, pogácsa, mintha béke lenne. Fölöt-tünk a falon egy Tóth Menyhért-kép. Csendélet, órával. Az órán nem látni az Időt. Biztosan mutatja, de nem látjuk a Tóth Menyhért-i időt.

Évától, feleségemről egy kép, ő is előkerült e költői forgatagban. Egy kép Benes Jóskával, a festővel. Jóska átkarol épp, én pedig hü-velykujjamat föltartva mondok valamit, mint aki részeg. Érdekes, az én karomon is óra, még mutatóit is látni, de nem látni a pontos időt. Nem engedi magát látszani az Idő.

S megint egy kép a pávás teremből, ez már a költői esten: épp én be-szélek (ezt majd egyszer megírni, Kondor Béla elárvult műterméről be-széltem, ahol többször jártam húsz?, huszonöt? évvel ezelőtt, ezt majd egyszer megírni). Buda Feri, Vári Fábián Laci, Zalán, Tolnai a képen.

Karácsonyra megjelent egy gyerekvers-kötetem a Móra Kiadónál. *Graffiti* a címe, s Tóth Menyhért kiadatlan rajzai „illusztrálják". Kvá-zi illusztrációk, a hagyatékban maradt több száz rajzból a művészet-történész úgy válogatott, mintha illusztrációk lennének. A televízió itt, a Cifrapalotában, itt a Tóth Menyhért-gyűjteményben forgat a kö-tetről. Én hónapok óta nem voltam a Tóth Menyhért-képek között, ál-lok megilletődötten. Bóklászok kedves festőm képei között. A ripor-ter Bánszky Palit, a művészettörténészt kérdezi, aki a képanyagot vá-logatta. Pali Tóth Menyhért életéről beszél, rajzairól, jegyzetfüzetei-ről, melyeket kezünkben is tartunk: firkálások, vázlatok, festői jegy-

zetek. Ahogy mi a naptárunkba írunk pár szót, A festő szavak helyett még a mappájába is formákkal, vonalakkal jegyzetel. És érteni fogják ezeket a rajzokat a gyerekek? – kérdezi aggályoskodón a riporter. „Ők fogják csak érteni igazán!" – hallik a művészettörténész válasza. Én csak messziről hallgatózom a tévéfelvétel e részénél, de szíven üt, fölemel e válasz.

Arról beszélek, hogy ezek a gyerekversek nem igazi gyerekversek. Felnőtt verseim közül válogattam. S arról még, Kormos István biztatott erre először: verseimből gyerekeknek ő adott ki válogatást először. S arról még: az utóbbi években pedig a *Kincskereső*nél Baka Pista közölte mindig újra a verseimet. Ha valahol folyóiratban, kötetben megjelent versem, s Baka Pista a *Kincskereső*ben újra közölte, akkor az „gyerekverssé" lett.

A végén pedig a Cifrapalotára terelődik a szó. Mikor építették, a szecesszió idején, a századfordulón, az építés vezetője már sokadszor rakatta újra a tetőt. A tető festett, égetett cserepeit. A tetőfedők újrarakták, és újrarakták, s mikor sokadszor rakták újra, akkor megunták, s az építésvezetőnek dühödten mondták: minek ezt újrarakni, hisz úgysem látják mások, csak a madarak. Hisz valóban, ki látja a többemeletes épület tetejét, cserepei rendjét?! „De mi a madaraknak építkezünk" – mondotta az építésvezető.

Ezt a jelképes történetet mesélem el a forgatás végén.

Baka Pistáról kellene írni. Csak van az irodalomnak valami kohéziója, mert épp Géczi Jancsival is átfedések a két naplóban: például a Cifrapalota. *Vulkánfíber* című esszémre Tolnai a napokban üzen az ÉS-ben. *Vulkánkoffer* címmel ír jegyzetet. És Baka Pista megkerülhetetlen személye. Ez a naplófejezet az övé lenne, de épp most dolgozunk a *Forrás*ban egy Baka-összeállításon, nem volna jó, ha ennek egy-egy mondatát előbb közölném itt a naplóban, mint a *Forrás*ban. Tehát majd a következő hónapban Pistáról. De így igaz, Pista arcának emlékével indult az 1996-os év. („Baka István szenvedéstől szétdúlt arca jelenik meg előttem azóta mindenhol, amióta eltemettük belőle Szekszárdon azt, ami az ember volt.")

Az irodalom kohéziója jó dolog, éltető erő. Ha nem lennének „áthallások", „átfedések", „átsúgások", barátságok, rokonságok, akkor nem lenne semmi. Megkövülne maga az irodalom élete is.

Március közepe van, s nem akar véget érni az ötödik hónapja tartó tél. Még mindenütt hókupacok az utcán, még a házunk előtti tó is befagyva. A múlt években csak egy-egy jégtömb képződött rajta, s a jég éles tömbjei között vidáman cikáztak az idetévedt vadkacsák, téli vendégeink. De a tó most hónapok óta összefüggően befagyva. Hol találhattak menedékre vadkacsáink?

Március 15-ét is nagykabátban ünnepeljük. Összefutok a házmesterrel és igyekszem udvariaskodni vele, nehogy megsértsem, úgy kérem, úgy figyelmeztetem mulasztására: nem tette ki a lépcsőházakra a nemzeti zászlót. Egyet látok csak; azt is elkoszolódva, elsárgulva, vasalatlanul, elrongyolódva. Mondom neki óvatosan: ki kellene tenni az ünnepre a zászlót. Ellopták mind az éjszaka – feleli, este én kitettem, reggelre ellopták. Kérem, hogy ezt az egyet adja ide legalább: kimosni, kivasalni, az legalább büszkén lengedezzen.

Gyerekek kerülnek elő, és kora délelőtti fúvósszerenádot adnak. Melyik iskolából kerültek ide a lakótelepre? Megható ez a gyermeki pattogó ritmus, ez a márciusi szerenád az ünnepi, csendes utcán. Kukásautó jön, de nem várakozik koncertjük végeztéig, dudálva közébük hajt. Egy dalnyi időt kellett volna csak várnia, de nem várt. A gyerekek összeszedik hangszereiket, s megbántottan továbbállnak. Lesz-e még nekik hol zenélni?

Állok a konyhai ablakban e nemzeti ünnepen: nézem a lopott zászlók hűlt helyét, nézem a szemeteskuka szétkergette gyermeki zenekart. S aki örök: nézem a kukázókat. Érkeznek ők is örök rendben. Kiskocsijukba, biciklijükre gyűjtögetnek az útszéli szeméttárolóból. Egyikük ma a kukába bele is áll, egyik kezével feszíti a kuka tetejét, hogy reá ne csukódjon, másik kezével pedig almákat szedeget ki belőle, s egyenként biciklijén csüngő táskájába rakja. Végez, ruganyos mozdulattal ugrik ki a kukából, indul tovább, de addigra már érkezik is helyébe a társa. Kesztyűben, bottal lökdösi a szemetet, keres. Ez volt március idusa, ez ám, hazám.

Beszélgetésre hív a *Magyar Nemzet* munkatársa, újságjának készülne riport. Úgy beszéljük meg, hogy Pesten, a József Attila Színház társalgójában találkozunk, én a színházban játszó barátommal majd fölmegyek, s míg tart az előadás, mi beszélgetünk. Jó kérdései vannak, lehet rájuk felelni. Először is az új *Irodalmi Lexikon*t szidja, ami engem illet, tévesen s hiányosan informálta. Majd azt kérdezi: szegedi létemre hogyan is kerültem én a pesti egyetemre. Megtelepült pesti létemre hogyan kerültem a *Forrás*hoz, Kecskemétre. S szegedi-kecskeméti lévén talán legfontosabb versciklusomat miért és miképp írtam az Istenhegyről. Igen, ezek jó kérdések, hiszen ezek: szinte a teljes életem. Hazajövet előveszem egy naplóbejegyzésemet, s újraolvasom. Ezt akkor írtam, amikor a *Lépcsők az Istenhegyen* című kötetem 1994 Könyvhetére megjelent. (Akkor írtam, 1994 márciusában, áprilisában.) Most a beszélgetés után újraolvasom s ide is idemásolom.

Lépcsők az Istenhegyen

Lépcsők. Az Istenhegy kedves tájam. Évtizedek óta. 1963 táján – pontosan mikor is? Oly mindegy, amikor Hruscsov Magyarországon

járt – már ott bandukoltam a Béla király úton. Jött a nagy Csajka autó – vagy Volga, már ki emlékszik –, s arrébb tereltek engem is. Oly mindegy, véletlen és használhatatlan emlék. Az én kedves tájam más volt: én talán az „istenhegyi kert"-et kerestem. Radnótit az eltűnő tájban. Szépen be is jártam útjait, lejtőit, lépcsőit, gesztenyék sorfala között vezető ösvényeit. Persze, nem volt térkép e táj. Kötetem címe: *Lépcsők az Istenhegyen.* Ez is egy útvonal: az Istenhegyi lépcsők. Egy meredek utcácska. Le s föl, hányszor arra jártam. Most, hogy nevét kicsit megváltoztattam, hogy a szavak és dolgok más helyre kerültek, ugye mást is jelentenek s jeleznek. Egész pontos megfeleléseket is találhatsz. A zöldségárust ott keresd, ahová írtam. Máskor meg precíz megfeleléseket ne keress, lehet, csak kitaláltam. S benépesült e Radnóti Miklós-i táj. József Attila is itt járt, talán tudom a házat is, ahol a rokonságot kereste. S régebbről: Jókai, Eötvös. Persze: Mór és József. Itt is tudom a házakat. A Jókai-házat és kertet hányszor bejártam. Jókai innen még – kőasztalától – rálátott az egész ébredő Budára s Pestre. Házak s falak kőrései között mi már csak éppen kilátunk. Eldobott ezüstszalag a Duna. Ez istenhegyi portán Jókai szüreti mulatságot rendezett. Van ennek szakirodalma? Olvastam volna róla? Van ennek legendája, azt hallottam? – már magam sem tudom. Már nem is tudom ellenőrizni magamban versemet, a *Szüret az Istenhegyen*t.

S most hódolok a grafikusnak, a rajzoló és kalapgyűjtő úrnak, Schéner Mihálynak. Az ő rajza lopakodott kötetem címlapjára. Vázlatai, variációi között leltem rá. Aprócska rajzok ezek. Firkák? Ujjgyakorlatok? Az egyiken bohóc – hajában virággal. Erőművész? Nem látni pontosan a vonalat, az elnagyolt rajzot, de mintha súlyemelő bohóc lenne, mintha kezében ott lenne a súlyzó. S van e rajznak két „variációja" is. Ezeken már kezét fölemeli, a bohóc a nehéz súlyt már megemeli (ezeket a rajzokat a belső borítón keresd), de akkor meg már nincsen a hajában virág.

Radnóti, a költő, a „szegedi fiatalok" költője hányszor előhívta bennem a szegedi s Szeged környéki tájat: a folyót, árterét s holtágait, rétjeit. Gyerekkorom színtereit. Nagyanyám itt nevelt, itt neveltek a nagymamaarcú tanyák. A napokban halt meg, épp csak eltemettem a nagymamámat. Húsvétra majd hazamegyek, s megnézem, milyen otromba kőlapot hengerítettek sírjára a sírkövesek. S megnézem a házat, ahol élt. Megnézem, hogy gazdájuk nélkül virágoznak-e vadul a fák? Teremni készülnek-e? Vele hal, elburjánzik-elvadul vagy él tovább nélküle, ami volt?

Túl vagyok egy irodalmi konferencián, egyetlen mondata ragadt meg bennem. Egy felszólaló mondta – milyen érdekes, fölszólalni szeret, hangját hallatni szereti, csak épp nem ír. Fölszólalni könnyű. Írni nehéz. Ha emeled a súlyt, vigyázz, ki ne hulljon hajadból a virág.

És így tovább. Tehát e konferencián hallottam, hogy mi tájról, tájakról ne álmodozzunk. A régiek éltek „táj"-ban, s az újak már „tér"-ben élnek. Rábólintok, van benne igazság. Nézem, ahogy tájam térré négyszögült.

Tudom pontosan a dátumot, ezt a dátumot, ezt a dátumot tudom pontosan: 1976. szeptember 21. Több napig jártuk a várost, Belgrádot Danilo Kišsel, ültünk az ottani írószövetség klubjában, kocsmájában. Elfogyott a pénzem, elfogyott az ő pénze is: akkor taxit hívott és taxival robogtunk lakására az újabb dínárokért. Akkor kaptam tőle egy könyvet: Danilo Kiš: *Grobnica za Borisa Davidovica.* Ennek dedikációjából tudom a dátumot: „Pinteréknek (sic) szeretettel Danilo Kis (sic) Belgrádban (az Íróklubban), 1976. szept. 21-én." 1976 óta nem, de 1989 óta iga – igen, azóta hordozok magammal egy Danilo Kišidézetet: „Közép-európai költészethez való tartozásunk, ez mindenekfelett a kultúra immanens jelenléte, allúziók, reminiszcenciák és a teljes európai örökségből vett idézetek képében: a mű tudatossága[…] Ez nem sok. Ez minden." '89 óta évről évre fölírtam a naptáraim valamely rejtett zugába. Most már nem írom tovább, most már ráírtam a kötet borítójára, vallomásként. Mennyi ideig még – ki tudja –, az „ez nem sok" és „ez minden" határán még magam is elegyensúlyozgatok. Súlyemelő bohóc.

*

Pár dolog érdekes számomra, így újraolvasva. 1963. Az mostanra biztos. Valahol azóta láttam leírván. A „tér és táj", mostani naplóm címe, nicsak itt tűnik föl. Itt sejlik föl először.

Azt hiszem, a vártnál egyszerűbb válaszokat adok végül is az újságírói kérdésekre. Hogy én nem vagyok szegedi. Csak épp Szegeden születtem, a Klinikán, de egész gyerekkoromat és iskolás koromat Csongrádon töltöttem. De mégis örülök szegediségemnek, mert voltak a Szegedi Fiatalok, volt Juhász Gyula, s jelenti ez a Tisza táját s a *Tiszatáj*at. A pesti egyetemről pedig 1976-ban Kecskemétre, a *Forrás*hoz a szabadság nagyobb fokáért jöttem. S ebben talán nem is csalódtam; évekig itt többet tehettem. Minden egyéb ellene szólt költözésemnek. Az Istenhegy pedig a múzsám, második szülőföldem, fogadott földem. Bár nem ott élek, de hónapokat tanyázom ott, elsősorban májusban, szeptemberben. Ha összeadnám: vagy két évnyi hegyi élet kijönne e hónapokból. S hát nem olyan nagy ez az ország, hogy ne lakhatnánk be minden pontját. Engem e szerelmes földrajz a tiszai tájhoz s az Istenhegyhez egyaránt odaköt. Ez volt a beszélgetésünk.

Anekdotaként elmondom még, hogy születésemkor Csongrád határában frissen sült kenyérrel várták anyámat s vártak engem az ismerősök és rokonok. Kenyérrel kell várni az újszülöttet, hogy jó szívű legyen – mondották. Én gondolom, hogy még metaforikusabb volt ez az

ajándék: kenyérrel, azaz „élettel" köszönteni az életet. S elmondtam, úgy szeretném, e gesztushoz én ne legyek hűtlen. S elmondtam még anekdotikus mozzanatként, hogy Kormos Pistával pesti éveink alatt mi mindent megbeszéltünk, sok mindenben tanácsát kértem, és tanácsait mindig meg is fogadtam. Tanácsai ellenére csak kétszer cselekedtem: egyik épp ez volt, ez hogy a pesti egyetemi éveim után Kecskemétre jöttem.

A színházi előadás közben véget ér, minden ajtót bezárnak, minden villanyt leoltanak. Kongó lépteket hallok, és távoli kiáltozást a nézőtérről: színész barátunk a bezárt színházban hangos kiabálással keres bennünket, botorkálunk ki a sötét büféből, homályos-koszos öltözőkben vetkőződnek még az előbb ünnepelt csillagok. A színház belülről és hátulról: mintha padláson, pincében, raktárhelyiségekben mennénk. Szeretem ezeket a sötét, titkos utakat.

Ezeken a sötét utakon bukdácsolunk ki az alvó színházból, a tapsból már csak a taps csöndje maradt.

Itthon kupacban állnak az újságok, folyóiratok asztalom körül. *Kortárs, Tiszatáj, Kincskereső, Forrás, Új Forrás.* Az *Új Forrás* egy kupacban, külön kupacban a másik, a régi *Látóhatár,* a *Hitel,* a *Holmi,* a *Műhely* folyóiratpolcomon.

Az *Új Forrás* vékony folyóiratborítója fölhajlik. Az *Új Forrás* folyóiratborítója „szamárfüles". Igazgatom napokig, nem tudom eldönteni, miként segítsek rajta.

Végül az asztalról leveszem s a folyóiratok tetejére teszem a vasútról hozott nehéz, rozsdás szöget. Az lesz a nehezéke.

1996. március 15.

TÉR ÉS TÁJ/6.

1996. április 15.

Eddig a dátum mindig naplóm végén állt, de most kényszerű változtatást teszek. Hiszen mostani írásom végére egy múlt évi naplóbejegyzés kerül majd – reggel fontolgatom az írás szerkezetét, s így döntök –, ott pedig megtévesztő lehet a dátum.

Tavaszi influenzával küszködöm, azt gondolom, hogy egy hétvége elég lesz majd a kikúrálásra, ami nem is jelent különösebb gyógyszereket, hanem a két-három nap nyugalmát. De hétfőn, a *Forrás*ban, amikor reggel hét után pár perccel íróasztalomhoz ülök, hogy három levelet megírjak, keserű csalódás ér. Erős fájdalom még mindig a vállban, a karban, a csukló izületeiben, olyannyira, hogy még a gépelés is nehezemre esik. A néhány soros levelek gépelése. S mint a tenger hullámzása, ahogy ritmusosan a partra kicsap, menetrendszerű, ritmusosan ismétlődő szédülések. A gyöngeség jeleként. Jelezvén, hogy még az ágyam várna vissza. Jelezvén, hogy még az influenza az őr fölöttem.

Három levél vár rám, ezeket még meg is írom. Egy Nagy Gazsinak. Orosz Pistával közösen írt képversét – tegyük persze a műfajt idézőjelbe –, egy Orosz István-grafika ez, melyet a költő kézírásával körülkerített, tehát e képversét közöltük, s most a mű fotóját visszakaptuk a nyomdából. Ezt küldöm el közös munkánk emlékeként. Rövid levél Olasz Sanyinak a *Tiszatáj*hoz, elnézést kérve, hogy az ígért verssel késem, s egy megírandó próza tervével, melynek címét is jelzem: *Három találkozás.* Fénymásolok egy meghívót, mely régi Eötvös Kollégium-beli estünket idézi. Baka–Nagy Gáspár–Pintér: fiatal költők estje az Eötvös Kollégiumban, bevezeti Kormos István. Most olvasom újra a megsárgult meghívó dátumát én is: 1976. május 13. Éppen húsz éve. Éppen húsz éve, hogy elindultunk.

A harmadik levél pedig a hódmezővásárhelyi Németh László könyvtárba, Csernus Jutkának. Édesapja s az én nagyapám: testvérek. Voltak? Talán felesleges a múlt idő, hisz a testvérek a halálban is testvérek, s ez jelen időben.

Édesapja a közelmúltban halt meg, s most jutott tudomásomra, hogy ez a tanyán élő, földművelő parasztember – akinek persze műveltsége, elsősorban történelemben és irodalomban való jártassága

akár tudósokéval fölért –, tehát az önművelő, autodidakta parasztember tucatnyi füzetet írt tele esténként följegyzéseivel. Mik lehetnek ezek az évtizeden át írt följegyzések. Önéletrajzi írások? Miféle naplójegyzetek? Családtörténeti jegyzetek vagy csak porba írt bölcseletek? Még nem tudom, de ezért a levél, a füzetekből, mindegyikből fénymásolatot kérek.

Ahogy ez a nagybátyám meghalt, felesége azonnal a városba költözött. Persze egy elhagyott tanyán nem is maradhatott egyedül, még akkor sem, ha álmát egy hűséges, hófehér kuvasz őrizte. De a kuvasz a városba már nem mehetett vele, e kutya jövendő sorsáért aggódtam magam is. Benes Jóskát, a festőt találkozóra hívtam, de az ügynek kijáró olyan komolysággal és titokzatossággal, hogy Jóska nem is tudta elképzelni, miről lesz majd szó. Kérlelően mondottam neki: Jóska, ezt a kitűnő kuvaszt ti vegyétek magatokhoz! Nekik előzőleg a világ legszebb kutyája volt birtokukban, hatalmas testű, hatalmas szőrzetű és hatalmas jámborságú komondor. Azt hiszem, Betyár volt a neve. Betyár valakinek útjában lehetett, mert egy reggelre megmérgezve találták az udvaron. Kutyájuk helyébe ajánlottam ezt az új kutyát, de nem tudtam rábeszélni őket. Maradt aztán a kuvasz most már egyedül az elhagyott tanyán. A feleség mindennap biciklire ült, s járt vissza etetni. Majd szólt a vadásznak s homlokon lövette. Ott feküdt a fehér kutya összehömbörödve, óriás piros folttal a homlokán. Vagy inkább gazdája után ment. Most esténként, azért oly kerek és rikítóan fehér a hold, s azért oly vércirombás, mert egy homlokon lőtt kuvasz fekszik összegömbölyödve benne?

Egy autóút még a nyomdába, másodszorra imprimálom készülő májusi számunkat, amely összeállítás lesz Baka Pista emlékére. Az első nyomdai ellenőrzéskor derült ki, hogy az egyik folyóirat-oldalnak rontott a nyomása, most a javított fóliát viszem.

Mostani naplófejezetemnek ez lett volna a tárgya, a Baka-számunk körüli munkák, s az én személyes emlékezésem is Pistára, barátomra. Leveleket is rendszereztem már az íráshoz, dokumentumokat, verseket, s persze magamban a gondolataimat is összerendeztem e napló-részlethez. De most mindez még egy hónappal halasztódik, majd akkor; csak a mostani napi munka színei, emlékei akkorra el ne halványodjanak. S még egy terv, ami ekképpen szintén halasztódik, Juhász Ferencről akartam írni, a *Tekintet* folyóirat 1996/1–2-es, tehát évkezdő, összevont számában nagy verset tett közzé: *Ad notam Petőfi* címmel. Lehet, hogy az utóbbi évtized legnagyobb versét. Erről kellene, nem is kellene, kell majd írni.

Egy telefon – már nem a háborúba ájult Szerbiába, hanem a háborúból kikászálódó Jugoszláviába. Tolnai Ottónak, Palics „fürdővárosba". Palics, ahol én még eddig csak átutazóban jártam, de ahová Ottó

nemrégen Újvidékről áttette a székhelyét. A napokban Ottóékkal álmodtam, e különös álmot akarom nekik elmondani a telefonban. Először is Csongrádon voltunk, anyám házában, gyerekkorom színterén. Én a szobámban aludtam. Már ezt különleges, és különleges szépségű álomi motívumnak tartom. „Álom az álomban." Azt álmodtam ugyanis, hogy alszom. Akkor érkeztem meg, váratlanul toppantak be Ottóék, Ottó és a felesége hozzánk, nézték, hogy alszom, csendesen pár szót váltottak feleségemmel s elmentek a városba sétálni. Rövid idő múlva visszaérkeztek – s akkor én álmomban felébredtem. Miért nem ébresztettek föl hamarább – kérdeztem? Nem akartunk zavarni, megzavarni – szabadkoztak, s e szabadkozásban élen járt Jutka, Ottó felesége. Őt szólítottam meg tehát először álmomban, kérdezvén, hogy mért nem jöttök gyakrabban. Nem érünk rá, felelte, s mintha azt nekem úgyis tudnom kellene, emlékeztetőleg mondta csak, „nem érünk rá, tudod Ottó egy zenekarban dobol".

Ezt az álmot kellene telefonban elmondanom nekik, ezt hogy velük álmodtam, hogy aludtam álmomban, s álmomban Ottó egy zenekarban dobolt.

Tudniuk kell róla.

Lassan számvetést készítek könyveim, írásaim között is. Seregszámlát (mily gyönyörűséges e seregszemle helyén szereplő régi szavunk), seregszámlát írásaim fölött. Múlt év könyvhetén jelent meg *Ezredfordulóponton* című verskötetem, talán ez az én középponti könyvem. Utána Karácsonyra a *Graffiti* című gyermekvers-kötet, a Móránál. Tóth Menyhért rajzaival, s ezzel régi vágyam teljesült. Egy válogatás verseimből, felnőtt verseimből – gyerekeknek, ez még a kiadó javaslata volt. Tóth Menyhért már az én ügyem. S kötetcímbe emelni ezt a furcsa műfajt, a graffitit – ez is foglalkoztatott. E századvégi-ezredvégi neofolklór műfajt, melynek fényeit s árnyait egyaránt látni. Áldott és átkozott graffitik.

Most könyvhétre egy karcsú kötet az *Új Forrás*nál, címe *Rajzok a tél falára.* Ez a cím is azt mondja más szavakkal: graffiti. Jó, hogy e két egymást követő kötet címei egymásra rímelnek, talán rendben van ez így, nyugtázom magamban. E kötet lényegi üzenete a Clairefontaine-ciklus verseiben lesz. Clairefontaine pedig annak a tengerzöld színű füzetnek a neve, amelyet Tolnai Ottó hozott Párizsból, egyik utóbbi látogatásakor, ami – persze – nem álombéli látogatás volt. E kötetnek újvidéki a tervezője is, Baráth Feri, aki az *Ezredfordulópontot* is tervezte, s újvidéki az illusztrátora is, Maurits Feri. A nyugodt vonalak mestere, Tóth Menyhért után az idegesen villódzó vonalak mestere. Kíváncsian várom, hogy mit is eredményez közös munkánk.

S utána a válogatott versek kötete következzék. A seregszámla, melyre képzeletben már készülök. S melynek címe magától kínálkozik. Lehet, hogy köteteim így egy körívet írnak majd le. Lehet, hogy válogatott kötetem címében visszatérek az első kötetemhez. A Kormos szerkesztette kötet címe *Fehéringes folyók* volt. Kormos emelte címmé egyik versem alapján. De a kiadóban a szerkesztői munkálatok során, félrehallásból vagy félregépelésből *Fehéringes foglyok* lett. Senki nem vette észre, s ha nincs a cenzúra (aki persze észrevette), lehet, hogy a kötet fehéringes foglyok címmel jelenik meg. E félrehallott kötetcím is ráragadt kötetemre. Sajtóhiba, félreütés teremtette esztétikum. Válogatott verseim címeként lehet, hogy jogos tulajdonosa, birtokomba is veszem.

S az eddig meg nem jelent prózai írásokból futná-e még egy kis kötetre? Nem tudom, ennek csak címét tudom, *Szökő kutak* lenne. A *Tiszatáj*ban közölt esszém címe után.

De amit legelőször is előkerestem, amihez ez a hosszú bevezető készült. Nézzük csak, mit is írtam naplómba egy évvel ezelőtt, 1995 májusában. Milyen gondolatokkal indítottam el akkor verskötetemet, az *Ezredfordulópontot*. Milyen gondolatokkal is?

Vulkánfíber

Nemrégiben olvastam Németh László édesapjának, Németh Józsefnek a naplóját. Ne az életrajzot nézzük most, háborút és hadifogságot. Ne is az apró életrajzi mozzanatokat, amelyek – láss csodát – Német László életművében új jelentést, jelképes szerepet és fényt kapnak. Egyetlen szót nézzünk csak, e naplóban találtam rá: vulkánfíber. E titokzatos szó jelentését nem ismertem, e titokzatos szóét, melyben tűzhányó lakozik pedig. Már nem is tudom, a könyv jegyzetrészében vagy másik szótárban leltem rá a jelentésére, de ráleltem: papírkoffer.

Mi van a XX. századi ember vulkánfíberében? Itt a századvég, lassan ki lehet bontani a koffert: világháborúk és a túlélés reménye, menynyi pokoli mocsok és mennyi reneszánsz fény a világtörténelem leghosszabb évszázadában.

De hiszen papírkofferünk nekünk is volt. Talán még most is van. A szülői ház előszobájában áll egy nagy fehér szekrény, a nagy fehér szekrény tetején ott porosodik a koffer. Hiába papírból, mégis átvészelt több évtizedet, több pakolást, több pakkolást, több költözést. Erős kell legyen a papír, ha bakancsot is lehetett belőle készíteni a hadba induló árva katonáknak.

Költő, mutasd meg, hogyan csomagolod, szállítod verseidet, s én megmondom, ki vagy. Te például illatos levélkében küldöd. Te például menedzsertáskában, a hónod alatt viszed. Pedig menedzsertáskába

vers nem való. Te pedig sirálybőrcipőben járván sirálybőrtáskában cipeled verseid. S a verseid is cipelnek téged. Kinek versei így átmennek országhatárokon, kinek versei át a városokon. S legtöbb, ha egyik embertől a mellette álló másikig.

Engedjétek meg, hogy én vulkánfíberben hordozzam verseim. Hatalmas papírbőröndben, mint aki utazik. Engedjétek meg, hogy beköltözzem ebbe a szóba. A papírbőrönd nincs tele verssel, a bőrönd szinte üres. Csúszkál ide-oda nagy bőröndben a néhány kéziratpapír.

*

Egy régi kis interjúm fiaim szeme elé kerül. A kisebbik bele is olvas. Elolvastad? – kérdezem. El. Jó interjú? Szar…(?) Hallgatok, hallgatásommal kérdezem, miért? Minket meg sem említesz. Most ez, a „megemlítés" következik.

Fiaim még járni is alig tudtak, de már hatalmas bőrlabdákat kértek maguknak. Igazi márkás labdákat, amelyekkel a világbajnokságon is játszanak a focisták. Nehéz bőrfocikat. Féltem, hogy összetöri lábukat, kezüket. Ezeket az óriás labdákat azután a lakótelepi szobában rúgták egymásnak, döngött a padló, nagyokat dörrent az ajtó, ha nekivágódott a labda. Pedig nekivágódott. szegény szomszédok! Mi lesz az ilyen gyönyörű bőrlabdák sorsa? – tűnődtem egykor. S gondoltam, örökkön tartanak. S szétrúgták fiaim az első labdát. Hány kis apró mozdulat kellett ehhez. S szétrúgták a második labdát, a harmadikat. Anyámnál a nem fűtött, így az általam hideg szobának keresztelt szobában őrzöm ezeket a szétrúgott bőrlabdákat. Szoktam mondani: itt őrzöm őket, az ifjúság múzeumában.

Meg-megnézem őket meghatottan, szinte könnyezve.

*

Tandori Dezső előző kötetemről, a *Lépcsők az Istenhegyen*ről írt egy esszét, a *Tiszatáj* 1994. decemberi számában. A kötet címéből kiindulva kérdezi: istenes versek ezek? S egy apró szójátékkal: nem, ezek ittenes versek. Köszönöm e szójátékot, s a többit is. Később verseimben rátalált az Országház-motívumra, s játékosan-leleplezőn mondja: költőnk itt cizellál. S jelzi azt is, számára a valamiféleképp történelmi-társadalmi cizellálás talán idegen. Költőnk itt cizellál, mondja. Majd hozzáteszi: de melyikünk nem. Köszönöm ezt a mondatot. Olvassátok a verseket. Vegyétek észre, a költő itt cizellál. De kérlek, tegyétek hozzá, „de melyikünk nem".

Hordozzuk a cizellált vulkánfíbert.

*

Gyermekkoromból egy emlék. Négy-öt éves lehettem, nagyapámék háza a Holt-Tisza partján állt, ott nevelkedtem. Elkötöttem a halászok csónakját, s titkon fölszedtem a megvetett varsáikat is. Csillog-

tak benne az ezüstkárászok. Csak épp, kisgyerek, a varsák karóját visszaszúrni nem tudtam. Elloptam ezért nagyapám baltáját is. Hogy baltával verjem vissza, a csónakban állva a varsakarókat. A balta pedig a kezemből kicsúszva vízbe esett. Lemerültem, s a víz alatt nyitott szemmel úszkálva, tapogatva kerestem a baltát. Mint egy búvár, egész nap, le a víz alá s fölmerülni. Micsoda szerencse, hogy ott nem maradtam, vízbe nem vesztem én is.

Talán azért, mert a gyerekek és a részegek Isten kötényébe pottyannak.

Nem vigyázott rám senki, de talán én is újra Isten kötényébe pottyantam. Ebbe a szétfoszlott, elkoszlott, tengerkék, lyukas köténybe.

De hogyan merüljek le újra? Már nem vagyok annyira gyerek. S még nem vagyok annyira részeg.

TÉR ÉS TÁJ/7.

És az elmúlt két hónap hol van? Hogyan számolok el vele? Két hónapra – a hétköznapok zötykölődései közepette – kiestem volna a térből s időből? Fel tudom-e most idézni, visszamenőleg, a múlt napok fényeit és árnyait. Különválnak-e majd a tettek, különválnak-e a szinte jelentéktelen mozdulatok. S a gondok s a gondolatok?

Évszakok vonultak el naplómban. Mint egy kisgyerek, ki áll lakószobája ablakában, vagy háza udvarán és nézi: írásaimban megvirradt és beesteledett. Hol vannak most e fények és árnyak. Pedig erről a bolond tavaszról s őrült nyárról lehetett volna írni. Fiaim mondták is: apa, majd ezt megírod. Például az április közepi zuhogó hóesést. Egy-egy szál virágról is akartam írni: szál virágonként loptam be magamnak húsvét táján a tavaszt. Egy szál tulipán, jácint vagy nárcisz volt a tavasz – itt bent, még ott kint szakadt a hó.

Görgettem magam előtt, hogy Bakáról írni, Juhászról írni, görgettem magamban elképzelésem szerint a napló írni-s tennivalóit.

A hosszúra nyúlt télben egyetlen villanásnyi tavaszt kerestem közben s alig találtam. A buszmegállóban kis várakozót építettek, undorral nézem a szétvert üvegfalakat. Kitört üvegoldalú buszmegállók, üvegszilánkok, ez lenne a mi Európánk? S ahogy a szél végeláthatatlanul szalad a szeméttel. Nem az ördögszekér, ahogy a didergő városon karikázik keresztül az ördögi szemét. S buszra vártomban megcsordult az eresz. Hónapokkal ezelőtti emlék, de már akkor elhatároztam, hogy megírom. Hogy egy ilyen kitört buszvárónak, kalyibának van egyáltalán eresze! Amikor olvadni kezdett, s megcsurrant, akkor vettem észre csak. S ez az ereszen megcsurranó hólé, mintha egy Április-versből jött volna elő, számomra ez hozta el a tavaszt.

Kis apró jegyzetlapocskák is, most sorra veszem őket. Egy, a *Forrás*ból hazahozott papírlapon néhány mondatos feljegyzés. Ryszard Kapuscinskinak, a lengyel írónak sokadszorra közöljük már otthoni megjelenéssel szinte egyidőben a jegyzeteit. Most épp a *Lapidárium II.* címűt. Kapuscinski író, riporter. Mivel a világvárosi könyvesbolti slágerlistákon külön szokás választani a fictiont és a non fictiont, tehát a „szépirodalmat" és a „valóságirodalmat". Így ő riportkönyveivel a valóságirodalom slágerlistáira kerül fel időről időre.

*Lapidárium*ából írtam ki pár mondatot: A BBC-ben interjú Jorge Borges íróval. Az interjú idején Borges 83 éves.

– Várom a halált – mondja az író. De mikor jön el? Ma este? Ma este nem, mert holnap sok teendőm van!

Eddig az idézet, rajta a papíron és rajta a képzelet falán: hogy a mindenkori holnapra szükséges és elégséges teendő adassék. hogy megadassék a „ma este nem" irgalma.

A *Holmi* 1996. januári számát is régóta rakosgatom. Réz Pál, Lator voltak itt, még tőlük kaptam. Szabó Magda írására figyelek föl: *Nemzeti énekünk, a Szózat.* Naplósorozatom elején már írtam, például a „vak ünnep" költői kép kapcsán, hogy számomra mily fontosak és kedvesek ezek az irodalmi motívumok, vándormotívumok: a látás és a vakság. Lehet, hogy nem csak az irodalomból szivárogtak belém? Évtizedig éltem együtt, egymás melletti lakásban egy vak emberrel. Régen diplomata volt Svájcban. Egyszer rokoni látogatásra tartott vonattal Csongrádra. A vasúton lovaskocsi várta, tél volt, kocsi vitte haza. S a rövid úton, míg a vasúttól az otthonig poroszkáltak a lovak, a rövid úton ez az ember megvakult. Egyik pillanatról a másikra elvesztette a látását. Német felesége volt, ablakuk alatt elmenvén hallgattam azután az egész nap tartó felolvasást. A német nő hol magyarul, hol németül egész nap, monoton hangon olvasott vak férjének.

De Babits sora: a „vak ünnep". Van ennél költészetünkben remekebb költői kép!

S most Szabó Magda dolgozatában a *Szózat* elemzésekor csodás dolgokra találok. Vörösmarty a *Túlvilági kép* című verséből kihagyott néhány sort idéz. Ez, ami kihullott a rostán, ez lett később a Szózat első tervezete.

„Hazádhoz, mint szemedhez
Tarts híven óh magyar!
Bölcsőd és sírod az neked
Melly ápol s eltakar.

A nagy világon e kivűl
Nincsen számodra helly,
Áldjon vagy verjen a sors,
Itt élned halnod kell."

A kihagyott néhány sorból, ebből a negyedív alakú eldobott papírfecniből (mert Szabó Magda a kéziratpapírt is leírja) ebből lett később nemzeti imánk. S a variációk sora, míg a vers elrendeződik végső formájában. Bölcsőd és sírod az neked – bölcsőd az s egykor sírod is – Bölcsőd az s majdan sírod is.

Áldjon vagy verjen a sors – Áldjon vagy verjen sors keze – (bekerül a „sors keze" szókép. Előnyére, hátrányára – ki tudja? – képszerűsödik a vers) – S végül még egy kettőspont a sor végére, hogy előkészítse a következő sor mondandóját: Áldjon vagy verjen sors keze.

Az „Itt élned halnod kell" sor már készen van az első változatban is. Csak egy vessző hiányzik, csak az kerül a helyére. Az első megfogalmazás lázas sietségében nincs idő vesszőre, kettőspontra, azok később kerülnek helyükre – Itt élned, halnod kell. És persze még a Szózat hátralévő tizenkét versszaka, amit ez a kezdő nyolcsornyi töredék elindít.

Persze a legelső sor! Hazádhoz mint szemedhez – Az át- és továbbírásnak az esik elsőül áldozatul. Áthúzva s helyette: Hazádnak rendületlenűl –

A nagyerejű sor, ami azóta is visszhangzik, hisz újra és újra, hallottuk a szót, hogy rendületlenül.

Ne tűnjön szentségtörésnek, de én egyre és egyre jobban megszeretem ezt a nyolcsornyi töredéket. A töredék-*Szózat*ot! Nekem ez talán még nagyobb, mint a végleges. A „sors keze", a költői kép sem hiányzik. Költői képpel, zuhatagával majd eljő a „hajfodrász", az áldott vagy átkos XX. század. S ez a megtalált sor az én „látás" és „vakság" filológiámban, ez pedig páratlan szépségű: Hazádhoz, mint szemedhez. Nekem talán a legszebb magyar verssor.

Amit egy költő végül is verséből kihúzott. Találtam egy utánozhatatlan nagyságú sort, találtam egy verset.

Itt félbehagyom a gépelést, a konyhába megyek, iszom pár korty teát. Nagyra tárom a konyhaablakot, mélyen beleszippantok a kora nyári levegőbe. Jóleső kora reggeli frissesség. Tegnap Csongrádon jártunk a szerkesztőséggel egy *Forrás*-esten (véletlenül épp Csongrádon, otthon szüleim városában), éjfélkor érkeztünk vissza, s most hajnali részegségben írom e naplót. Honoráriumnál többet ér, otthoni barátaim is eljöttek az estre, négyen-öten, s kaptam tőlük egy táskányi cseresznyét. Az éjszaka kicsomagolatlan maradt. Most a gyönyörű, vérfeketére érett gyümölcsöt egy tálra teszem. Nem enni, nézni csak. Mintha imádkoznék, letérdelek, és beszippantom illatát. orromat érezni tanítom illatával, szememet látni tanítom tűzpiros és kárminpiros és vérpiros és feketepiros színével. Nekem ez a tál cseresznye most a koranyár!

Baka Pista nemzedéktársam, barátom emlékére írott versemet olvastam fel tegnap este. Nem túl jó a mérleg, az utóbbi két évben talán az egyetlen versem. Pista emlékére számot szerkesztettünk a *Forrás*-ban, ez alkalomból írtam. Címe készen volt: *Üröm.* Olvasmányaim között leltem rá, hogy Csernobil neve ukránul azt jelenti: üröm.

Szép, fanyar szó ez, a gyászhoz is illő, ezt választottam. S a magyar nyelv erejét is mutatja. Üröm – öröm. Nekünk egyetlen hang

elég, egyetlen hangnyi eltérés elég ahhoz, hogy az öröm és a fájdalom közötti szakadékon átíveljünk.

A vers műfaja „levél", hozzánk oly illő. Hiszen más városban lakván, személyes találkozásokon túl tényleg a levél kötött össze bennünket. Hány tucat levelet válthattunk az évek során? De ez most egy megkésett, irodalmi levél. Technikája pedig „kollázs". Emlékek, találkozásaink, beszélgetéseink emlékei tolultak bennem, egy-egy találkozás emléke mintha fénykép lenne: kollázs-szerűen ezeket rendezte újra az emlékezet. Érdekes, milyen könnyen írtam ezt a verset, a levélműfaj, a kollázs-technika, mind-mind magától értetődően tolult fel bennem. A madarak pedig épp e naplóból röppentek be a versbe. Még előttem volt a jegyzetke, melyben összeírtam, téli vendégeink, a fenyőrigók kapcsán a tűlevelű erdők téli madarait: nyírfajd, fekete harkály, fakúsz, fenyvescinke, fenyőrigó s így tovább. Mikor egy lexikonban rátaláltam nevük szép sorára, már akkor éreztem, hogy versbe illenek. Röpködtek velem s fölöttem, s Baka Pistához írott versem egén megálltak.

Egyik nap reggel hét tájban mentem be a *Forrás*ba, s kilencre, mikorra Szekér Bandi kollégám rám nyitotta az ajtót, már kézírással, áthúzásokkal, átfirkálásokkal készen is volt a vers. Banditól öt-tíz perc türelmet kértem, kértem, hogy ne törje meg most a termékeny csendet, s már olvashattam is fel, elsőül neki. Fénymásolatot csináltam a kéziratról, az eredetit odaadtam ajándékul, ha már e reggeli munkában egymásra találtunk, én pedig a fénymásolt kézirattal dolgoztam tovább.

Van egy kis szekrénykém, abban őrzök baráti leveleket, belemarkolok s találomra veszek ki néhányat. Lelki erőm nincs annyi, hogy módszeresen nézegessem végig valamennyit. E hirtelen „belemarkolásban" is három levél kerül a kezembe Pistától. Megható érdekességük, hogy épp betegségét is felidézik. Pedig lennének, ha keresném tovább, az öröm levelei is, de ezek inkább az ürömei. Kibontom a borítékot és idemásolok néhány sort belőlük.

A boríték *Kincskereső* szerkesztősége cégjelzéses, a címzés: *Forrás* Szerkesztősége, Pintér Lajos költő Úrnak, Kecskemét. Játékosságot is érzek benne, a levelek komolyságát viszont mutatja, hogy gépel írtak s utólag a gépelési hibák sorra, kézzel gondosan javítva. Valaki írt arról, hogy Pista milyen precíz, tiszta kéziratokat adott le; én pedig írhatok arról, hogy a legsietősebb, legalkalmibb levélben is ez a pontosság és precízség volt jellemzője.

1993 kora tavaszán véletlenül összefutottunk Kecskeméten, a Kórház előtt. Pista egy rutinvizsgálatra jött át, levelében erre utal, s az idő tájt kérhettem Tőle egy ajánlást is, levélben, arra is válaszol, küldi mellékelten. Ösztöndíjpályázatomban pályatársi ajánlás kellett, őrá gondoltam.

Kedves Lajos,

küldöm a javaslatot, remélem, megfelel. Aznap, amikor találkoztunk, a vizsgálatok minden időm elvették. Sajnos, elég rosszak lettek (májfunkció, vérnyomás – azóta nem iszom), de a bélpanaszaimat nem nézték meg, ez még előttem áll, itt, Szegeden. Balsejtelmekkel állok elébük. Örülök, hogy kell a vers.

Szeretettel üdvözöl Téged, s mindenkit:

Szeged, 1993. április 19. Baka István

S mellékelve Pista támogatólevele, melyben a diplomáciai elemeken túlmutató, messze túlmutató mondatokra találok, amikor most az ürömfű keserűségével a számban, az üröm keserűségével újraolvasom:

Az Eötvös Alapítvány
Kuratóriumának
Tárgy: Pintér Lajos költő
ösztöndíjkérelmének támogatása

Tisztelt Kuratórium!

Pintér Lajos nemcsak pálya-, hanem nemzedéktársam is, költői munkásságát a kezdetektől ismerem és figyelemmel kísérem. Induláskor a Nagy László-iskola Kormos István-meghatározta vonulatát követte; később a „kormosi" vonások váltak nála karakterisztikussá, – a versbeszéde mind áttetszőbb és – a jó értelemben véve – könnyedebb lett, s ezzel szerencsésen különbözött mázsás súlyok alatt görnyedező (de kinyomni gyakran nem tudó) pályatársaitól. Ma a középnemzedék egyik meghatározó egyénisége; versei a közvetlenség és az érett férfibölcsesség erejével hatnak. Szerkesztői munkássága is jelentős. 1976 óta a kecskeméti Forrás rovatvezetője, munkájában biztos ízlés és állandó szerkesztő figyelem vezeti; jelentős szerepe van folyóiratai mai – vonzó – arculatának kialakításában.

Mindezek alapján Pintér Lajos ösztöndíjkérelmének kedvező elbírálását javaslom.

Tisztelettel:

Szeged, 1993. április 19. (Baka István)

Pista, most már késő, de köszönöm, nagyon köszönöm. És tudd: mindezzel együtt az ösztöndíjat nem kaptam meg. Nagybátyámról, akit az én „boldog ember"-emnek neveztem írásomban, róla akartam hosszabb prózát írni. Ehhez kellett volna az ösztöndíj kényszere és pár hónapnyi független nyugalma. Nagybátyám időközben már gyomorrákban meghalt, a tervezett hosszabb írás nem készült el. Az ő fejbelőtt kuvaszkutyája ül fönt a holdban.

És még egy levél pár hónappal későbbről:

Kedves Lajos,

köszönöm érdeklődésedet – sajnos, még nem vagyok igazán jól; a műtét helyén beszűkült a vastagbelem, ezért ugyanannyit kínlódok, mint a hasfelmetszés előtt. Holnap megyek vissza béltágításra – remélem, használni fog. Egyébként elhatároztam, hogy rokkantnyugdíjba megyek; a háziorvosom beszélt rá, de némi habozás után rájöttem, ez lesz a legjobb. Elegem van a lapcsinálással járó állandó nyüzsgésből, idegeskedésből; itthon viszont nyugodtan tudnék írni, fordítani, tárcákkal stb. napilapokba is dolgozni. S ha megy a munka (egyelőre nehezen koncentrálok a permanens bélgörcsök miatt), a szerény nyugdíjat akár a duplájával, triplájával is kiegészíthetem. Ugyanakkor – úgy tetszik – versrovatvezetőként, tiszteletdíjas állásban, megmaradok a Kincskeresőnél (no persze, ha egyáltalán megmaradok). Tehát küldj verset, „gondozni" fogom.

Füzy Lacival még a kórházam előtt, Szegeden állapodtunk meg, hogy lefordítom Gennadij Ajgi új verseit. Csak mostanában jutottam hozzá, levelem mellékleteként küldöm. Érdekes, haikura emlékeztető (bár nem azonos formájú) versek, népdalok vers libre-ben. A mester legújabb dolgai, nyugati tartózkodása alatt jelentek meg, tavaly.

Ez van. Ha most itthonlakó leszek, talán verssel is gyakrabban jelentkezem.

Ölel s a többieket is:

93. IX. 9. Baka István

A levél újragépelésének közepén járok, amikor fölcsapódik az ajtó. Másik szobában alvó, s már vakációzó, iskolás fiaim ébrednek. Hatalmas energiáikat felszabadítva rontanak rám. Éhesek vagyunk – mondják. Várjatok egy kicsit, kérlelem őket, még dolgozom, csak előbb egy pohár teát innék. Az ihletről mondanak erre válaszul valami gúnyosat, ahogy kamaszokhoz illik. Akiknek az ihlet persze már nem szent, s ez rendben is van így, s akik még nem tudják, hogy az ihlet tíz százalék tehetség, kilencven százalék munka. Baka Pistáról írsz? – kérdezik. Érdekes, hogy megérezték, persze, szó esik erről a felnőttek között, s ők fülelnek. A kért teát ugrálva, kapkodva elébem hozzák, s az egészet ingemre döntik. Már döng a diszkózene is. Villany ég a szobámban, mert kint felhők takarták el az áldott napot.

1996. június 15.

TÉR ÉS TÁJ/8.

Nyári reggel. Ha kimennék a kertbe, vehetnék még a füvekről csöppnyi harmatot. Vehetnék még a füvekről gyönge harmatot. Lucskos cipővel jönnék föl boldogan. Rekkenő hőséget ígérnek házunk őrtállói, a nyárfák: nézem őket az ablakból, levelük sem rebben. Nem szúnyogok és méhek és vaddarazsak duruzsolnak, az úton autók és motorok sora: azoknak hallik idegesítő zümmögésük.

Egy kis mottó-mondat a fejemben, napok óta ismételgetem. Nehezen jutsz át a tű fokán, fűzz bele egy anekdotát s átjut a teve teveled. Így hangzik, Páskándi Géza írta egy anekdotikus írása elé. Belefűzök egy anekdotát, rendben.

A történet nem az enyém, barátomé, a Zentáról szegedi kitérővel Kecskemétre költözött festőé, Benes Jóskáé, akivel ülünk dolgozószobámban, s ígérem neki, hogy megírom kis történetét. Amelyet különben sokadszor mesél el. Jóska joggal hiú történetére, és kéri, ha megírom, nevét föltétlenül említsem. Persze, persze, hiszen ez a történet tényleg az övé. De előbb még körbetekintünk a szobámban, a festő a falon bekeretezett képeimet nézi, szobám díszeit. Négy gyerekrajzot. Bár évszám nincs rajtuk, de úgy gondolom, nagyobb fiam ötéves kora táján festette őket, valamikor 1984-ben. Színes filcekkel dolgozott. Jóska csodálja e bekeretezett, falra került gyerekrajzokat: műalkotásokat. Az első témája a szánkózás. Hatalmas csizmákban tapossuk a havat, egy alacsonyabb és egy magasabb felnőtt elöl, húzzuk a szánkót, a szánkó kötele – árulkodó jel – feleségem kezében. Én csak trappolok mellette, integetek. Valamennyiünk haja furcsán égnek áll, minden haj barnában, az enyém azonban furcsamód sárga! A két fiú ül a szánkón. Szemük és szájuk és egész lényük nevet a képen. Szemben egy másik szánkózó csapat jön, nyilván ezt a kép szerkezete megkívánta, s ami már a szürreális vízió: a behavazott, megfagyott táj jobb felső szögletében nyílnak a virágok, tíz szál tündöklő virág. A szánkózás örömének virágai. Ez az első kép.

A második képen húsbolt. Szilveszteri malacvásár emléke. Abban az időben még kézzel tördeltük, előre gyártott sablonra ragasztottuk a *Forrás* nyomdától megkapott szedését. Volt a szerkesztőségben egy formanyomtatványunk e tördeléshez: két tükröroldal. E két tükröt tölti ki a rajz. Gyerekrajz. A két laptükör előre gyártott négyzete: két hentespult tere. A hentesek haja is égnek mered, egyikük citromsárga, a

másikuk tűzpiros trikóban. Mögöttük kampókon szilveszteri malacok sora. Előttük az asztalon fölszelt húsok halomban, bárdok, késes. Hatalmas emberszemek a képen: mintha egy hóemberen egy-egy ökölnyi széndarab lenne a szem helyén. Ez a második kép.

A harmadik képen két madár száll le épp egy hajóra. Nem kicsinyített madarak: a rajzon is tenyérnyiek, egyikük tollazata narancssárga, farktolla citrom. Háta barna árnyalatú, fejének búbja mintha egy sapka lenne: ködszerű, kékes-zöld. A másik madár szürke, barna és barnássárga csak a farktolla. Furcsa, hosszú nyaka kék. Felhők: a firkálás kunkorai az égen. Alul csapkod a víz, a hajó körvonalai igazán elnagyoltak, csak a kép aranymetszési pontjában egy magyar zászló: piros és zöld színei megfestvén, a fehér a papírlap eredeti fehérsége. Az egész kép féloldalas, bal fele üres, s a történések mind-mind a kép jobb oldalára esnek. Ez ad dinamikát a képnek, ez jelzi titkosan, hogy nem a kép dől meg ezáltal, hanem a hajó is viharban van, dülöngél, sodródik, viharzik minden a képen. Fiamnak története is van hozzá, kommentárja. Két fecske tart Afrikába, viharba kerülnek, s már fáradtságukban épp a tengerbe zuhannának, de akkor jön egy hajó, épp egy magyar tengerjáró hajó, s annak fedélzetére buknak le megpihenni. Ez a harmadik kép.

A negyedik képen horgászkaland. Egy matróztrikós fiú ül a stégen. Matróztrikó a felső ruházata, de érdekes: matrózcsíkos a nadrágja is. Kék és fehér csík az egész gyerek: haja égnek áll, hosszú s lobog, szeme, szája nevet! A kép bal felső sarkában ül: ott a stégen, mint valami magaslaton, onnan lógatja horgászbotját a vízbe. Ez a kép is félrebillenne, így a bal felső sarka felé, ha a kép többi részét nem töltenék be a mitikussá növesztett halak. A horgász-zsinór útja látszik a vízben, végén horog, de a horgon is épp ott egy hal. Tenyérnyi kerek hal. Kárász lehet, keszeg. De mellette embernagyságú harcsa úszik. Benn a vízben, de benne a kép jövő idejében is, ígéretként, hogy egyszer kifogjuk ezt az óriásharcsát. Mit ígéret! Mit egyszer! Ez már egy másik harcsa, egyet már ki is fogtunk, a horgászó, csupa matrózruha gyerek mellett ott van már partra vetve a kép jobb felső sarkában egy éppoly óriási harcsa. Hosszú, vékony ficánkoló teste mutatja, hogy harcsa, s árulkodó harcsa-bajusza. Ez a negyedik kép. S valós története annyi, hogy egy barátunk, otthon, Csongrádon még ismert tiszai horgász is, meghívott bennünket stégjére egy kis bemutató horgászatra. Ültünk napestig, nem fogtunk semmit. Néztük a piszkos víz sodrását, a gyerekek lóbázták lábukat. Egyszer végre valami ócska kis kapásocska, fogott barátunk egy általam sose látott fajta, csupatüske, parányi halat, akkora volt, mint a kisujjam. Talán azt mondta rá, hogy durbincs. Hazavittük, s otthon egy darabig úszkált még egy befőttes-

üvegben. Ez a horgászkaland áll a negyedik kép hátterében; ez a negyedik kép ihletője.

Jóska, a festő szakértő szemmel nézi a képeket, dicséri őket, kasírozásukat, keretezésüket is, s szakmai szemmel, fájó szívvel állapítja meg, hogy fakulnak. A filctoll színeit kiszívta a másfél évtized. Azt mondja, hogy színes fénymásolóval újra kellene másolni és úgy fixálni őket. S azt még: épp e tulajdonsága miatt ők filccel nem is dolgozhattak az egyetemen. Én meg mondom Jóskának, tudom, hogy fakulnak ezek a képek, nincs mit tenni ellene. Fakulnak a képek is, fakulnak a képek az emlékezetünkben is, kopik, múlik, fakul a gyerekkor.

Fiam különben is ötéves kora óta már nem fest, nem rajzol. Akkor óvodába került, s ott – ó, művészi nevelés – azonnal leszokott róla!

Itt hagyom abba egy pillanatra az írást, szénanáthától égő torkomat gyógyítgatom egy korty csipkebogyó teával, s égő szememet is lecsukom pár pillanatra, pihentetésül. De mégis, hogy a teve átjusson teveled: fűzzük bele azt az anekdotát.

Benes Jóska, az említett festő a hetvenes években a zentai művésztelep vezetője volt, ott is élt Zentán. Egyszercsak telefonüzenetet kapott T. G-től, az ismert zentai néprajzostól, talán magának a múzeumnak is igazgatójától, hogy Fehér Ferenc költő kalauzolásával Zentára érkezett Juhász Ferenc, a nagy költő, s ha teheti, ő is menjen oda. Ezt a kedves néprajzost, közbevetőleg mondom, én is ismerem. Egyszer nagyobb társaságban megcsodáltam énektudását. Élőbeszédében cifrákat káromkodott, így fűszerezte különben sem ízszegény szavait, de a körmondatok közben gyönyörű népdalokat énekelt a saját tájáról. Ha valaki ismert, agyoncsépelt népdalt vett elő, azt leintette, s rászólt, csak ezt tudod, ezt a tankönyvből valót, a te vidékednek nem volt dala? Mikor együtt voltunk, épp ott volt társaságunkban Buda Feri is, jó énekes, őt is többször leintette, debreceni dalokat követelvén tőle. Engem nem intett le, mert én hallgattam, az én hangom éneklésnél sosem hallik, esetleg csak dúdolok, dörmögök. Dörmice vagyok én is. Becsülni lehet tehát T. G.-t, ezt a szépen káromkodós és szépen éneklős néprajzost, aki ráadásul gyűjti és népszerűsíti is tájegysége dalait.

Az ő lakásában találkozott tehát a vendég Juhász Ferenc, a Vajdaságban is tisztelt, nagy költő; Fehér Ferenc, a kalauza és az időközben megérkezett Benes. Fagyott légkörre érkezett! Mit iszol? – kérdezte a házigazda Juhászt. Semmit, felelte az hűvösen. Még a jó házipálinka kínálását is elutasította. A házigazda dúdolgatni kezdett, kezdte volna bemutatni énekesi tudását. La lala-lalala. De Juhász erre sem mosolyodott el. Mi a kedvenc nótád? Fordult a házigazda Juhász Ferenchez, cselt alkalmazván, hogy majd kedvenc nótája ürügyén mégiscsak megénekelteti. *Cserebogár, sárga cserebogár* – vetette oda foghegy-

ről a választ a költő, de felkiáltólag hozzátette: de el ne énekeld, vén bakkecske!

A társaság egymásra nézett, mindenki feszengett ebben a nem tudni miért megfagyott légkörben, s magukban el is mosolyodtak, hiszen a néprajzosra tényleg ráillett a bakkecske jellemzés: legalábbis kecskeszakálla volt.

Benes, hogy a feszültséget oldja, a házigazda messziföldön híres könyvtárára irányította a figyelmet. Juhász Ferenc kötetei is mind ott sorakoztak a polcán. Nézd, mondotta, itt a polcon a köteteid. Dedikáld, légy kedves a házigazdának. Öröm Fehér Ferenc arcán is, na most majd fölenged a fagy, de Juhász megintcsak odamordul: ennek a vén bakkecskének nem dedikálok…

Különben is menjünk innen, mondta Juhász, nincs itt valami jó kis étterem. Mindenki készségesen, dehogynem, a szomszédban itt a színpompás Royal! Érdekes, a Royalt magam is ismerem, magam is voltam szállóvendége, a város büszkesége. Juhász már pattant is föl, hogy indul. Benesnek akkor egy másik gondolata támadt, ne oda menjünk, javasolta, hanem hadd ajánljon a vendégnek valami különlegességet. Van itt a város szélén egymáshoz közel két halásztanya, két hangulatos kisvendéglő, oda menjenek. Nagyon helyes, mondta Juhász. A kettő közül is oda, folytatta tovább Benes, ahol a tamburazenekar játszik. A tamburazenekar ugyanis a két vendéglőben fölváltva zenélt. Bezsúfolódtak Benes kis bogárhátú autójába és elindultak a tamburazenekaros vendéglőt megkeresni. Az első előtt megálltak, csak Benes szállt ki, megnézni, itt játszik-e épp a zenekar, s szerencséjükre épp jó helyen jártak. Benes, ahogy benézett, látta a kitűnő hangulatot, s látta, hogy játszik a zenekar. Meghajolt, mint aki csak épp meghajolva köszönne és a zenekar ravasz, rafinált vezetője felé az ajtóból odakiáltotta: *Cserebogár, sárga cserebogár…* Juhászéknak pedig ugyanazzal a mozdulattal intett; szálljanak ki az autóból, jöhetnek.

Juhász Ferencet körbeölelvén belépett a társaság, jöttükre előbb elnémult a tamburazenekar, majd gyönyörűen rázendített: *Cserebogár, sárga cserebogár!* Juhász döbbenten hallgatta: micsoda varázslat ez, micsoda véletlen, belép és éppen játsszák az ő nótáját… Bort – kiáltotta, bort az asztalra! Az est folyamán először fölragyogott az arca, ivott és társait is örömmel kínálta.

Tovább szólt a zene, már más dallamok, más énekek, olyannyira, hogy Benes Jóska, a festő az asztaltól fölállván táncra is perdült, legalábbis úgy tett, mintha jókedvében ugrana föl és pördülne táncra, odabokázott a zenekarhoz, s két kurjongatás közt a zenészeknek odasúgta: Juhász Ferenc, a legnagyobb magyar költő. Majd az asztalhoz visszaült.

Juhászt csak nem hagyta nyugodni a dolog. Újabb és újabb bort rendelt, de végül a zenekar vezetőjét is odaintette, megkérdezvén, hogyan lehetett az, hogy amikor ő belépett... Véletlen volt tán, micsoda fatális véletlen. S a zenekar vezetője a maga ravaszdi módján, a világ legtermészetesebb hangján közölte, nem volt véletlen, vártuk önt, az ön nótájával. Dehát tudják, hogy ki vagyok én? – kérdezte Juhász, s tudják a dalomat is? S a zenekar vezetője nyugodtan s rezzenéstelen arccal felelte, természetesen tudjuk, ön Juhász Ferenc, s még halkan azt is hozzátette (az előbb figyelmébe ajánlott mondatot)... a legnagyobb magyar költő. Bort, bort, Juhász Ferenc nem bírt a jókedvével, hogy őt Zentán még a tamburazenekar is ismeri.

Fehér Ferencnek évek múltán is megkönnyezve emlegette ezt az estét. S talán még ma sem tudja az est titkát, a csínytevést, amivel sikerült föloldani egy rosszul indult találkozás hangulatának jégtömbjét.

S mindez azért érdekes most, mert vagy három évtized múltán Juhász Ferencben újraéledt a dallam. Verset írt a *Cserebogár, sárga cserebogár* ütemére, formájára és motívumvilágára, *Ad notam Petőfi* címmel. A *Tekintet* 1996/1–2-es száma közli. Talán az utóbbi évtized legnagyobb verse ez. S furcsállva figyelem a Juhász Ferenc körül kialakult fagyos csendet. Mintha a régi zentai találkozás kezdetének fagyos űrjében lennénk. De az nem lehet, hogy egy költő nagy verseivel nem beírja magát az irodalomba, hanem kiírja magát az irodalomból, rendes körülmények között nem lehetne.

Szegény voltam, szegény lettem újra,
vers-kabóca égi űr-port fújva,
gyermekinget húzott rám az új múlt,
gyermekkorba sorsom vissza-újult,
mintha öregen ifjúvá fogynék,
halott anyámba visszaszületnék.
Kezemben arany helyett idő-sár.
De hol van a régi cserebogár?

S így tovább, 18 versszakon és 144 soron keresztül. A „cserebogár"-sor itt is, mint Petőfinél, refrénszerűen ismétlődik.

Tényleg a Petőfi-vers párverse ez, csak míg a fiatal (bár halálba induló) költőnél a „Vállamon huszonöt év terhe van már" – a vers rendező gondolata a *Szülőföldemen* című versben, addig Juhász Ferencnél a „Szegény voltam, szegény lettem újra" fájdalma. Nem szeretném, ha visszatérne gyermekkorom szegénysége! – cseng fülemben Juhász prózai mondata valami interjúféléből. Ez a gondolat bomlik itt ki verssé, hogy nem szeretné, ha gyerekkorának, a harmincas éveknek a szegénysége térne vissza a századforduló forgatagára tébécéstül, szolgaságostul, világháború előtti állapotostul. Ennek a szorongása szól e nagy versben.

Csak épp azt nem tudom, hogy miként is szól az az ének, a *Cserebogár?* Pedig cserebogarat láttam, sokszor sétálván a csongrádi Tiszagáton. Kemény, barna páncéljával még nekem is repült. Fiaim ütötték volna le, de ne, ne bántsátok – intettem le őket. Nem tudom tehát, hogy hogyan szól a *Cserebogár?* Milyen dalt is énekelt a dajka Petőfinek, amit azután verse refrénjében huszonöt év múltán visszaidézett? És milyen dalt tamburázott a zenekar Juhásznak Zentán?

Ez kezd el foglalkoztatni, s épp ezért hívom telefonon Ittzés Mihály zenetörténész barátomat, akit igen meglep a kérdésem, felületes választ persze azonnal tud adni, de alaposat nem. Jót nevetek rajta, hívásom után egy-két órával ő hív vissza telefonon és köszönés nélkül máris énekelni kezdi: *Cserebogár, cserebogár!*

Este pedig kis levélkét találok a postaládámban, feladója szintén ő, s néhány kotta, néhány részletesebb írásos feljegyzés is. Ezen kísérőlevélkével: „Kedves Lajos! Megnéztem és lemásoltam még a Pálóczi Horváth Ádám *Ötödfélszáz-jegyzet*ét (s főnézét) is a *Cserebogár*hoz. A bogár a füledbe van ültetve – zümmögjön neked szép nótákat… Szervusz! Ittzés Mihály”

Íme, Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményéből az a 287-es jelzetű népies dal, amelyik a Petőfi-versnek, inkább refrénjének, ihletőjévé vált:

Mikor lesz nyár?
Cserebogár! cserebogár! Mondd meg nekem, mikor lesz nyár?
Mikor a tök virágzik, A vénasszony bogározik, akkor lesz nyár.

A jegyzetanyagban pedig ez áll: A dalt Petőfi tette különösen nevezetessé *Szülőföldemen* című remek költeményével. A dal szövegének szerzőjét az 1810-es évek vándorszíntársulatainak tagjai között gyanítjuk, talán Déryné társa volt, mert Déryné révén vált ismertté és kedveltté 1815 táján.

Déryné énekét hallhatta tehát Petőfi dajkája, s a színtársulat dalát énekelte később altatódalként? Vagy Petőfi maga is, felnőttként, vándorszínészként találkozott az énekkel, s visszavetítette gyerekkorába, ezt már nem tudjuk. De az egyszerű, mondhatni primitív énekecskét gyönyörűen megemelte, azt tudhatjuk.

S még mindig itt a kérdés: melyik is hát Juhász Ferenc kedves éneke? Melyik cserebogár? Hiszen szinte biztosan nem a Déryné-féle népies dal, annak emlékét Petőfi elhomályosította. Hanem a Petőfi-vers megzenésítése! De a közül meg nevezeteset nem ismer a szakirodalom. Ittzés Miska kis levélkéjében a vers öt megzenésítését sorolja fel, azzal a megjegyzéssel, hogy dallamát ő egyiknek sem ismeri, s azzal a megjegyzéssel még: egyiknél piros jelzet: ez jöhet számításba! Eperjessy István: *Szülőföldemen*, ének-zongora, 1861.

Ez az 1861-ből fennmaradt Petőfi-megzenésítés lehet Juhász kedves éneke. Ha a népzenekutató nem is ismerte a dallamát, a zentai tamburazenekar igen, s ezzel, ha anekdotikus módon is, de megörvendeztette a bánatába jegesedett költőt valamikor 20–30 évvel ezelőtt. Egykoron. A refrén, a vers-dallam most pedig újraéledt!

Folyóiratok asztalomon. A *Tekintet* új száma, melynek írtam vala, Juhász verse a koronája. S a *Látó,* a *Korunk* Erdélyből, még olvasatlanul. A *Látó*t addig nem teszem félre, míg a Szilágyi Domokos hagyatékából közreadott írásokat meg nem nézem. A kolozsvári *Korunk* pedig tematikus összeállítással: Emigráció-visszavándorlás. Lászlóffy, Faludy s mások, ez is egy olvasói napra vár.

S meglepetésként: Kerék Imréék nagyon szép kiállítású és jó tartalmú folyóirata Sopronból, induló folyóirat, neve *Várhely*. Kerék Imre tiszteletpéldányt küld az első számból, s a *Forrás*ban kis időm lévén, kedvet kapok rá, hogy kis vallomásos, irodalmi levélben köszönjem meg. S magamban pedig azt rögzítem, hogy régen is, most is folyóirataink gazdag választéka: ez egyik legfőbb szellemi kincsünk. Akkor is, ha már-már áttekinthetetlen gazdagság ez.

Hadd másolom ide a Kerék Imrének írott levelet, hadd induljak hazafelé, s ahogy írom végül haza felé, ha csak képzeletbeli utazással is.

Hazafelé

Hazafelé. Fölnézek a könyvespolcra, és ez a kötet kerül először kezem ügyébe. Reich Károly grafikáinak albuma. Reichet évtizeddel ezelőtt látogattam meg istenhegyi műterem-lakásában. A számomra oly kedves Istenhegy: kötetnyi verset szenteltem neki! Búcsúzáskor az atyai barát toporgott, motozott, hogy mivel is ajándékozzon meg, s végül e kötetet választotta. Tűhegyes tollával írt bele dedikációt. A budai hegyek: ez is otthonom.

S otthonom Szeged, hiszen ott születtem. Minden lexikon ezzel jellemez. Pedig épp csak a Klinika, Szegeden csak életem első egy-két hetében „laktam". De jó ez így, hisz Szeged a *Tiszatáj* és a Tisza tája és a legendás „szegedi fiatalok". Minden emlék és minden vonzódás, Juhász Gyula, József Attila és Radnóti.

Csongrád, szüleim városa, ott évtizedekig éltem, ott általános iskolába, gimnáziumba jártam. Az is lehetne otthonom. Nagyanyámék háza a Holt-Tisza partjára épült, nyárfasor és körtés liget mellé. A nyári kemence már összedűlt, a fák még árván teremnek. Egy ottani őrült vállalkozó megkeresett, s javasolta: indítsunk irodalmi lapot, én szerkesszem, ő meg majd pénzeli. Holt-Tisza legyen a címe, mondottam neki, tréfának szánva. Rábólintott. Nem tudta, hogy folyóiratot szerkeszteni holt ágban nem, csak sodrásban lehet!

S otthonom Budapest újra, a Gellérthegy ölelésében évekig az Eötvös Kollégium. Húsz év távolából a minap is vele álmodtam. Bár álmom zavaros volt, ködös. Lányok és kígyók és halak együtt egy kollégiumi szobában.

S otthonom Győr és Sopron is, e városok megyéje. Feleségem szülőföldje már odaköt. Várbalogon nevelkedett; apósomék kertje végében állt a vasfüggöny. vasfüggönyből volt a kerítés is. S mint idegent, első ottjártamkor az utcán elfogtak és járőröző autójukba lendítettek a határőrök. Várbalog, látjátok: ennek nevében is ott a vár. Az udvaron ülve nyáron is távoli, hófödte csúcsokra látok.

Szorítsatok hát kávéházi, szerkesztőségi asztalotoknál egy helyet. Talán épp arra indulok majd, ha elindulok haza felé.

*

Lassan e havi írásom végére értem. Cserebogár, cserebogár, vállamat a negyvennegyedik év terhe nyomja már. Vakációzó fiaim végig itt trappolnak körülöttem, meg kell szoknom ezt is, hogy nem a magány csöndjében kopogok az írógépen: de mily könnyen megszokom.

Juhász Ferenc egy könyvét szeretném még levenni a könyvespolcról, hogy belelapozzak. A „Hazafelé" kézjegye szerint. A *Szerelmes hazatántorgás* című kötetet veszem le a polcról, Juhász 1977-es kötetét; lehet, hogy tíz éve nem volt a kezemben. Most meghatottan nézem dedikációját és meghatottan forgatom. P. Lajosnak nagy szeretettel, tiszta öleléssel Ferenc. Budapest, 1978 Január 8. Így szól a dedikáció.

Egy régi verset is keresek, a mátrai képversek között, a 310. oldalon *Tulipán-Vers* címmel meg is találom. „A Csillag-lovas én vagyok, énekelek és lángolok. A csöndet összetöröm!" A vers címénél csillag, s csillaggal lábjegyzetként: P. L. versének örömére.

Melyik vers lehetett ez, ez az örömet adó, majd tűnődöm rajta. S addig is: csillag-lovas, az éneklést, a lángolást, a csöndet összetörő verseket köszönöm!

Könyvcsomagolás, könyvcsomagolás; könyvhétre jelent meg új könyvem, nemrégiben kaptam meg a tiszteletpéldányokat a kiadótól. Most naponta négyet-ötöt becsomagolok, megcímzek, s négyesével, ötösével viszem őket a postára. Postára járó író lettem. Mindegyikre írom rá, mindegyik borítékjára írom rá, nyomtatott nagybetűvel, a postai szabályzat szerint, hogy: KÖNYV, KÖNYV, KÖNYV.

Valami birizgál végig az ujjamban, valamit mindvégig másként akarok írni, de csak egyszer, de csak végül szánom rá magam, s a Kovács András Ferencnek postázott kötetre végül így írom: KÖNNYV.

1996. július 15.

TÉR ÉS TÁJ/9.

Először tallózzunk kicsit a frissen érkezett levelek között, kis fények, késő nyári, augusztusi fényecskék, amelyek bevilágítják a nyáron is sötét szobát. Az első levelezőlapon Ferenc József néz rám, vagy ahogy a felirat mondja: Franz Josef I., Kaiser von Österreich. Egy rossz festmény ez, kabátjának, katonai zubbonyának gombjai a szépek, s csillogó, arany kitüntetései; az arc bortól piros, öregségtől, fáradtságtól és unottságtól terhes. A képeslap rosszalló tekintetére rímel a levél: „ejnye, ejnye, Lajos, hát nem látogatsz meg?! I. Franc"

Hozom fel a postaládából, nevetek rajta és tűnődöm, hogy ki is írhatta, első pillanatban a Németországban portyázó Esterházy Péterre gondolok, hisz a napokban vele váltottunk levelet, és egy rövid telefonhívás is zajlott, azt gondoltam, ennek utórezgése, mint földrengésnek a kisebb utórezgések, ez a lap. Mire a lépcsőházon végigfutok, bennem is végigfut a felismerés, Kiss Jenő, a színészbarát írta Bécsből. Hiszen, a napokban ott járt, jut eszembe, és már kézírását is felismerni vélem.

Gion Nándor új könyve érkezik a napi postával, címe *Mint a felszabadítók*. s bele sem merek kezdeni az olvasásába, úgy tudom, hogy majd a polgárháborús Jugoszlávia hínárjába húz a cselekménye. Maga a könyv nagyon szép, a borítóján a szintén vajdasági Benes József grafikája, színezett szitanyomat, ha jól tudom. Ott voltam a *Forrás* szerkesztőségében, mikor e grafikát Benes átadta a kötet szerkesztőjének, Domokos Mátyásnak. *Üreglakók,* ez a grafika címe, s jelezheti, hogy a XX. század végi ember a barlangi lét kezdetlegességére süllyedhet vissza a háború egyetlen pillanatában. Hogy az önhitt, Holdon járó ember, lehet hogy egyik lábával már Holdra lépett, de másik lábával még egy ősbarlangban kalimpál. Szívet melengető Gion ajánlása: Pintér Lajosnak, aki már száz éve jóbarátom. Maradjon még száz évig. Jó szívvel küldök neki egy jó könyvet. Budapest, 1996. 08. 15. Gion Nándor.

Nehezen betűzhető mondatok, nehézkes, csúnya kézírás. Örülök neki, mert így legalább olvashatatlan kézírásommal nem maradok egyedül.

Fiam átvonul a szobán, ahol gépelek. Mit írsz? – kérdezi. A naplót – felelem neki vissza. S távoztában maga elé dörmögve eljátszik a szavakkal: *naplopó,* mondja.

Valóban jó volna egy kis Napot lopni, hiszen nyár van, de a Nap mégis megvonja magát tőlünk, két lámpa is felkapcsolva a szobában, ezek gyengécske fényénél gépelek.

Érdekes, hogy a naplóhoz anyag-keresgéltemben Baka Tünde, Baka Pista feleségének képeslapja is újra kezem ügyébe kerül. Először a gyönyörű képeslapra figyelek fel, mely Kölcseyt ábrázolja s Erkelt, emléklap, a *Himnusz* néhány taktusával, a megzenésítés 150. évfordulóján. A közelmúltban szerkesztettünk egy Baka-emlékszámot a *Forrás*ban, ennek hozadéka a levél. Pista két hagyatéki versét is közöltük, s mind a kettő felvetett filológiai kérdéseket, hogy töredékek vagy egészek, s az egyik sorban zökkent a ritmus, félregépelésre is lehetett gyanakodni. Napokat ültem a két vers fölött, hogy a hiteles megoldást megtaláljam, s persze Tünde véleményét is kértem egy levélben. Körülültük a minap az asztalt többen Kecskeméten, Lator, Réz Pál, Domokos Matyi, Kántor Péter, Várady Szabolcs, nekik is mutattuk a verset, s ők megerősítették a kételyt, hogy egyik sorban gépelési hiba van, zökken a ritmus. Pista számtalan versében tudatosan zökken, én efölött átsiklottam volna, nekem ez olyan hiba, ami erény. Mert a verstannak is meglehet a maga paradoxona. A századvégen meg is kell legyen!

Baka Tünde írása, Gionnal s velem ellentétben, gyöngybetű. Kedves Lajos! Minden úgy van, ahogy küldtem. A Pehotnij-vers töredék, a 2-es szám folytatást ígért, talán triptichon lett volna. Az első változatban *Búcsú* volt a címe, és csak egy versből állt. A „ha" tényleg nincs ott, nem gépelési hiba. Szeretettel ölellek családostul, Forrásostul: B. Tünde.

A többszörösen ellenőrzött, pontosított szöveget természetesen ennek megfelelően közöljük.

A *Forrás*ban nagyméretű, ajánlott levél vár. Ebben pedig Tandori Dezső ajándéka. Tűnődöm, hogy az ajándékát tegyem-e idézőjelbe, de nem, tényleg az, ajándék. Könyvhétre megjelent *Rajzok a tél falára* című verseskötetem kapcsán küld néhány kis bagatellt.

Kipakolom most az ágyamra ezeket az apró ajándékokat: öt rajzát, színes krétarajzát. A *Télfal előtt,* ahogyan ő kötetem címét összevonta. Az ő kézírása átmenet a Gioné és a Baka Tündéé között, Tünde gyöngybetűi mögött, Gion – s az én – ákombákomjai előtt. Tudjuk, hogy Tandori nagy madárrajongó és verébrajongó, levele ehhez is kapcsolódik.

Kedves Lajos, hogy versed idézzem (Ó a lapban Szűgyi Zoltán versillatának is nagyon örültem!): „majd titkon kihörpintett isten". Aliz elment. 19 év, bőven, így. Nincs kezemen madár. De majd lesz. (2 bolondka él itt, idegenesek). Ölel TD

Persze, ezt a levelet, mint valami verset, szinte meg kell fejteni. Szűgyi Zoltán versére a *Forrás*ban találhatott rá, arra utal és gyönyö-

rű szóval „versillat”-ról beszél. S hogy én azt írtam, ez jár tőlem Tandori fejében: „majd titkon kihörpintett isten”. Hirtelenjében nem is tudom. Kis i-vel az isten, ellenőrzöm többször is, s ha nem írtam volna meg ezt a sort, majd ezután megírom, Tandori jóslata megköveteli. Aliz elment, úgy értelmezem, hogy egy 19 éve ápolt verebe pusztult volna el, érette a gyász. S gyönyörű a sor, általánosan szép, az emberiségre is érvényes: „nincs kezemen madár”. Elvesztendő emberiség, mert nincs kezén madár. A zárójelet nem értem pontosan: 2 bolondka él itt, idegenesek. Az idegenesek igen szép szó, költői erő van benne: az idegen, az ideiglenes és az ideges – három képzeletkört ránt eggyé egyetlen kifejezésben. Ezek az „idegenesek” is mi vagyunk: az idegenségben élő, ideiglenesen berendezkedő, ideges emberiség. A „2 bolondka él itt” – ezt még mindig nem értem. Két megmaradt madarának lehet ez játékos neve, gondolom. Megyek is, megnézem a polcon valamelyik könyvemet, bolondka néven találok-e madarat.

Hirtelenjében azután nem találok a polcomon madaras könyvet. Magam is felkiáltanék, hiszen ez a világvége: nincs polcomon madaras könyv! De azután megtalálom a Kriterion kis kalauzát, bajszos sármány, bakcsó, balkáni fakopács, balkáni gerle, barátcinke, barátréce, barázdabillegető, barkós cinke, barna kánya, barna rétihéja, balta, bíbic, böjti réce, búbos banka, búbos cinke, búbospacsirta..... Mennyi madárnév, mennyi költészet, de bolondkára nem lelek.

Vagy ez a „2 bolondka él itt” – ez is mi lennénk, bármely századvégi emberpár! Fél lábával a Holdon, fél lábával a barlanghomályban.

S most nézzük az öt Tandori-rajzot, az öt krétarajz-ajándékot a *Télfal*hoz. Az első egy ló-fejecske, zölddel és narancssárgával, fölötte a rejtélyes írás: BLOOMS DAY. Hátoldalán a kísérőlevél panasza ismétlődik: Aliz madarunk elment, 19 év és 1 nap után. Szeretettel 1996. VIII. 15. TD.

A második rajz szénnel, szénfeketével egy szamár, ceruzával a kép fölé írva, szándékoltan gyermekes betűkkel: Winter COAT, hátoldalán ennek is firkálással: Aliz halála után Lajosnak szeretettel.

A harmadik könyvjelző. Nyomtatott vagy fénymásolt madár rajta: az én könyvem cinkéje vagy egy verébforma madár, s a fölirat: Télfal előtt (ez a rejtett utalás a kötetre) s alatta még: Aliz emlékére, 1996. VIII. 15. Pintér Lajos jelzőjéül. (Szép nyelvi lelemény a könyvjelző rövidítése itt.)

A negyedik szénrajz megint. A kék tenger háborgó fekete hullámzása csupán, fölötte krétafelirat: Samu I. napja Aliz után.

Az ötödik rajz lófej ismét, csak most nem zölddel és arannyal, hanem pirossal és kékkel, s fölötte pirossal és kékkel kétszer írt fölirat: XIV. Juliette. Lóversenypályák hőse lehet?

Észreveszem, hogy nézegetés közben maszatolódnak e kréta- és szénrajzok, nincsenek fixálva. Majd beszélek Benessel, ő mégiscsak grafikus, biztosan segít majd fixálni ezen elmosódni kész üzeneteket.

A hajnal sötétsége és hűvössége már az őszt ígéri. Őszt ígér az is, hogy fiaim elővették iskolás táskáikat. Sőt már új füzetekkel és könyvekkel is megtöltötték. Nagy a sürgés-forgás az előszobai tanszekrény előtt. Én azonnal azt a könyvüket kérem el, amelyikben Juhász Gyulát tanítják. Aprócska rögeszme ez, az ízlés választása, az ízlésé, amelyről vitatkozni nem lehet, hogy nekem Juhász Gyula a legnagyobb költő, s a Tiszai csönd a legszebb magyar vers.

Azt keresem tehát ösztönösen, hogy mit tanulnak majd fiaim Juhász Gyuláról. Ezt tanulják…

Egy pohár csalánteát iszom mielőtt folytatom a gépelést, mielőtt előveszem a fiaim Juhász Gyuláját, halvány fűzöld színe a szememben, hűsítő íze a számban.

„A nyugatosok közül Juhász Gyula (1883–1937) sorsa volt a legtragikusabb, a legnehezebb. A század eleji nagy irodalmi fellendülésnek egyik vezető lírikusa, a *Holnap* lelkes szervezője, Babits Mihály fölfedezője, de a *Nyugat*nak már nem tartozott az élvonalába, s az első évek után verseinek zöme vidéki lapokban, folyóiratokban jelent meg. Pedig nagy reményekkel indulhatott költői pályáján. A Négyessy-szemináriumokon őt tekintették a legtehetségesebbnek, hat féléven át ő volt a stílusgyakorlatok titkára, ő állította össze hétről hétre a felolvasások rendjét. Derékba tört karrierjének, életének egyik döntő oka lehetett örökös vidéki száműzetése, az eleven szellemi központtól való távolsága, elszigeteltsége."

Igaz ez, egyik féle olvasatban bizonyára igaz. De ha ezt a gyerekek megtanulják majd? Hogy Szeged a világ vége? Száműzetés, távolság, elszigeteltség. A szerző még örömét is leli benne: tobzódik a szinonímákban. De hiszen itt lett Nobel-díjas és ez idő tájt Szentgyörgyi Albert. Röptető vidék. Ha a Holdról nézzük, ahová fél-lábunkkal a mai részben már többször fölléptünk, ha a Holdról nézzük, csak körömnyi ez az ország. Van-e módunk és jogunk így széttagolni… Én Hamvas Bélával értek egyet. Ő öt géniuszról beszél. Először tudatlanságomban azt hittem, hogy a szellem öt géniuszáról lesz szó, öt alakról vagy öt típusról. S olvastomban jöttem rá: az öt géniusz országunk öt tájegysége. S minden tájegység a maga bora ízével és színével, és verse ízével és színével egy-egy géniusz. „Versének illatával". Ha a Holdról nézzük, ahhoz kicsi ez az ország, hogy száműzetésre hely legyen benne, kicsi ahhoz, hogy távolságokhoz, elszigeteltségekhez hely legyen benne. Csak akkora, hogy az „öt géniusz" éppen elférjen benne!

A nyár végén szabadságon a *Forrás*nál. Nagyobb feladat vár rám mégis. Igen megtisztelő megyei művészeti díjat veszek át, de hogy

örömem ne legyen felhőtlen, s mindez munkával is járjon, azonnal felkérés is társul hozzá. A város lapjában augusztus végére, tehát szeptemberi megjelenéssel szerkesszek egy kulturális mellékletet. A szerkesztő biztat, hogy az alkalom egyszeri, de amennyiben sikere lenne – erkölcsi és persze részére anyagi értelemben –, akkor párszor még meg is ismételhetnénk. Olyan kedvvel és ambícióval látok munkához, mintha pályakezdő szerkesztő lennék. Olyan lámpalázzal. A fejléc, a cím, a tipográfia, a papírminőség gondját is magamra veszem. Hogy neve is legyen a gyereknek, tehát címe a mellékletnek, ezen is hosszan tűnődöm.

Először Németh Lászlónál keresgélek. A *Tanú*ban hátha egy jó cím. Hiszen a *Tanú*t Tóth László Kecskeméten nyomtatta egykoron. Előkép tehát. Találok is egy érdemes utalásra, a *Tanú Tanú* legyen, ne *Figyelő*. Kölcsön kérjem ezt a Németh László-i címet: *Figyelő?*

Utána Katona Józsefet nézem, a verseit, a számomra legkedvesebbet, gyerekkoráról. Katona József előtt lehetne tisztelegni így. Egy gyönyörű szóra találok versében: „Porban húzott grádicson" – írja. Mi lehet ez a porban húzott grádics, a gyerekkori játék, a sántaiskola vonalzata. Grádics, régi szó, tudjuk a jelentését, afféle lépcső. Legyen a magazinom címe Katona József emlékére *Grádics?*

Több napos gondolkodás után a *Graffiti*nél kötök ki. Szenvedélyemnél. Engem a neofolklór egyetemista korom óta érdekel. Az újtípusú népdal, s a folklór megannyi új jelensége, a politikai vicc és a falfirka. Alkotótársakat érzek az utcán. Csak ami nekem a papír fehérsége, az nekik a házfalak kopott, koszlott fehérsége. S hogy a graffitik zagyvák. A versek is zagyvák, az esszék, a rossz újságcikkek. Ezerből csak egy a jó. Ezer graffitiből is jó egy, s az az egy védi meg a műfaj becsületét. Falak mindenütt vannak, de firkálással elkezdhetjük lebontani őket. Ez például egy klasszikus graffiti. Aludtam rá egyet, s ez lett mellékletem címe.

Újságíró keres, hogy a díj kapcsán, s a melléklet kapcsán kis interjút kérjen tőlem. Siet, kapkod, s munkájához kis önéletrajzi vázlatot kér segítségül, egy flekket. Belemelegszem, s kettő lesz belőle. Végül mégcsak nem is „vázlat". Nem is használja semmire.

Feljegyzések egy interjúhoz

1953. március 20-án születtem Szegeden. A csongrádiak ezt azóta is a „szememre vetik", mert minden lexikon és évkönyv azt tartalmazza, hogy „Szegeden született", s nem azt, hogy tizenkét felejthetetlen iskolaévét és tizennyolc felejthetetlen gyermekévét Csongrádon töltötte.

Pedig Szeged nekem csak a véletlen, anyámnak valami terhesség alatti problémája lehetett, s ezért a szegedi klinikára utalták be, később már nem bántam ezt a szegediséget, büszke voltam Juhász Gyulára, a

szegedi fiatalokra, Radnótira, József Attilára, s a hetvenes évek – Szegeden szerkesztett – legjobb magyar folyóiratára, a *Tiszatáj*ra.

Anyám azt mondja, hogy mikor párhetes koromban hazavittek, egy tavaszi napon Csongrádra, a város határában kenyérrel vártak bennünket a rokonok. „Hogy az újszülött jószívű legyen" – teszi hozzá a szokás magyarázatát. Szerintem a szokás még ősibb, még mélyebb értelmű lehet: s az azonosításon alapul, kenyérrel, azaz élettel köszönteni az életet.

Ezt a szeretetteljes fogadtatást azóta is igyekszem meghálálni, bármelyik pontjára is kerüljek a világnak, mindig eszembe jut, hogy városom határában friss kenyérrel vártak.

Engem gyerekkoromban nem vett körül kultúra, de körülvett a kulturált élet, főképp bolgárkertészkedéssel foglalkozó nagyszüleim környezetében leltem édeni állapotokra, ameddig ők paprikát palántáltak, addig én kiscsikóval kergetőztem, s a közeli Holt-Tiszára jártam megdézsmálni a halászok varsáit. Szótlan élet volt, éneket egyet hallottam, apai nagyapám, ahogy a királydinnyés homokon baktatott, ő énekelte volt: „Megismerni a kanászt cifra járásáról".

A középiskolában értek a meghatározó élmények. Amikor Ady kötete kezembe került, talán nem túlzás, mint egy indiánregényt a kortársaim, egy ültő helyemben olvastam végig. Magyartanárom legendás ember volt, Fehér Ede, aki Szegeden József Attila diáktársa, padtársa, a Horger-ügynek akaratlanul is koronatanúja. Tiszteltük tudásáért, legendás életéért, bár e tudással, e legendáriummal ő sohasem kérkedett.

Emlékszem, akkor még szeneskályhákkal melegítettek a csongrádi gimnáziumban, s micsoda látomás: a könyvtárból úgymond kiselejtezett folyóiratokkal. Művészettörténet órán például a pedellus tüzelte a híres *Új Hang*ot. Művészettörténész tanárnőm egy életre példát adott, mert a folyóiratokat félrekapta, s intett nekem, fogjam, s az órán menjek, vigyem haza. A tűzből mentett folyóiratokban találkoztam azután először egy új világgal, tényleg „új hanggal", Juhász Ferenc, Nagy László verseivel, Sarkadi, Kamondy novelláival.

S 1968–69 táján a csongrádi folyóiratboltban találkoztam először akkortájt induló *Forrás* folyóirattal is, úgy látszik, már akkor végérvényesen megragadott.

Mikor 1971-ben Pestre, az egyetemre mentem, már úgy-ahogy költőnek számítottam, s nagy szerencsém, hogy Kormos István atyai barátságába fogadott. Első kötetemet is ő szerkesztette.

Szinte napra húsz éve élek Kecskeméten, a Forrás szerkesztőinek hívására jöttem ide az egyetem elvégzésekor.

S bár Csongrádon, a Tisza és a Körös partján szebb a homok, az tényleg „aranyhomok", nem futóhomok, mint ez itt, de mégis végér-

vényesen itt ragadtam. A megye művészeti műhelyeinek ölelésében, alkotótársaim baráti közegében. Velük, közöttük érzem jól magam.

A millecentenárium évében, kecskeméti ittlétem huszadik évében Megyei Művészeti Díjat kaptam, s egy lehetőséget is, hogy a *Kecskeméti Lapok*ban egy kis kulturális mellékletet állítsak össze. Pár nap gondolkodás után így adtam meg kis melléklet-folyóiratom címét: *Graffiti.*

Nagyon sokat foglalkoztam a graffitivel. Ami csak megjelent ezzel kapcsolatban, azt megszereztem, sőt mióta híre ment graffitigyűjtő szenvedélyemnek, a barátaim is küldenek falfirkákat saját környezetükből. Persze, nem az épületeket elcsúfító, primitív festékszórós feliratokra gondolok. Ezer falfirkából csak egy van, ami figyelemre érdemes, éppúgy, mint ezer versből, filmből vagy újságcikkből is csak egy. Van akinek csak a fal fehérsége jut önkifejezés céljára, de olyan világban élünk, ahol mindenki vágyik véleménye megfogalmazására. Engem ez meghat és érdekel.

*

Anyám három hétig itt a szomszédos kórházban. Térdprotézis műtét. Évek óta bottal jár már, sokszor járókerettel, de azzal is csak a konyháig s fürdőszobáig. Most új térdével boldog, s már három hét után is szinte szaladni tud. Elkísérjük haza, s figyelem, ahogy évek után újra birtokba tudja venni a kertet, már oda is leviszi operált lába, s az utcát, a szomszéd házakat, boltokat, templomot. Új lelkülettel szinte új életet kezdett. Röntgenképen nézem operált térdét: mintha egy kitárt szárnyú madár lenne a térdébe ültetve, olyan a protézis formája. Ez a madár röpteti most.

1996. augusztus 15.

TÉR ÉS TÁJ/10

Mottó: „Tűz van!”
József Attila

Hirtelen szakad félbe ez a napló. Nem tudom, hogy egy kerek évre tervezhetek-e, novembertől novemberig, s akkor egy teljes évet görgetnének a sorok naplómban, vagy igazodjam, s ez a valószínűbb, az *Új Forrás* rendjéhez, az évi tíz megjelenéshez, s akkor a napló: tíz folytatás, egy szűk esztendő. Monostori Imre főszerkesztő levele ez utóbbira int, s tervezett és félbemaradt megírandók ellenére, íme a napló lassan végére ér.

Imrével arról váltunk még több levelet, hogy a két naplót, a tíz éve írott *Zöld ország*ot s a mostanit, jó volna közös kötetbe is egybefogni, s náluk megjelentetni, a címe is megvan: *Szökő kutak,* vagy a nemrég talált cím, a *KÖNNYV*. Tétovázgatás után megcélozzuk vele az 1998-as könyvhetet. Istenem, két év, mit hoz még? Örömet, bánatot? S megérjük-e?

Egyetlen kötettervem van ezen kívül, válogatott verseim kötete, melyről az Orpheusz Kiadótól kaptam felkérést, s melynek címe szintén „talált cím”, *Fehéringes foglyok.* Első – húsz évvel ezelőtt megjelent kötetem címének játékos torzításából.

Szeptember végén gondoltam sokat e naplóra, akkor kérte a minket körülvevő természet, a klorofilgyár, hogy írjam meg szikrázóan zöld színeit. Hányféle zöld volt akkor a palettán, ahány fa, a zöld annyi árnyalatában, s a fű zöldje s szobámban a vázai sóvirág zöldessárgája. Fűzöld és akácfazöld és japánakáczöld és nyírfazöld, ők vitték a prímet ebben a kora őszi ragyogásban, s a nyárfa zöldje is, s itt-ott a barna, a sárga. Sárgás-piros a berkenyén, a rózsa lehulló levelén, tarlóbarna a füvön, és aranysárga tarló a földeken, s ahogy mondottam, sárgában, zöldessárgában a sziki virág is szobámban. Zöld, zöld, zöld, száz-szín zöldben pompázott a határ ebben az esőben gazdag kora őszben. Ahány fa, annyiféle metafora. Mert más az akác zöldje s más a japánakácé. Japánakácfánk különben is megbolondult, áll ablakunk előtt ez a skizofrén fa. Tavasz óta figyelem már, hogy külön életet él délkeleti és északnyugati oldala. Nyáron, amikor északi oldala aludt még, a déli vad virágzásba kezdett. S most kora őszön, amikor déli oldala már sárgul, az északi most öltözködött rikítóan zöldbe. S

most később, október közepén már délkeleti oldalán a lombját elhullatta, északkeleti levelei pedig citromsárgán és narancssárgán és barnássárgán díszlenek.

Pörgeti a szél az úton a földre hullt faleveleket. Magam pedig csodálkozón nézem e kis skizoid japánakácot, s csodálkozón, gyönyörködőn nézem e végtelen természeti színgazdagságot. S ahogy pörgeti a szél, ahogy forgatja a földre hullt leveleket, pörgésükből, zörgésükből, susogásukból kihallok egy hangot, figyelmeztetést: jön az ősz, jön a tél.

Vagy húsz évvel ezelőtt Tolnai Ottóval Újvidéken a városközpontból, ahol ő dolgozott, s az Újvidék Áruház kávézójából, ahol időztünk, mentünk haza a Telepre, ahol az otthona volt. Hányas busszal is, ki tudja már. Ő az „avantgárd" költő, aki megforgatta vagy felforgatta – szándéka szerint legalábbis – nemzedékével a maradi világot, s én a végző egyetemista, aki minden konzerválódott értéket szintén tagadni igyekeztem. Ősz volt akkor is, tudom. Nem találná ki senki, hogy ott a buszon, miről beszélgetett akkor a két avantgárd? Dicsértük Petőfi versének, a *Szeptember végén*nek a szépségét. Ottó kezdte. „Kiülök a dombtetőre, onnan nézek szerteszét" – idézte, s hozzátette, hogy milyen finoman tárgyilagos, milyen XX. századi sorok, s akkor zötykölődött velünk a busz, s akkor nem tudtuk még, hogy háború jön a Balkánra, nem tudtuk, hogy Ottó is lassan odahagyja Újvidéket, odahagyja a Telepet, zsigereinkben nem volt benne a háború. Rázkódtunk a rossz buszon, ültünk Petőfi versének dombtetején, s dicsértük a vers szépségét.

Feleségemmel, Évával a minap moziban voltunk. Emir Kusturica jugoszláv filmjét néztük, az *Undergroundo*t. Három órás monstre és monumentális film. Jugoszlávia-sirató film, rekviem film.

Magamban ujjongok a film elején, van még film, van még filmművészet – kiáltanám, első részét nézve a filmnek, s úgy érezvén, hogy az évtized alkotását látom. Később aztán a film elfárad. Az igazi pokoljárásról, a testvérháborúról csak jancsói víziói vannak. Képileg is, gondolatilag is összezavarodik a film. Talán van is egy ilyen jelenet: hínárba tekerődzik az úszó. Hínárba tekerődnek a film gondolatai is, és lemerülnek. Nincs erő, se picassói képi erő, se bartóki zenei, hogy ami volt szörnyűség, segítsen elsikoltani, eljajongani. Vagy mert Kusturica hajlik a tragikomikumra, s igaza is van, mert a világ mélyen tragikomikus is, nincs erő, ami segítene mindezt a fájdalmat elhahotázni.

Weöres Sándor már tudta: a majmoké a világ! Kusturica filmjében most a lebombázott állatkertből előcsászkál egy majom, s ő jut végül fegyverhez, a tank ágyúcsövét ő irányozza ránk, kiáltja a rendező, vigyázat, a majom kezébe került a fegyver! Most még ennyit tudunk csak, de mondom, ezt már tudtuk Weöres Sándorral. Nem az évtized filmjét láttam, csak az év filmjét.

Feleségem hirtelen elém tesz egy Tolnai Ottó-kötetet, s kérdezi: olvasod-e Ottó írásait? Szoktad-e olvasni Ottó írásait? Nem! – felelem neki azonnal, gondolkodás nélkül. Persze félig játékosan, hiszen Ottót valójában nemcsak olvasom, hanem többször már írtam is róla. A nem arra vonatkozik, hogy új Tolnai-írás vagy könyv, most egy-két éve tényleg nem volt a kezemben. Akkor ezt olvasd el, mondja a feleségem, s egy 1983-ban megjelent Tolnai-könyv, a *Vidéki Orfeusz* egyik írásánál kinyitva teszi elém a könyvet. Az írást mindjárt ide másolom, most csak közbevetőleg annyit teszek hozzá: ha időm lenne, ahhoz lenne kedvem, a hetvenes évek, a nyolcvanas évek jugoszláviai magyar irodalmát újraolvasnám, Borit és Szelit és Herceg János bácsit és Fehér Ferencet és Domonkost és Tolnait és Tari Pistát és Végelt és Német Pistát és mindenkit, hogy mit is éreztek az idegeikben, azt-e, hogy itt az aranykor vagy azt, hogy háború lesz. Ki érezte meg pontosan a jelent, a jövőt?

De most ennél a tizenkét évvel ezelőtti kis ajándéknál időzöm el: elolvasom vagy újraolvasom Ottó prózaversét a kötetből.

Így sokkal sűrűbb

Lajos levele Kecskemétről. A nagy formátumú bélyegeken Munkácsy és Bogdány Jakab virágcsendéletei – kitűnőek, a németalföldi virágfestő kismesterek színvonalán.

Akkor, amikor itt járt, ajándékoztam neki egy párizsi füzetet, és most küldi az első verset, amellyel, mint írja, megnyitotta:

Kezem csöpp mell varsája...

Különös módon, már napok óta éreztem, akárha bőrömön, hogy ír a meggyszín fedelű füzetbe, s mióta megjött a levele, többször is azon kaptam magam, hogy én is írom azt a füzetet serényen, szorgalmasan – így sokkal sűrűbb:

egy jódli-csoport száll felém
vörös gurtlis ródlikon

Ottó, köszönöm, ugye nem baj, hogy évtized múltán találtam rá? S ugye most is érzed, akárha a bőrödön, hogy írok a meggyszín fedelű füzetbe, mert minden füzet, minden bekötött kéziratpapír meggyszín fedelű, ugye érzed. Írok a füzetbe, s Te írsz a sorok közé, s én újra írok a sorok sorai közé, és egyre sűrűbb, mígnem elszakad a vörös gurtli.

Anyám nagyon büszke az új lábára, az operált lábára, örül annak, hogy operált lábával újra fel tud jönni hozzánk a harmadik emeletre, s ennek örömére meg is látogat bennünket. Szomorú hírt hoz arról, hogy otthon a csongrádi fészekben elpusztultak a kisfecskék. Ezeknek a fecskéknek külön történetük van. Aki ismeri, megfigyeli jól az álla-

tok viselkedését, biztosan pontosabban tudná elmondani, én csak odapillantásaim alapján próbálom rekonstruálni fecskéink életét.

Anyám június végén került haza a kórházból, operált térde miatt legalább egy hetes ellátásra szorult. Vele maradtunk Csongrádon. Akkor figyeltem a fecskék életét hosszabban. Figyeltem, hogy lakónk a garázsból leverte a fecskefészket, s ez persze megbocsáthatatlan bűn. Utassy se bocsátja meg soha mostohaapjának (hányszor megírta versben!)., hogy a sánta suszter leverte a fecskefészket.

De az istállóban, a hátsó színben megmaradtak a fészkek, egyben közülük kisfecskékre is leltem. Talán három száj, három hatalmasra tátott fehér száj volt csupán a fészek, s boldog röppenés és boldog csicsergés. Magam többször az istálló felé mentem, és néztem a fecskeetetést, ahogy egy fecskepár villódzik a levegőben, s zsákmányával újra és újra a fészekre száll. S csak csirpelés és egyetlen kitátott, éhes száj a fecskefészek.

Meglepetésem akkor lett nagy, amikor egyik napról a másikra ezek az apró madárkák elhagyták a fészket, már kertünk légterében röpködtek ők is, száraz faágra, telefonzsinórra ültek. Nézd, röpülnek a tegnap még tehetetlen kisfecskék! Fiaim érdeklődését igyekeztem e madárvilág felé terelgetni.

S ez az otthon töltött öt nap ahhoz is elég volt, hogy e madarak máris új fészek építésébe kezdjenek. A konyha előtt ültem egy széken, és örömömre épp oda fejem fölé kezdtek fészket rakni a fecskék. A vadszőlő futott ott be mindent, a vadszőlő mögé, a ház gipszdíszei szegletébe kezdték hordani a madarak a fészek első építőelemeit: fűszálakat, tollakat, sarat, szalmaszálakat. Anyám nem szerette, hogy a konyhához ily közel költöznek, de kértem, hogy hagyja békében őket. Nekem pedig ajándék volt ez a fejem fölötti építkezés.

Azután eljöttünk, s ottfelejtettük fecskéinket Csongrádon. Anyám két hónap múltán, valamikor szeptember végén hozza a hírt, hogy a fészekben megtelepedett a fecskepár, s utódaik, négy kisfecske is kikelt. Csak épp – hozza a szomorú hírt – elpusztultak a kisfecskék. Van anyámnak egy alkalmi segítsége, gyors lábú cigányasszony, kedves öreg néni, ő vette észre először, hogy nincs csivitelés a fészek táján. Biztosan elpusztult a négy kisfecske – fejezi be a történetet anyám.

Ősz lett, a fecskék először csapatokban keringeltek, majd kiültek a villanydrótra, s időközben csapatostól indultak Afrikába, téli szállásukra. De ekkor anyám története új fordulatot vett, ezt már telefonba mondja el.

A hírre, hogy elpusztultak a fecskék (biztosan mérgezett rovart ettek – véltük mi), tizennégy fecskéből álló fecskeraj támadt a ház körül. Anyám nem volt rest, s pontosan megszámolta őket. Érdekes gondolkodni rajta, a fecsketársadalom milyen közössége lehetett ez a ti-

zennégy fecske, amelyik odagyűlt a bajra? Miféle fecskerokonság. Jöttek a fészekhez, és bökdösték, csipdesték az elpusztultnak hitt állatokat. Valamiféleképp táplálták, etették vagy élesztették őket. S hármat a betegségből életre is keltettek! Végül mászott csak fel a fürge lábú cigányasszony egy létráról megnézni, s csak egyetlen elpusztult kisfecskét talált, azon nem segített az ápolás. Azt a fészekből anyámék kiszedték.

A három beteg kisfecske ott csivitel most a késő őszben, betegségből lábadozván, legyengülve, társaik már régen elrepültek Afrikába. De ez a három kisfecske még csak most erősödik s most tanul repülni. A család, a tágabb család, a tizennégy tagú fecsketársadalom pedig vigyázza! Társaikkal nem mentek el ők sem, várják a kicsik felépültét. Mostanra már útra kelnek; jó utat kívánok, kis különös fecske-csapat.

Látogatás a Jákékmúzeumban és a Naiv Múzeumban, kecskeméti kedves helyeimen. A Naiv Múzeumban igen, ott többször megfordulok, de a „Játékházat" most fedeztem föl magamnak. Középponti terme fényárban úszik, Kerényi Jóska barátom tervezte, s egy jurtát épített újjá, nézem most: fából és üvegből. Gyönyörűen körbesüti a nap, most éppen délkeletről vág be egy éles sugára. Csodálom e jurtaforma épület világosságát, otthonosságát, tágasságát, mennyi csoda a környezetünkben, amit éppen hogy észreveszünk, vagy észre sem veszünk. Például e modern jurta is. A fiaim lassacskán elhagyják majd Kecskemétet, egyetemre elmennek bizonyára.

Nem érdekel engem különösebben semmiféle colour locale, helyi szín, de azt szeretném, ha idegeikben pár élményt magukkal vinnének. A Katona-élményt, a Kodály–Bartók-élményt és a Tóth Menyhért-élményt. Tudják és érezzék, hogy Katona József és Kodály és Tóth Menyhért városában nőttek fel és onnan indulnak a világ útjaira.

Ha Orosz László Katonáról beszélne nekik egyszer, csak egyszer, ha Ittzés Mihály Kodályról csak egyszer, s ha Bánszky Pál Tóth Menyhértről beszélne nekik csak egyszer, rögtön gazdagabb lenne a poggyász.

A Játékmúzeumból a Naiv Múzeumba megyek át, s az emlegetett Bánszky Pál asztalán ott találok egy kis írást Tóth Menyhértről, azonnal elkérem tőle, fiaimnak, hogy megmutathassam. Pár évvel ezelőtt Pali írt anekdotikusan a Forrásnak Tóth Menyhértről, a század nagy festőjéről, aki „fehérrel fehérre fest", s most újabb anekdoták jutottak eszébe, kiegészítette az írást.

Örömmel, ujjongva olvasom, igen ez, pontosan ez Tóth Menyhért, ez az ember, ez a művész. Mutatom fiaimnak az írást, s hogy a nagy mestert emberi alakjában naplómba is idézzem, Pali egész írását ide-másolom. Olvassátok és szeressétek.

Bánszky Pál

„Milyen hosszú a tarack szára?

Tóth Menyhért derűje, emberi, művészi nagysága

A művész gyakran olyan, mint a gyermek, belefeledkezik abba, amit éppen csinál, illetve rakoncátlanná válik, mint a zabolátlan kiscsikó. Az ösztöneik szerinti gyermeki tisztaságot kevesen vannak, akik felnőttként is meg tudják őrizni. Ezek közé tartozik Tóth Menyhért.

A huszadik században élt művészeink közül talán senkihez sem kötődik annyi anekdota, mint őhozzá. Sejtelmes titkok és vidám történetek lengik körül életét és még inkább az életvitelét. Talán egyetlen igazi otthonával, a miskei helyszínnel indokolt kezdeni a történeteket. Faluszerte őrzik azt az emléket, hogy idejekorán bemutatkozott festőként. Gyermekkori rajzainak első „nagy nyilvánosságát" az „ablak-kiállítás" jelentette, első rajzait és festményeit a szülőház utcára néző ablakába tette ki.

A kutató-alkotó emberre vall a következő történet. Arra lettek figyelmesek a Tóth Menyhérték felé közlekedő emberek, hogy Menyus dünnyög magában és fél napja ás egy viszonylag hosszú és mély árkot. Amikor megkérdezték tőle, mit ás – válaszából az derült ki, végére akar járni annak a titoknak, hogy milyen hosszú is a tarack szára.

Számtalan kedves történet maradt fent a vegetáriánizmusából következő étkezési szokásairól, a fokhagymával teleszórt diós laskától, a liszttel vegyített meggyig. Egyik derűt kiváltó esetét Á. Szabó János újságíró is lejegyezte. Amikor Székesfehérvárott 1970 tavaszán megnyílt kiállítását követően ebédelni mentek, a Belesnek nevezett étteremben lemondóan félretolta az étlapot és közölte Kovács Péter művészettörténésszel, hogy sajnos, ő 1930 óta vegetáriánus, itt semmit sem tud enni. Majd kért egy rántott sertésbordát, jó étvággyal befalatozta, miközben egyre fejtegette a vegetarianizmus előnyeit. Ez a történet tréfás anekdotának tűnhet, de Tóth Menyhértre mélyen jellemző. Hitt, vallott valamit, de az igazság megközelítésének az övével ellentétes útját sem tartotta lehetetlennek.

Több kedves történet kötődik a tokaji művésztelephez is, ahová – mint a kalocsai képzőművészeti kör vezetője – 1961 nyarán jutott el először. Az érkezés előtti este Kerényi Jenő szobrászművésznél szállt meg Budapesten. Tokajban az állomástól konflissal érkezett a kollégiumba. Fekete kalapban, fekete ruhában, hosszú fekete lüszter kabátban, fekete esernyővel. A kapu előtt beszélgető kollégák segítettek neki a szobáig a bőröndöt vinni, de mint mondják, az rettenetes nehéz volt. Kiderült, hogy nemcsak az általa összekészített festék, szétszedhető festőállvány volt a csomagban, hanem Kerényi két bazalt kockakővel is megtoldotta terhét. A tréfát Tóth Menyhért derűvel fogadta és ezt követően az ottlévő fiatal kollégákhoz – akik őt nem ismerték – azt

a kérdést intézte: „Pajtikáim, amíg én itt leszek három hétig a művésztelepen, a szomszédjaim vajon megkapják-e a majoránnámat?"

Szájról szájra jár egy olyan anekdota is, hogy érkezése másnapján kivonult a hídra önarcképet festeni. Egy vihar azonban bezavarta a híd alá. Ő elfogadta az új feltételt, s – mint védett, biztos, s egyben „központi helyen – a művésztelep három hete alatt ott is maradt és festette az önarcképét. Erre biztosan a magány szeretete is indította, de a hely arra is alkalmas volt, hogy aki akarja odamenjen, megszólíthassa.

Eredetisége miatt külön figyelmet érdemeltek a meghívott előadók után következő hozzászólásai. Egyik alkalommal – a hetvenes évek elején – Bálint Endre festőművész a szentendrei művészetről tartott előadást. Erre válaszolva Menyus kifejtette, ha ez így van, pajtikáim, kedveseim, akkor van miskei festészet is, mert ott a Vajas patak növényzetében is észre lehet venni a Paraszt-Madonnát, mint a szentendrei ikonokban.

Tokajban bontakozott ki – a majdani feleségéhez – Lándori Angélához fűződő szerelme is. De ezt megelőzte egy sajátosan Tóth Menyhért-i történet. Hatvan éven keresztül megőrizte agglegényi státuszát, e végül ketten is vetélkedni kezdtek a kezéért, Hoffman Lenke festőművész – akihez Menyust éveken keresztül gyengéd barátság kötötte – és Lándori Angéla festőművész személyében. Menyusnál döntetlenre állt a meccs, s azt mondotta: döntse el Lenkuci és Angyalka, hogy ő kit vegyen feleségül. Végül is Angélával a tokaji művésztelepen megállapodtak, hogy másnap 3 órakor elmennek a templomba. Csupán az időpont egyeztetése bizonyult pontatlannak, mert Menyus hajnali 3 órára, Angéla pedig délután 3 órára gondolt.

Miskén éveken át tagja volt a helyi zenekarnak. „Kerestem az emberek kedvét, örültem az örömüknek" – mondotta. Szerette a zenét, volt külön száma, amit a lakodalmi szünetekben mindig kikövetelteek tőle. Először tangóharmonikán eljátszotta, majd énekelve, dobolva, dudálva adta elő a „Taxi Manci dudál, Gyalog Manci megáll…" akkoriban igen divatos számot. Tóth Menyhért mint többen állítják – de erre ő is többször utalt – nem játszott túl jól. Amikor egyik alkalommal fontos fellépésre ment a zenekar Kalocsára, a többiek busszal elmentek, őt meg otthagyták. A zenekar tagjai mesélik, amire kezdetét vette a műsor, ő is megérkezett kerékpárral, és nem is sértődött meg.

Tóth Menyhért a politikában is csupán azt követte, amit a szíve diktált. Rendkívül jellemző rá, hogy egy pillanatra sem adta be a derekát a „szocreál" művészetpolitikának. Amikor az 1970-ben megrendezett székesfehérvári sikeres kiállítása után Aczél György is gratuláló levelet küldött neki, s erről egy késő esti órában telefonon engem is tudósított, megdöbbenésemre csupán egyetlen kérdést intézett hozzám: „Ki az az Aczél György?"

Festményeit is át-meg átszövi a játékos derű, az életöröm és az ujjongás. Művészetének is fontos jellemzője lett a tisztaság, az ártatlanság, a szeretet és az ünnep. Leginkább pedig valami magával nem bíró, kicsattanó jókedv; lényegében az egekig csapó panteista érzés. Tóth Menyhért teljes életművét: közel tízezer festményét, rajzát, szobrát, miskei szülőházát, tehát mindenét Bács-Kiskun megye gondozására bízta. Ő a megye egyetlen Kossuth-díjas művésze.

Akikre rábízták, megfelelően sáfárkodnak-e ezzel az életművel!? Van-e Tóth Menyhértnek egyetemes emberi-művészi értékéhez, európai rangjához mérhető kultusza itt az ő számára annyira kedves aranyhomokon, ahol még a reklámozása is tilos?!

*

Pali utolsó mondatainak berzenkedését nem értem pontosan, de ő tudja, miféle félelmek, szorongások dolgoznak idegeiben.

Istenem, segíts, egy történetet szeretnék még elmondani. A fiaim mikor kicsik voltak, esténként mesélni kellett nekik. A vasgyúrót és hegyhengergetőt, ezt a magyar népmesét százszor. De később, mikor nagyobbak lettek, már igaz meséket kértek, s akkor esténként én heveredtem melléjük, s gyerekkorom emlékeiből bányásztam elő történeteket. Ezt is el kellett nekik mesélni vagy százszor, ezt a most következőt, Pityóról.

Általános iskolában furcsa kis osztálytársaim voltak nekem, Móra Ferenc-i kis hősök, a belvárosi gyerekek. Ezek nem pesti belvárosiak ám, Csongrádon fordított világ van, az ottani belváros, a belsőváros, a városközponttól távol eső rész: halászok, kubikusok, kocsisok világa. Szegény kis gyerekek voltak a társaim, barátaim, osztálytársaim, különös kis figurák. Az egyik például, Szögi Jóska mezítláb csúszkált télen is a jégen. Volt ott a közelben egy kerekárok nevű kis víz, télen az gyorsan befagyott, s azon csúszkáltunk, nyáron meg ott fociztunk. Pozsár Peti apja volt a meccsünkön a bíró, mert ő polgári foglalkozására nézve is bíró volt (a Bíróságon bíró), de mi gondoltuk, hogy diplomája a meccsünkre is jó lesz. Szögi Jóska, térjünk vissza rá, tehát télen – emlékszem – mezítláb csúszkált a jégen. Korcsolyánk egyikünknek sem volt, de mi legalább cipőben, bakancsban. Őt otthon biztosan megverték, mert koptatja a cipőjét, így szokott rá a mezítláb korcsolyázásra, mezítláb siklott és sarkazott a jégen! Erős fiú volt, csontos arcú, vállas. Emlékszem, egyszer nagyon megijedtem, mert a menetrendszerű verekedés közepette szájon vágtam, s csak úgy koccantak fogai és arcának kemény csontjai, vártam, hogy visszaüt és féltem, hogy visszaüt, de szerencsére nem ütött vissza.

Vagy ott volt a kis Vincze. Vincze állatorvos fia, aki megállt a növésben. Szegényt szülei a szegedi klinikára vitték, ahol hormonkeze-

lést kapott, s persze, változatlanul állt a növésben, viszont jól meghízott, széle és hossza egy lett.

Vagy ott volt Bakos Jóska, szintén belvárosi gyerek, kocsisok gyereke, aki egyik nap azzal jött az iskolába, hogy mától kezdve Olajos Jóska a neve. Szülei magyarosítottak. De hát Bakosról Olajosra? Mi ebben a magyarosítás? Kicsúfoltuk volna, ha mertük volna, de nem mertük, mert ő volt az osztályban az egyik legerősebb fiú.

S ott volt Pityó, akiről a történet szól, s akinek az apja szintén kocsis volt, ő polgári nevén Jarabek István. István, Pista, Pityó, így nevezte el őt a kis Vincze, aki kicsi volt, s ahogy a kicsikhez illik, szemtelen.

Pityó az osztály legmagasabb, legtestesebb tagja volt, erős is, s évismétlő is, lehet, hogy több évvel idősebb nálunk. Erős szemüveget viselt, ő volt az osztályban az egyetlen szemüveges. De mint a szódásüveg alja, olyan vastag szemüveggel. Ők ketten ültek középen az első padban, Vincze a legkisebb, és mellette Jarabek Pityó, a legnagyobb. Ő azért az első padban, hogy lásson, hisz szemüveges. Az már persze más kérdés, hogy tőle nem látott senki, mögötte az egész padsor megbújhatott, megbújhatott széles vállai mögött a padsor. Pityó erős gyerek volt. De vele lehetett verekedni. Én nem verekedtem vele soha, ösztönösen tiszteltem benne sérültségét, szemüvegét. De a kis Vincze például bátran belerúgott, majd leverte Pityó szemüvegét és elszaladt. Barátom, Pista meg nagy mackósan csak kereste a szemüvegét, hogy hová is esett a porban, s nem tudott utánaszaladni.

Kubikus, kocsis gyerekeknek micsoda csoda lehetett a művészettörténet óra, amit akkor, a hatvanas években vezetett be egy ambiciózus rajztanár. Stéhlik Lajos, festőművész is, és rajztanár, aki ráadásul még művészettörténetet is tanít, keményfejű gyerekeinek nemcsak azt magyarázza, hogy rajzolj egy napraforgót, hanem még vetítget és azt is magyarázza, egy-egy kép, egy-egy szobor miért szép? Ez volt a művészettörténet óra. Stéhlik Lajos rajztanár és festőművész különben nemcsak arról volt híres, hogy kiállító művész volt. Sokkalta híresebb volt zsebpofonjairól. A zsebpofon nagyszerű találmány. A tanár zsebre tett kézzel jár, s onnan hirtelen durr egy kis tömény művészettörténet!

Akkoriban szeneskályhával fűtötték az iskolát, valamit javítani lehetett a helyzeten azzal, ha füstöt csináltunk. Nem voltam elég rossz gyerek ahhoz, hogy emlékezzem a füstcsinálás módjára. Óra előtt vizes szénnel megpakolni a kályhát? Lerázni a parazsat, hogy végül csak a nyers szén füstöljön? nyitva is hagyni a kályha ajtaját, hogy még jobban jöjjön a füst? Már nem emlékszem pontosan. De csináltunk órakezdésre jókora füstöt, többször csak a szellőztetés maradt, s felelés nélkül telt el az óra.

A művészettörténetből különben mint tudományból nem értettünk semmit. Arra hamar rájöttünk, hogy tanárunk kérdésére kétféle vá-

laszt szeret hallani. A lovasszobroknál szereti azt hallani: azért szép, mert a „ló és a lovas összhangja". A festményeknél pedig szereti azt hallani, hogy azért szép, mert „bele van szorítva". Ez, hogy bele van szorítva – mit jelenthet, máig sem értem. Talán azt, hogy az ábrázolt kép, milyen teljesen tölti ki a teret, a vászon terét? Ki tudja?

Azon a baljóslatú napon Jarabek Pista otthon felejtette a szemüvegét, de nem jelentett, csak ült az első padban feltűnés nélkül, mint aki jól lát, szegény, nem látott semmit.

Művészettörténet tanárunk a vetítőbe, ó, azok a hatvanas évek, betette a szovjet művészet egyik legismertebb szobrát, ami így hangozhatott, hogy Vera Muhina: *A munkásfiú és a kolhozparasztlány*. Fogják egymás kezét s talán magasba is emelnek együtt valamit, sarlót-kalapácsot, meglehet, már nem emlékszem. Egy időben minden szovjet film ezzel kezdődött, ez a szobor volt a szovjet filmek emblémája.

Na, mi a szép ebben a szoborban? – kérdezte a tanár Pityót. Pityó fölállt, százszor is elátkozta a napot, hogy nem hozta el a szemüvegét, majd valami fölrémlett neki a lehetséges válaszok közül s büszkén kivágta: A ló és a lovas összhangja szép benne!

Művészettörténet tanárunk azt hitte, gúnyolódik, rajta gúnyolódik, az egész osztály persze dőlt a röhögéstől. Tanárunk meg: durr egy zsebpofont. De nem Pityónak. Ő félrerántotta a fejét, így elsüvített mellette az elemi erejű pofon. Hanem a mellette ülőnek, a kis Vinczének. Szegény kis csúfolódós, ártatlan Vincze akkora pofont kapott, hogy kiesett a padból. Nekiesett a kályhának. Feldőlt a kályha is.

Tűz van, kiáltottam. „Tűz van" – kiáltottam.
Ég a gyerekkori ég.

Új irodalmi lexikon készül, én is rosszul jártam vele, az első kiadásában általában tévesek és hiányosak az adatok, éppen ezért örültem a szerző, Koncz Virág levelének, aki az új kiadáshoz adatokat kért tőlem. A következő levelet írtam neki:

Koncz Virág
Budapest

Kedves Virág!

Köszönöm levelét. Hogy a pontos, tárgyszerű Irodalmi Lexikoncikket megköszönjem, időközben megjelent *Ezredfordulóponton* c. könyvemet Önnek dedikálva megküldtem, remélem, rendben odaért.

Levélváltásunkkor fölvetődött az is, hogy mondjak véleményt a szócikkről, de mindez számomra „akadémikusnak" tetszett, hisz maga a mű már megjelent. Ugyanakkor most olvasok a lexikon új kiadá-

sáról, ezért kérem, engedje meg (hátha ezzel segítségére, illetőleg segítségükre lehetek), hogy néhány megjegyzést, kiegészítést tegyek. Természetesen a magam szubjektív szempontjai szerint. A lexikon logikai rendje szerint haladok én is a mondandómmal.

1. Az életrajzi részben az egyetemi évek előtti mondatként jellemző lehetne, hogy *1971-ben érettségizett a csongrádi Batsányi Gimnáziumban.* (Gyerek- és diákkorom színterére, mely a műveim meghatározó motívuma, így utalás történhetne.)

2. Az egyetemi végzettséget jelző, Eötvös Kollégiumra utaló mondatban két információ összemosódik. A mondat így hangozhatna: *1976-ban az ELTE magyar–népművelés szakán végzett, egyetemi évei alatt az Eötvös Kollégium tagja.*

3. Amennyiben a lexikon terjedelme lehetővé tenné, a biográfiai rész után néhány művekre vonatkozó eligazító, értelmező (és nem értékelő!) mondat jó lenne. Ehhez bármelyik könyvem fülszövege eligazító lehet. Olyan utalásokkal, hogy első írásom a hetvenéves Illyést köszöntő *Tiszatáj*ban jelent meg, 1972 novemberében, hogy költői pályámon útraindítóm, első kötetem szerkesztője *Kormos István* volt, akinek költészete és emberi példája is meghatározó, hogy esszéíróként átfogóan foglalkozom a *jugoszláviai magyar irodalom* új nemzedékeivel, illetőleg az erdélyi *Szilágyi Domokos* költészetével, hogy a Magyar Irodalom Gyöngyszemei sorozatában 1979-ben szerkesztésemben és válogatásomban jelent meg a *Radnóti válogatott versei* c. kötet, hogy szerkesztőként elsősorban a nemzedéki számvetést tartom fontosnak, a Bács-megyei kulturális örökség ápolását (Katona, Kodály, Tóth Menyhért stb.), illetőleg a kortársi művészeti műhelyek bemutatását, és hogy verseim angolul is megjelentek *Kenneth Mc Robbie* fordításában (Four Younger Hungarian Poets, Oxford University Press, 1986.)

4. Időközben két új kötetem is megjelent, ezek adatai: *Ezredfordulóponton,* versek, 1995, *Grafitti,* gyerekversek, 1995.

5. A hivatkozott szakirodalmat a következő, meghatározóan fontos tételekkel egészíthetem ki: (időrendi sorrendben)

Tornai József: *Fehéringes folyók* (*Forrás,* 1976. 4. sz.), Varga Lajos Márton: *Fehéringes folyók* (*Népszava,* 1975. aug. 30.), Zimonyi Zoltán: *Európai diákdal* (*Forrás,* 1953. 5.), Grezsa Ferenc: *A vadszeder útján* (*Új Forrás,* 1990. december), Tandori Dezső: *„Isten nem védett madarai vagyunk" P. L. Kézjegy c. verses kötetéről* (*Élet és Irodalom,* 1991. ápr. 5.), Monostori Imre: *Kézjegy* (*Kritika,* 1992/11), Vekerdi László: *A vadszeder útján* (*Tiszatáj,* 1991. febr.), Olasz Sándor: *Fehéringes fogoly, Vázlat Pintér Lajosról* (*Új Forrás,* 1992/4.), Tandori Dezső: *Ittenes versek, P. L.: Lépcsők az Istenhegyen* (*Tiszatáj,* 1994. dec.), Vekerdi László: *Lépcsők az Istenhegyen* (*Tiszatáj,*

1995/4.), Gion Nándor: *„Nyilakat a rossz levegőbe" P. L.: Ezredfordulóponton* (*Népszabadság,* 1995. júl. 15.).

Kedves Virág, köszönöm kedvességét, további sikereket kívánok Önnek, a személyes találkozás reményében is,

(Pintér Lajos)

*

Még azt is hihettem, hogy megsértem tudálékosságommal, de nagyon kedves válaszlevelet kaptam tőle, postafordultával. Csak egy-két mondatát idézem.

Kedves Pintér Lajos,

köszönöm levelét, információival nagy-nagy segítségemre lesz.

S most hirtelen megtorpanok, mennyi színes történet lenne még, az évszakok színei, és napszakoké, az élet színei és hosszú árnyak a falakon, s minderről írni, megírni, hogy a tükör a tükröt miképp tükrözi,

de a napló hirtelen szakad fél-------

1996. október 15.

KARÁCSONYI POS(Z)T

A föl sem tételezés

Maga a dolog 1976-ban történhetett, vagy 1977-ben. Évek távolából így saccolom. Egy-két év, ennél többet nem csalhat az emlékezet. De az is lehet, hogy épp a két év találkozásánál, valamikor télen–kora tavasszal történt, ami történt, az a bizonyos író–olvasó találkozó. Akkor még az irodalomnak – persze látszólag – nagyobb volt a presztízse (mije? – kérdezik némelyek ajakbiggyesztve), mondom, a presztízse, de akkora azért nem volt, hogy ne télen rendezzék azt a találkozót. Akkor, ha másért nem, a hideg elől majd csak bejönnek egyesek, vagy a szerelmes kettesek: fiú és leány kéz a kézben. Be a Kossuth Klub díszes termeibe.

A szervezők úgy hirdették, hogy *Életünk*-est. Persze, nem a mi kisbetűs életünké, hanem az *Életünk* irodalmi folyóirat bemutatkozó estje. A közreműködőkre, írókra, színészekre, szerkesztőkre már nem emlékszem, csupán Weöres Sándorra. Hiszen a klubba is őmiatta mentem el! Korábban gyakran meglátogattam, legtöbbször úgy, hogy újvidéki barátaimat kísértem el hozzá: ők vitték verseiket, el nem kobzott vinjakjaikat a költőhöz.

Akkoriban már régen láttam, s a viszontlátásra kitűnő alkalom kínálkozott. Telt ház volt, foglaltak a székek, körben a falakat támasztva is állt a szépszámú hallgatóság; aki állni átallott, az meg kihúzódott a szomszéd büfébe, ott iddogált stílusosan W. S. mester egészségére.

A műsor lezajlott szabályosan és unalmasan, ahogy szokott. Majd következett a szintén szokványosnak ígérkező műsorvezetői fölszólítás, hogy kedves közönségünk, tessék kérdezni, önök is kérdezzenek jelen lévő vendégeinktől.

Két kérdésre emlékezem. Mindkettő Weöreshez szólt, persze, mint az összes többi. Az első imigyen: mondaná meg, ki a kedves fiatal költője? Három-négy nevet válaszolt, most nem ismétlem meg, s válaszolta a közönség derűjére, hiszen az említettek legalább ötvenévesek voltak vagy hatvanévesek, ki tudja? Weöres olyan látszólagos félálomban élt, érzékelnünk kellett: neki húsz–harminc év ide-oda: oly mindegy. Sőt egy kicsit rá is játszott: hogy minden mindegy. (Ez

azonban nem zavarta abban, hogy megírja a Kétfejű fenevadat, a legmaróbb korrajzot, teszem hozzá.)

S jött a másik, az ominózus kérdés, hogy mi a véleménye az úgynevezett közéleti költészetről? Persze, a kérdésben ott munkálhatott a kérdező előrejelzése, hogy Weöres nem afféle közéleti költő. A megkérdezett hosszan hallgatott, majd nagyon lassan, nagyon megfontoltan, nagyon vékony hangon ezt válaszolta: Bármelyik párta belépni meglehetősen kockázatos.

A válasz oly rövid volt, oly másról beszélő volt, oly váratlan volt, nem is értette senki. Gondolkoztunk a tartalmán csendben.

Ültünk – 1976-ban vagy 1977-ben –, az egypártrendszer ott volt köröttünk megbonthatatlan sziklatömbként. sokan már ebbe is születtünk, ebben a politikai állapotba. Magam a válaszon persze kellőképp meglepődtem, hogy „bármelyik pártba…", és megdöbbenésemben hallgatósági szomszédomhoz fordultam a fölismeréssel: bármelyikbe? Weöres talán azt hiszi, hogy több van!

A napokban elmeséltem mindezt színész barátomnak. Meghallgatta és magától értetődő természetességgel mondta: persze, azt hitte; föl sem tételezte, hogy csak egy van.

Ebben, a föl sem tételezésben lenne a jövendőnk? Ebben a félálomban?

Földi kar inti

Vannak sorok, rögtönzések, melyeket az ember nem ír le soha. Megy egy kisfiú az iskolába, maga előtt rugdos egy kavicsot. Megy egy író a hallgatás útjain, s maga előtt görget egy-egy félmondatot. Magamban szoktam mondogatni én is: *Frigyes Karinthy: égi kar inti. Ferenc Karinthy: földi kar inti.*

Mit jelent e játék, e játékos töredék? Jelenti, hogy számomra Karinthy Frigyes, az apa mindig is égi lény. Személyesen – természetesen – nem ismerhettem; irodalomtörténet számunkra, valamennyiünk számára. Ők a könyvekből szólnak, könyveik által szólanak. Ott ülnek valahol az égi kávéház asztalsarkánál: Móricz, Kosztolányi, Szép Ernő s a többiek.

A fiú, Karinthy Ferenc pedig az egyik első író, akit megismertem. Ha jóval idősebb is, de „kortárs". Ott lépked előttem a Gellért-hegy lépcsőin, a Ménesi úton lefelé lépdel nagy cekkerével: biztosan a boltba megy. S társaságban is hallani tréfáit, ugratásait, melyek nagyon is földiek, vaskosak. Mindenki úgy tudja, hogy ő az irodalom egyik legfőbb tréfamestere.

Egy időben még afféle munkahelyi főnököm is, ő a kecskeméti színház vezető dramaturgja, én pedig beosztott dramaturg. Jobb főnököt nem kívánok senkinek. „Ahogy jónak látod" – mondja instrukció-

ként futó találkozásunkkor a munkaebéd előtt, hozzátéve: „Ebéd után majd mindent részletesen megbeszélünk." Ebéd után meg kezet nyújt, s hirtelenjében elutazik.

A történet, a nagyon is földi történet, amit vele kapcsolatban el szeretnék mesélni, mikor is történhetett?

Annyi biztos, hogy 1979 után, akkor élte meg a *Forrás* szerkesztősége a legnagyobb politikai viharát, az egy emlékezetes dátum. És valamikor 1986 előtt: akkor pedig épp a *Tiszatáj*at tiltották be, s mi úgy gondoltuk, a távolság oly kicsi: ha Szegedre lecsap a villám, más pillanatban a *Forrás*ra is lecsaphat. A két emlékezetes dátum között valamikor, úgy 1982 táján keresett bennünket többször a szerkesztőségben Karinthy Ferenc, egyszer még írást is hozott. De inkább kiruccanások és beruccanások voltak ezek: benézett a színházba, benézett a *Forrás*ba.

Egyik délelőttön, mikor bementünk a szerkesztőségbe, a szerkesztőségi ajtón hatalmas fölirat fogadott bennünket, fekete filctollal, tenyérnyi betűkkel: *„Itt voltam ellenőrizni. Nem dolgoztok. Jelenteni fogom! Brezsnyev, Aczél, Karinthy C."*

Mármint, hogy ők voltak itt ebben a szent hármasságban, maga Brezsnyev és maga Aczél, ami persze nem igaz, és ami persze igaz: maga a csínytevő: Karinthy Cini, ahogy a C. jelzéssel a nevét ajtónkon rövidítette.

Néztük az ajtót, nevettünk, s azt kívántuk, bárcsak e gunyoros fölirat ajtónkon minél tovább látszana, letörölhetetlenül: hogy itt járt és játékosan megfeddett bennünket. De mindennap halványodtak, s 4–5 év alatt végképp eltűntek a betűk. Mikor a múlt évben a Sajtóházban szerkesztőségünk elköltözött, már a fehér, fölirattalan szerkesztőségi ajtót hagytuk magunk után.

Volt ennek az üzenetnek, én úgy értelmezem, valami mágikus-kultikus szándéka Karinthy részéről. Minden áldott nap kishivatalnokok szaladgáltak a szerkesztőségbe: melyik a megyétől jött, melyik a várostól, melyik a minisztériumtól. Melyik a párttól, melyik a tanácstól.

Ezektől óvott kultikus módon ez a játékos fölirat: hőköljenek vissza!

Hatott-e? Ki tudja?

Most már Karinthy Ferencet is, Cinit is az égi kar inti. És oly sok a fáradt, a komor, az unott, a hamuszínszürke arc. Nagyon hiányzik közülünk egy csínytevő, aki összefirkálná ajtóinkat!

Paradoxon

Akarod, hogy mondjak egy paradoxont? Na, mondj. Tessék: majd imádkozom az Egyetemi Színpadért. Akarod, hogy mondjak egy másik paradoxont is? Na, mondj. Tessék: majd imádkozom a Bibó István Szakkollégiumért.

Persze, ez csak a jéghegy csúcsa. Tudom, lenne még imádkozni miért; csak épp most ezt a két épületet kapta szárnyára a hír. Nem is épületek immár, hanem példázatok.

Többször ültem az Egyetemi Színpad „színpadán" fönn, és hányszor ültem a színpad nézőterén. Latinovits szavalt Radnótit feledhetetlenül: *Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent*... Te is emlékszel? Te is ott voltál? Jancsó tartotta filmje premierjét ott. *Még kér a nép*. S előadás után a Váci utcára kitódult nézősereg hangosan továbbénekelte a film szép énekét: *Munkások vagyunk mi, nincsen szabadságunk, sebaj, sebaj, éljen a munka, éljen a jog*... S így tovább. Vonult az éneklő tömeg az utcára, s a film és a film utáni látvány hatása alatt csak álltam döbbenten. Ez konkrét vonulás volt, de a mi nemzedékünk költői vonulása is onnan indult – most már átvitt értelemben –, az egyetemi színpadi deszkákról. Egyáltalán nem volt baj, hogy a kultúrának is volt szentélye a Váci utcában, nemcsak a pénz kultúrájának.

S mikor Szentjóby Tamás heppeningje volt, akkor ott voltál-e? Sétált a színpadon, s hosszan sétáltatott egy ugrásra kész farkaskutyát, vállán pedig fehér galamb ült. Ahogy sétált a költő, a farkaskutya meg-megugrott, kitörni készült. Ahogy sétált, vállán pedig a hófehér galamb meg-megbillent, röpülni készült, de azután minden maradt a régiben. Ilyen kor volt a „hetvenes évek", ilyen kor volt a „nyolcvanas évek". Vicsorgó farkaskutya és békegalamb látszólag jól megfért egy színpadon.

Hát a Bibó István Szakkollégium? A mi időnkben még úgy hívták: B épület. Az Eötvös Kollégium B épülete. Mikor utóbb egy hosszú nap után, mondjuk, egy nehéz nap éjszakáján arra jártam, becsöngettem, hogy megnézzem, miként is élnek most. Tél volt, a vendégszobájuk pedig fűtetlen. Valami szörnyen nehéz villanykályhát cipeltünk vagy négyen a padlásszobába, nyögdécseltünk a súlya alatt, majd dideregtünk és beszélgettünk. Egyáltalán nem lenne baj, ha a kultúrának is lenne temploma a Gellért-hegyen és a szerelemnek is lenne temploma (mert ahol ott a fiatalság, ott van a szerelem is, úgy emlékezem), tehát egyáltalán nem lenne baj, ha a kultúrának is lenne temploma a Gellért-hegyen, nemcsak egy rendnek, vagy a lassan legfőbb vallási rendünknek, a pénz rendjének.

Akarod, hogy mondjak egy paradoxont? Na jó, többet nem mondok. Mondok mást.

Csiki Laci újságolta nemrég, épp itt a Szalonban (hiszen épp ez a dolog lényege, miközben az emberrel a dolog napközben megtörténik, már arra gondol: ha este én ezt a társaságban elmesélem; és már kezdi formálni) – tehát ő újságolta nemrég, hogy dolgoznak, indul újra az írószövetségi folyóirat, a *Magyar Napló*. Újra is indult. Én meg azt hadd újságolom el, hogy irodalmi folyóiratunk, a *Forrás* mostani, júniusi száma szándékunk szerint különös ajándék az olvasóknak. *Anek-*

doták, irodalmi legendák címmel tematikus számot szerkesztettünk. Indításul Vas István mond el egy anekdotát Déryről, és utána még száz oldalon keresztül: ki mindenki mindenkiről!

Debrecenben, egy irodalmi konferencián született meg bennem e szám ötlete. A határainkon túli magyar irodalom volt a tanácskozás tárgya. Egyik újságíró epésen azt írta róla, biztosan ötágú sípból ittuk a pálinkát. Na, ennél a dolog azért bonyolultabb. De írók, régi barátok találkozásán annyi kedves, anekdotikus történet elhangzott, a kulturális élet olyan „folklór kincse" éledt meg, elhatároztam, gyűjtéséhez azonnal hozzá kell kezdenünk.

Íme, egy történet. Irodalomtörténészünk rekkenő nyári hőségben fürdőzik a csillaghegyi strandon. Hétvége, tízezer ember. A hetvenes évek vége (ó azok a... nem is mondom tovább), a nyolcvanas évek eleje? A strandfürdői hangosbemondó egyre szól: ki kit vár a bejáratnál, a fagylaltozónál, elveszett tárgyak keresik gazdáikat. Irodalomtörténészünk hirtelen ötlettel a hangosbemondóhoz megy, és rövid magyarázkodás után (hogy nem is tudják, hová ment el az öreg, de nekik már a gyerekkel indulni kell haza, tehát a hangosbemondón üzennek) afféle strandfürdői közleményt ad fel. S a hangosbemondó tízezer embernek harsogja perceken belül: „Határ Győzőt várják haza!" Önhatalmúlag másként is mondja, megismétli zengőn: „Határ Győző azonnal menjen haza!"

Ez akkor paradoxon volt, ugye? Hogy a csillaghegyi strandfürdő hangosbemondóján keresztül hívnak haza Londonból egy emigráns írót.

De évek múltán csak hazajött. Talán épp ezért?

A tizedik pont

A tizenkét pont sokáig nem volt aktuális. Vagy talán túlontúl aktuális volt. Az első pontja, a tizedik pontja, s a többi.

A 12 pont végleges szövegét Jókai Mór és Bulyovszky Gyula alakították ki március 15-én reggel, Petőfi lakásán, a költő és még Vasvári Pál jelenlétében.

Utána évtizedeken keresztül csak a süket hivatal hozta koszorúit. 1985-ben egyik kiadónk tetszetős albumban jelentette meg 1848 dokumentumait, közöttük a hasonmás 12 pontot is. Emlékszem, a város főterén a könyvesbolt kirakatára ragasztották ki megjelenésekor a boltosok. Mintha ők írták volna. Mit kíván a magyar nemzet? Újraolvasom most, fejléce, már maga a kopf is milyen megható, megindító előbeszéd. Mit kíván... „Legyen béke, szabadság és egyetértés." Elöljáróban ezt kívánta. Emlékszem, bementem rögtön a könyvesboltba. És arra a kérdésre: mit kérek? mit keresek? – azt feleltem, semmit, csak jöttem megmondani, hogy milyen szép a kirakat.

Arról jut eszembe mindez, hogy kicsi elmozdulás van a 10. pont körül, ez a pont pedig a katonákról rendelkezik. Történelmünk (melyről egyik barátom azt írja versében, az maga a céda) sohasem engedte ezt a pontot sem beteljesedni. Céda, cédaság: hány szinonimáját soroltam egykor, hogy mutassam így is, otthonos vagyok anyanyelvemben. Úgy tudni, ez év, ez évünk június 30-án valóra válik a tizenkét pont 10. pontja, mely fölött Jókai és Petőfi, s Vasvári is őrködött.

Félfüllel ezen napról hallgatok egy műsort a rádióban. Egy javaslatot ismertet a riporter, nem is tudja, kiét, talán az Országgyűlésben is szóba kerül, mondja, hogy ezen a napon este 8 órakor egy órán keresztül mindenütt szóljanak majd a harangok. S itt indul a riport, veszi szépen sorra…

Veszi szépen sorra a tanácselnök elvtársakat, bocsánat, önkormányzati hivatali urakat. Megy az elsőhöz az első városban, és kérdezi: tudnak-e arról a tervről, hogy június 30-án egy teljes órán át zúgjanak a harangok. Jön az azonnali büszke válasz, s ezeréves ez a büszkeség: nem tudunk. Ha nem tudnak, hát mi a véleményük róla? Jön máris a büszke válasz: semmi, majd megtárgyaljuk, s úgy döntünk.

Megy tovább a riporter, egy következő településre, egy következő önkormányzati vezetőhöz. Igen, tudok róla, feleli ő, csak épp gond van (nem, nem az a gond, mint a mesében, hogy nincs harang, harang is van, hang is van, rang is van, van minden). A gond az, sorolja, hogy ezt a tervet most az önkormányzat tárgyalja, a harangok meg a templomokban vannak, az egyházaknál. S egyházi kérdésekben ők hogyan döntsenek?

Megy tovább a riporter, egy következő településre, egy következő vezetőhöz. Igen, tudok róla, feleli ő, csak épp gond van (nem, nem az a gond, hogy nincs harang, nem is az a gond, hogy van harang, csak épp ott van, ahol húzzák, nem ott, ahol a döntéseket hozzák, nem, nem ez a gond). A gond az, hogy harangjuk elektromos program alapján működik. A program szerint félóránként öt percet harangoz. És nem tudni, hogy addigra át tudják-e állítani ezt a programot.

Megy tovább a riporter, egy következő városkába, egy következő vezetőhöz. Épp csak félfüllel hallgatom a műsort, ezt hívják háttér-rádiózásnak. A sok kényszerűen félig élt, félig bevallott életet pedig háttér-életnek hívhatnánk, teszem hozzá. Megy tehát tovább a riporter, s a városi vezetőt kérdezi: hogy egy óra hosszat harangoznának, hallott-e róla? (Hallott-e róla harangozni? – mondhatnánk stílszerűen.) A sok hercehurca után meglepően tömör és gyors a válasz: igen, hallott róla. Na és – kérdezi a riporter. Nincs na és. „Én magam fogok harangozni” – adja meg a váratlanul frappáns választ a kérdezett. S itt valahol a riport véget ér, a történetem is véget ér.

Csak kellene még valami tanulságféle. Persze, tanulság az is, hogy eltelik száz év, mire odaérünk harangjainkhoz. De nagyobb, frissebb

tanulság az, hogy – íme a példa: hányfélék is a harangozók, tétovák és bátrak.

És tanulság az is, hogy hátha nem is céda – így még finoman szólva – a történelem. hanem egy síró-nevető arcú isten. Eddig inkább síró arcát fordította felénk, de talán egyszer fordul, fordítja orcáját és megmutatja nevető arcafelét is.

Faterok s atyák

A szobám sarkában ülök, parányi íróasztal, tonettszék. Balról telefon, kézközelben. Könyvek, folyóiratok: a kamera végigpásztáz rajtuk. A folyóiratpolc tetején virágváza, benne három szál barka, selymit már kitakarta.

Az íróasztalon kép képeslap: St. Patrick College, Ireland és Café-Restaurant New York, Budapest. Mindkét képeslapot a napokban hozta a posta (születésnap, mondom halkan), az asztalon még kintfelejtődtek. S szintén születésnapi képeslap, de ez immár íróportréval: Vajda János, Th. Mayerhoffer litográfiája. A kamera mint kíváncsiskodó szem, ezekre is rápillant-ráközelít.

Végül megáll annál a személynél, aki az íróasztalnál dolgozik. Kezdhetünk egy kellemetlen kérdéssel? Kezdhetünk. Mondana az életéből olyan epizódot, amelyre évek múltán is röstelkedve emlékezik? Lehet. Az iskolában történt, kisiskolában, ahol angolul is tanultunk, de mindennek még a legelején. Talán első év, talán az egyik első lecke. Tanárunk – tícsör – engem szólított, tessék fordítani. *Geoffrey Chaucher was the father of English literature.* A mondat – emlékszem – roppant gondot jelentett számomra, de lepleztem, s a szöveghez, a szavakhoz legszolgaibban hozzátapadva, fordítottam: Geoffrey Chaucher az angol irodalom apja. Vagy apja – volt. A voltot fordítottam-e? – már ki tudja. Nem apja, hanem atyja, mondta a tanár kicsit mosolyogva.

Évek múltán úgy gondolom, hogy a kamasz gyerek e miatt az árnyalat miatt kapta a mondatot, s a próbatételnek nem tudott megfelelni. Erre a fordításra azután évtizedek múltán is röstelkedve gondol.

Közbevetőleg: a politikusok, mondjuk a honatyák (véletlenül sem honapák, na lám, most már tudom), tehát ők tudnak-e pironkodva gondolni elhibázott mondataikra, elhibázott gondolataikra?

Itt van például Mikszáth, akiről el lehetne mondani akár angolul, akár magyarul, hogy ő a magyar közírás atyja, itt van például ő, aki tudvalevőleg nem nagyon kedvelte kortárs honatyáit.

Egy pillanatra elhallgatok. A rendező kérdőleg rámnéz: – Ennyi? Bólintok, ennyi.

A szobám sarkában ülök. Parányi íróasztal, balról telefon, kézközelben. Könyvek, folyóiratok: a kamera végigpásztáz rajtuk. A folyóiratpolc tetején virágváza, benne három szál barka, selymit már

kitakarta. Ez utóbbi természetesen idézet. Nemcsak lakásban, hanem idézett verssorokban is élünk.

Egyik képviselő vallomására gondolok még, tudom, őszinte vallomására, épp a napokban olvastam a kis színes (lehet: fel-színes) riportot, hogy ő igen, ő mennyire szereti a családját. Persze, kell még majd beszélnie a nagyobb rész boldogságáról is.

Lenni nemcsak valaki apjának, hanem valami atyjának is, ez a bökkenő itt, jó Geoffrey Chaucher úr.

Ablak Európára

Gyerekkori találós kérdés. Mi az: kint is vagyok, bent is vagyok? Persze, az ablak. Vagy: kint is vagyok, bent is vagyok, mi az? Az ajtó.

Vagy például én, amikor állok a határon.

Legalább évtizeddel ezelőtt történt. Külföldre utaztomban korán keltem és rohantam a Keleti pályaudvarra, a vonathoz. A levélszekrényben azonban egy expressz levél várt. A *Kortárs* küldött különös című, s később jó visszhangot keltő versemről korrektúrát. Olvasatlanul gyűrtem zsebre a levelet, és siettem gondtalan hajnali részegségben a vonathoz.

A határvizsgálatnál eszméltem csak magamra, amikor fölszólítottak, hogy rakjak ki mindent a zsebeimből is. Ahogy kitettem, csak akkor jutott eszembe ismét a levél. Mi ez? Kézirat? – kérdezte az őr szigorúan. Nem kérem, nem kézirat, korrektúra. Vizsgálja, látja, hogy tényleg, nyomtatva vagyon. Mi ez? Valami nyomtatvány – kérdezi ismét szigorúan. Nem, feleled, ez egy korrektúra, melyet a hajnali sietségben a zsebedben felejtettél. Itt azután fülöncsípnek: szóval ez még is egy kézirat, melyet külföldre akartál csempészni! Nem kérem, ez egy korrektúra, ismétled, magyarázgatod is szakszerűen, és állsz, affféle gyanúsított, a határon. Szolidáris oldalpillantásokat vetnek rád az elsurranó apró kis zsebtolvajok, valutázók és üzérek.

S te ott állsz a határon, talán a senki földjén, ahol elmondhatod magadról, hogy kint is vagyok, bent is vagyok.

De egy másik történetet szeretnék elmondani, jelképes történet, szintén évtizeddel vagy évtizedekkel ezelőttről. Festő barátom történetét. Ez a barátom, országába hazatérvén, a határon rendkívüli állapotokra lett figyelmes. Na, épp nem volt rendkívüli állapot, de volt idegesség és fokozott ellenőrzés, nem tudhatni, miért.

Őt is fölszólították: autójából kiszállni, minden csomagtartót fölnyitni, minden csomagot kibontani. Hosszabb külföldi útról jött meg, különösebb csomagja nem volt, festőművészként és rajztanárként, ahogy illik, a múzeumokat látogatta sorra. Nem is találtak nála mást gyanúsat, csak gyanúsan teleírt cím- és telefonszámlistáját. Nézegették, lapozták végig a noteszt, és hozzáláttak a kérdezéshez, mindjárt

az A betűnél. A, Aba István – ez kid neked? Nem tudni, az épp használt nyelv természetéből adódott-e, hogy letegezték? Úgy hiszem, abból is, de ezzel együtt ne legyenek illúzióink, az embert könnyen letegezik a határon. Nehéz azt megmagyarázni, hogy ez az Aba István „kid neked". De hozzálátott: apámnak van egy testvére, annak a keresztanyjának a rokona, aki Kaposváron él, és bár húsz éve nem láttad, de megvan a címe, mert egyszer hátha arra jársz.

Tovább a noteszben a B betűhöz! Benes Józsefné – ez kid neked? Mi ez a gyanúsan sok külföldi cím? Nehéz ezekről a dolgokról beszélni, de ő mégis lassan, módszeresen hozzálátott, hogy ő szintén rokon, Kanizsán él egy unokatestvére, annak a feleségének az ilyen és ilyen rokona, és szintén évek óta nem látta, lehet, hogy már nem is él.

Lassú lapozás a noteszben tovább, s akkor egy váratlan kérdés: És Giotto? Kid neked?

Akkor jut eszébe, hogy tanítványai művészettörténet órán nem tudták, ki Giotto. A következő órára a következő érvénnyel föladta nekik: utánanézni! S hogy erre ő maga is emlékezzen, notesze aljára kis betűkkel fölírta a nevek és címek alá ezt is: Giotto. Ezt a következő órán majd ismét kérdezni fogja.

Ezt magyarázza? Nem, ez oly hihetetlen, inkább hozzákezdett: Firenzében élő festő barátom ő, együtt voltunk tavaly egy művésztelepen, érdekes stílusban festi képeit, a még nedves vakolatra fest faliképeket. Rendben is volt a válasz. De jött máris a következő kérdés: és Leonardo? Kid neked?

Lelki szemei előtt megjelent az a tanóra ismét: de hiszen tanítványai Leonardo da Vincit sem tudták! Ezért van a noteszében az apró betűs kis jegyzés. Hát ezt mondja? Inkább nekilátott. Itáliai festő barátom ő is, bár több annál, festő is, szobrász is, anatómiai tanulmányokat is folytatott. Milánóban él, nem látta évek óta, csak egy-egy kiállítása alkalmából küld neki táviratot.

A történet ennyi. Itt állunk a határon és magyarázzuk, hogy „kid neked Giotto" és „kid neked Leonardo". Ott állunk, mint egy ajtó vagy egy ablak, hogy kint is vagyunk, bent is vagyunk.

Mint egy ajtó. Például ajtó Európára. Mint egy ablak. Ablak Európára.

Zöld békabőr

A nyár: kis európai kör, Szigliget, Csongrád. Augusztus a csongrádi Tisza-parton, szüleim városában.

Alföldi kisváros, ott nevelkedtem, épp csak nem ott születtem, ezért nem tudom szülővárosomnak nevezni, ezért lett számomra a hangzásában oly közeli „szüleim városa". Anyám a szegedi klinikára került a terhesség utolsó szakaszában, ki tudja már, miféle ok miatt. Ott is születtem, onnan vittek haza. A rokonok, jó ismerősök – mesélik –

frissen sütött cipót hoztak köszöntésemre. Én nem tudom, milyen szokásból. Biztosan kenyérrel, vagyis élettel kívánták köszönteni az életet.

Röpke látogatás a rokonoknál. Párpercnyi összetalálkozás az utcán egykori tanáraimmal, egykori osztálytársakkal. Szaporodó sírok a temetőben: ott is rokonok, tanárok, diáktársak. Futás a Tisza-gátra, nagyvárosokban meghurcolt idegzetemnek e táj olyan csendes, mintha Juhász Gyula éppen most vallatná csöndjéről, alkonyatáról, melyet nagy barna pókok szőnek. Talán együtt is figyelhetnénk, hogy kikötött csónakok, hajók oldalához miként csapódik csobbanón a víz.

Gyors futás a tiszai strandra, szemle a Tisza és Körös torkolatánál, ahol puha és forró homokszőnyeget terítenek alánk a folyók. S ahonnan, be az ártéri erdőkbe, indulnak a vadszeder útjai. Gyerekkorunkban indiánok voltunk, a szeder vérpiros festékével festettük meg arcunkat játék közben. S futás a Holt-Tiszához, a Tisza holtágaihoz, ahol felnőttünk. Szemle az egykori tanya udvarán, ahol a nyári kemence nyomát benőtte már a fű.

E néhány rövid út elég ahhoz, hogy a veszély, a környezeti romlás számtalan jelére is ráleljek. Most üres a gólyafészek a város határában. Hová tűnhetett lakója? Zsibvásár, ricsaj a Tisza-parton, mintha örökös piac lenne: mocsok a homok aranysárga szőnyegén. Baráti figyelmeztetések: ne fürödj a Tisza vizében, ne úszz önfeledten, allergiát, bőrgyulladást okoz. A holtág pedig kiszáradva: szinte utolsó cseppjéig kiszivattyúzták a vizet valakik, persze gazdasági érdekekből, öntözésre. Épp csak meghalt, most már talán végleg, az eddig csak nevében holtág. Kiszáradt fák a partján, halak és kagylók átható szaga, teteme.

Olvasok egy könyvet Sánta Őzről, a sziú indiánról. Így beszél: „A sziúk szava arra, hogy fehér ember – wásicsu, zsírszedő. Jó név, ti fehérek valóban kiszedtétek ennek a földnek a zsírját. De mintha nem vált volna a javatokra. Mostanában nem látszotok valami egészségesnek – kövérek vagytok, az igaz, de nem egészségesek." Így folytatja: az embert „úgy tenyésztik, mint a tömni való libát, nem embernek, hanem fogyasztónak. Attól a perctől kezdve, hogy nem fogyaszt, nem vásárol, a világnak semmi haszna belőle." S hozzáteszi még Sánta Őz a vallomásához, mindezt egy írónak azért mondja el, mert „a művészek maguk is a fehérek világának indiánjai".

Ülünk este otthon, hallgatunk. Már a tévé, a rádió sem mondja álhíreit. Egy-egy késői járókelő megy el az utcán, cipője kopog. A kutyák megugatják. Különben teljes a csönd. Hallgatjuk a csendet.

Anyám egyszercsak azt mondja: nem hangversenyeznek már a békák! Fülelek, és tényleg a közeli Tisza felől most nem hallatszik a múlt években megszokott hangos békaszó. Azt mondja anyám, beteg a folyó vize. Talán először elpusztulnak az apró rovarok, férgek, me-

lyeken a békák éltek, majd elpusztultak a békák. Most hiányukkal perlekednek, figyelmeztetnek.

Valami időzített biológiai bomba lehet a tájban elrejtve, halkan csak az ketyeg. Magam is művész, magam is művészféle, tehát a fehérek világának indiánja, fülemet a földhöz tapasztom, s úgy hallgatózom most: miféle hangok, zajok és zörejek ezek?

Karácsonyi poszt

1973 karácsony táján történt, amit elmesélek. Húsz éve immár. Pesti egyetemi éveim idején. Két vizsga között, éjszakában, szakadó hóesésben ballagtam haza a csongrádi vasútállomásról a szülői házba. dehogy ballagtam, húsz év távolából nehéz már erre emlékezni, de bizonyára siettem. Vagy karácsony este volt, vagy a karácsony előtti este.

Nagy parkon keresztül vezetett az utam. Gyerekkoromból ennek a parknak minden fáját és minden padját ismerem. Különös szépségű „kiserdő" a város közepén. Első világháborús emlékművéről gyerekkoromban silabizálgattam a megkopott aranybetűket. Mindig azon tűnődtem, ugyan rokonom van-e az aranybetűs nevek közt? Azóta áll már egy új is, második világháborús emlékmű a másik közelében. Sokszor annyi névvel, és nem megkopott, hanem csillogó aranybetűkkel. A neveket mégse olvasgatom már, elköltöztem egykori városomból.

E nagy parkon keresztül vezetett az utam, József Attila-i téli éjszakában. Nem féltem. Mert fiatal voltam, bátor. S nem féltem, mert nem is volt mitől félnem. Húsz évvel ezelőtt még át lehetett lábolni az éjszakai parkon. Hirtelen mégis nagyon megijedtem. Sötét alak ugrott ki a bokrok közül, a fenyőfák árnyából, kezében, mint valami haramiának, hatalmas bot volt. Fenyegetően – úgy véltem első látásra –, fenyegetően suhogtatta a botját felém. Állj meg! – kiáltotta utánam. S hogy félelmem elmúljon, hangot váltott: Állj meg, Lajos, hát nem ismersz meg?

Kétszer is végigmértem a hatalmas, botos, árnyékból szőtt alakot, meg is ismertem, nem is. Hisz felnőtt férfi lett egykori általános iskolás pajtásomból. J. I. vagyok, mondta. Hát nem ismersz meg? Osztálytársak voltunk!

Persze, hogy megismerlek. Csak hát hol van már az egykori gyerek, kész felnőtt lettél. Úgy igaz, vágott közbe, már meg is nősültem, már gyerek is van, már el is váltam, hadarta egyhuzamban. S verte közben magáról a havat.

Túl voltunk a legfontosabb mondandónkon, családról, mindennapokról, mikorra a kérdéssel előmerészkedtem: J. I., te meg mit lapulsz itt a téli éjszakában, a fenyőfák tövében, ezzel a hatalmas bottal a kezedben? Mit keresel itt?

Karácsonyfa-csősz vagyok! – mondta büszkén. Micsoda? Néztem rá elképedten. Micsoda? Karácsonyfa-csősz – ismételte meg. Alkalmi munkákból élek, s ilyenkor karácsony táján mindig a város alkalmaz – tette hozzá magyarázólag. Alkonyatkor meghúzódom a parkban a fák alatt, s itt virrasztok reggelig, őrzöm a fákat. Ha tolvaj jönne, elbújok és megriasztom. Milyen foglalkozásod van, néztem rá hitetlenkedve. És csodálkozón és büszkén: hogy az én osztálytársam karácsonyfa-csősz! Ami, abban a pillanatban úgy éreztem, nem kevésbé magasztos foglalkozás, mit foglalkozás, hivatás, mintha valaki legalábbis tárcaíró vagy alanyi költő lenne.

S vannak tolvajok? – kérdeztem. Rábólintott, vannak. Ezen úgyszintén elcsodálkoztam. Lépten-nyomon fillérekért árulták akkor a fát, karácsony délutánján pedig a nyakukon maradt árut a piacosok már ingyen is osztogatták. Ez a park, ez a város központjában álló „kiserdő" pedig különben is mindenki büszkesége volt. Nem gondoltam, hogy lenne, aki kezet emel fáira.

Kellemes ünnepeket, J. I., öleltem meg, és köszöntem el tőle. Lássalak minél előbb újra – mondtam –, de akkor ne ijessz meg ennyire. Beszélgetésünk végén vallottam be neki, hogy igencsak megijesztett. Azt hiszem, büszke volt magára. Menj vissza az asszonyhoz! – mondtam még neki. Nem megyek – válaszolta nagyon határozottan, marokra fogta kezében a botot, s valami olyat mondott, amit most nem írok ide. Nem tűr nyomdafestéket.

J. I.-ről számtalan történetet tudok még. Majd egyszer elmesélem. Nyolc évig osztálytársak voltunk, nagy termetű, erős fiú volt, erős is, túlkoros is, s így közöttünk idősebb, még erősebb. Veszekedni is szeretett, csak épp nem tudott. A legkisebb is tudta, a leggyengébb is tudta, hogy mindjárt a veszekedés elején elég csak leütni az orráról erős szemüvegét, s máris vége a harcnak, szeméhez kapkod csak azután.

Húsz éve nem találkoztunk. Nem tudom, merre jár. Nem tudom, karácsony táján őrzi-e még a fenyőfákat. Nem tudom, hogy valaki őrzi-e még karácsony táján a fákat?

Kitört, kivagdosott, kifűrészelt parki fák, most karácsony után, bármerre járok. Szerte a világban. Hallok vélekedést, hogy az is lopja már, aki őrzi.

1991–1995.

SZÖKŐ KUTAK

A József Attila-pör

Nekem az egyik legnagyobb magyar vers Juhász Gyula verse, a *Tiszai csönd.* S milyen megható szülővárosomban, Szegeden a szökőkút, melynek padjaihoz oly gyakran odaülök. Juhász Gyula-szökőkút, a kövekre, melyeken csobban a víz, a kövekre, Juhász Gyula *Szonett Szegedhez* versének sorait íratta rá az emlékezet.

Szeged még igen, hogy ott születtem, ezt elmondhatom könyveim fülszövegein s megírják a nagy, komoly lexikonok. Amit utána szoktam írni, életrajzom vagy önéletrajzom két-három mondata azonban rendre kimarad. Hogy nekem – ha nem is szülővárosom, de szülőváros értékű városom, szüleim városa: Csongrád. Folyópartjához futsz, gátjáról láthatod, amit Juhász Gyula is látott, a csöndes Tiszát.

Itt jártam általános iskolába, és itt jártam gimnáziumba. Utána a pesti bölcsészkar és az Eötvös Kollégium, erről már beszélnek a könyvek. Ez már nem a csend, a Csönd.

Ebben a városban jártam gimnáziumba, e város tanárát idézi az emlékezet. A Batsányi Gimnázium tanára, magyartanára Fehér Ede már meghalt, elsős egyetemista voltam, másodikos, amikor halálhíre hazaszólított.

Tanárunk, Ede bácsi; mennyire boldogok voltunk, amikor másodikos gimnazista korunkban, 1968-ban ő jött be az órára. Ő lett a tanárunk, a legendás tanár. Akiről egymás közötti beszélgetésekből, félmondatokból tudtuk előbb is, hogy diákévei alatt József Attila egyetemi társa, barátja, padtársa volt, s véletlenül – s ez már irodalomtörténeti mozzanat – a Horger-ügy, a József Attila-pör koronatanúja. Ede bácsi csöndes, szerény ember volt. Ezekről a dolgokról ritkán beszélt, mondjam, hogy sohasem? Tanította a Kosztolányi-verset, a *Boldog, szomorú dal*t, olyan fájdalommal, mintha a saját életét mondaná el benne. Ki otthonos volt a földön, már nem volt otthonos az égben? Pedig dehogy: láttam én őt, az öregurat, a tudós tanárt, amint ahogy kell – égi és földi dolgok között kötéltáncos: a por fölött, a dolgozatok fölött és szakfelügyelők fölött és kordivatok fölött – ég s föld között ott lebeg.

A tananyagban, amikor odaértünk, akkor hozott csak be egy-egy dedikált József Attila-kötetet, egy-egy J. A.-levelet. Akkor említette,

hogy megírta a Horger-ügy történetét a József Attila emlékkönyvbe, az emlékkönyvet is behozta egyszer. Félmondatokat mondott arról, hogy Horger jó nyelvész volt, hogy József Attila máskülönben is elhidegült volna az egyetemtől. Máskor, hogy Horger dadogós volt, az ő dadogós beszédét gúnyolja a *Születésnapomra* „dadogós" rímelése. S milyen fájdalommal üt vissza a pörre a késői József Attila-fölismerés: kiröhögtem az oktatómat.

Milyen jó, hogy megvan a József Attila emlékkönyv, jó, hogy polcomról levehetem. Milyen jó, hogy föllapozhatom benne a Horger-ügy leírását. Megtalálhatom kedves magyartanárom írását.

De magát a dolgot ne mentegessük: Horger otromba volt, a költészetre süket. Mennyit tanulhatott volna Juhász Gyulától! Mert ő, Juhász Gyula, már a tizenhét éves József Attiláról tudta, hogy kicsoda, s tudta: ki csoda lesz. S ahol ezekre először eszméltem: Csongrádra, városomba hazamennék én is. Haza oda, ahonnan mint szökőkútból a víz, mint Juhász Gyula szökőkútjából a víz, elszöktem. Rétjén tudnám, melyik az a fűszál, amelyik térdemet sebezhetné. De – ahogy törvényszerű – nem találok haza többé már soha.

Radnóti napjai

Október. Konyhaablakomból ha kinézek, látom, miként váltanak sárgára és pirosra az előbb még zöld levelek. Egyik fa ebben az októberi pompában elöl jár színeivel. Lombozata alján sárgák a levelek, lángsárgák, följebb pirosak, a piros levélvégek pedig már szinte feketék. Ez a gyertyaforma fa mintha maga is valóban égő gyertya lenne: láng-sárga és tűz-piros és korom-fekete színeivel.

Állok a bolt előtt, várok valakire, kezemben forgatok egy október festette falevelet. Kilép a boltból egy óvodás kislány, megszólít: de szép leveled van! Anyja elhúzza onnan, mielőtt zavartan válaszolnék. Csak a tűnődés marad: e szépséget ki vette észre ma rajta kívül még? S ha észre is vette: mit ér?

Kedves költőm? – e kifejezés mit jelent? Persze, egy könyvtárat, könyvtárnyi költőt. De azon belül: Radnótit például. 1979-ben – persze még előbb, 1979-ben a kötet már megjelent – Kormos István föl-kérésére válogattam is kötetnyi versét a legendás Magyar Irodalom Gyöngyszemei sorozatnak. Most a polcon látom, hogy másik „kedves költőm", Szilágyi Domokos is válogatta, az ő válogatása 1976-ban jelent meg a Kriterionnál. Most beleolvasok a válogatásokba. Szilágyi Domokos torzó-költőnek mondja Radnótit, akiben ottszorult egy babitsi pálya lehetősége. (Babits nevét, mely játékos félreütés, babaitsnak ütöm először az írógépen.) Én meg azt írom válogatásom kommentárjában: Radnóti világirodalmi rangú alkotó. A két véleményt most hasonlítgatom, méregetem.

És mégis, és mégse: én mégse félek a jelzőtől: nekem Radnóti világirodalmi rangú költő. Persze, mint mások is a magyar irodalomból. Aki olyannyira rokon a világ nagy áramlataival. És aki olyannyira „kívül" rajtuk. Akinek sorai érvényesek és érvényüket nem veszthetők. S akinél a forma… az miért ne érdemelne rendkívüli jelzőt? Napjai közepette, napjai mélyén ül, aki él. Ő pedig azt tudta írni *Férfinapló* című versében: Napjaim tetején ülök. Ez is egy árulkodó és tanúskodó adalék.

Előveszem a Radnóti-kötetet. Gondolom, ezen az októberi napon el kellene olvasni az októberi verseket. Megszámolom, van belőlük öt darab. Olvasni tájleírásait, a leírásokat átütő történelmi látomásokat, látomás-töredékeket. S az apró mozzanatok, a sorok közötti remegés: hogy mennyi még? Kormos például azt írta: az év októbere, s életem októbere. E kis játékkal, e kis októberi metaforával hatvan megélhető évet jósolt magának; héttel lettünk neki adósai. Szilágyi Domokos pedig azt írta: szeretnék élni 2000-ig. Nála mennyi az adósság? S kié az adósság, a hiányzó huszonnégy év? (Érdekes, öregjeinktől hallom ezredvég közeledtén egyre többször, többjüktől: szeretnék élni 2000-ig. Visszhangoznak a Szilágyi Domokos-i sorok.) És Radnóti? Ő pedig azt írja le 1932-ben, odalapozok a kötetben egyik versére: „Huszonharmadik évem huppan le / súlyosan most a bokrom alá: / kenyerem fele már komoly / fogaim között…" Nicsak, ez is egy játszi, szemérmes, megbúvó jóslás: a remélt – s mily szerényen kiszámolt! – megélhető negyvenhat évről. S hol a harmadik tizenegy év?

Radnótit lapozom, s végül is nem az októberi verseket olvasom újra, mint készültem, hanem a dátumos verseket, amelyekre ráakadtam. Ezt a férfinaplót, melyben „napjaim tetején ülök", s melyben a „Huszonharmadik évem huppan le" jóslatát is megtaláltam épp. 1931-ből, 1932-ből nyolc verset találok, melyek címe: dátum. Érdemes lenne keresni társait a „magyar" irodalomban, a „világ"-irodalomban. Keresni ezen oly különös dátum-verseket! Ezekben biztos ott a költő valamennyiben, amint napjai mélyéről – mint aki szakadékba esett – mászik föl napjai tetejére lucskosan, sárosan.

Kormos István egyik mondata. Alapmondata. Nem tudom, leírta-e? Nekem mondotta, ekképpen: Radnóti… ő volt, aki azokban az években megmentette a magyar költészet becsületét.

Jó erre a mondatra gondolni. Kormos. Radnóti. Magyar költészet. A költészet becsülete. Mennyi mozaikszerű szép részlet ebben a mondatban. Persze a legszebb ez: a magyar költészet becsülete. „Azokban az években." És persze gondolni arra is: ezekben az években!

Illyés és a fiatalok

Fölírom a címet: Illyés és a fiatalok, és hirtelenjében nem megy tovább, sétálok a szobában, keresem a mondatokat. A konyhába me-

gyek, apró kalapáccsal diót török, a dió még a csongrádi kert hangulatát idézi. Fiam rázta le egy héttel korábban a dédnagyapja vagy dédnagyanyja ültette fáról.

Apró jegyzetkék, effélék: nem hiszem, hogy Illyésnek és a fiatal íróknak – mi is az, hogy fiatal író? melyik korosztály? –, tehát nem hiszem, hogy Illyésnek és a fiatal íróknak különösebben szoros kapcsolatáról tudnánk beszélni. S ez senki hibája, senki érdeme. Illyés rendkívüli csillaga a magyar irodalomnak, olyan alkotó, aki évszázadonként ha egyszer születik. Külsőségeiben mímelni lehetne, s erre lehetne mondani, hogy „hatás", de ez édeskevés. Érdekes: szerepét mímelni se nagyon próbálja senki, epizodistáknak nem való e főszerep. Életművéből azok az egyszerű modorosságok is hiányoznak, amelyek vonzanák az utánzókat. Illyésnek így epigonja sincs.

Száz év múlva talán, valamikor a következő évszázadban egyszer születik egy költő, egy író. Egészen mást ír, mint Illyés. Más témái lesznek, egészen másként is ír, mint Illyés. S valaki majd ezt mondja rá mégis: egészen Illyés-i. S mások rábólintanak. Elképzelésem szerint így akad méltó követőre.

Egy fényes, keretes napot járok körül. Fölírom a dátumot, mint előbb a címet: 1979. május 19. Nézd, tizenöt évvel ezelőtt. Illyés ekkor találkozott Lakiteleken a fiatal írókkal. Illyés a fiatal írók lakiteleki találkozóját ekkor tisztelte meg jelenlétével, s mondott rögtönzött beszédet. Lakitelek akkor még nem volt politikai metafora, sikeres író-olvasó találkozók sora irányította rá a figyelmet. S a sikeres író-olvasó találkozók hamuja alatt izzó parázs keltett figyelmet.

Illyés elmondta rögtönzött beszédét, autóba ült s elutazott. Illyés „nyomdakész" beszéde lenyűgöző volt, valamennyiünk számára meggyőző: akkor még, mint egy leejtett vizespohár, nem tört darabjaira, üvegszilánkjaira a szellemi társaság.

Egyik mérvadó kritikusunk azt súgta a fülembe később: Illyés egyik legjobb esszéje. A beszédre gondolt. Újraolvasom, egyetértőn mondom: a remekmívű esszéket író Illyés tényleg egyik legszebb esszéje. Megható tárgya szerint is figyelmet érdemlő: egy búcsúzó, öreg író üzenete a fiataloknak, az utána jövőknek.

Tíz év múltán, 1989-ben egyik írónk így idézi fel a beszéd, az esszé-beszéd hangulatát: hosszúkás ebédlőben, ahol zsongott önfeledten a legalább száz főre rúgó, többségében ifjú írósereg, és ahol délben Illyés Gyula ült az asztalfőn.

Valahogyan így volt, így emlékezem én is. Illyési mondatok, tételek. Újraolvasom beszédét, itt-ott belekapok. Például ez, amely a nemzedéki „összeállás"-ra figyelmeztet, az ő szava ez is, az új nemzedék legyen tényleges nemzedék: „együttesen sokkal jelentékenyebb szerepet töltsön be a magyar irodalomban, mint közös vállalkozás hí-

ján". A nemzedék milyen gyönyörű metaforái, figyeld csak, előbb: összeállás, majd itt: közös vállalkozás.

Rosszhiszemű kritikusairól szól, hogyan is írta, akik torka helyett csak bokáját harapták, a mindenkori önjelölt csaholó kutyák. Illyés azt mondja: de nekik nincsenek műveik! „Nem alkottak művet… a ti gondotok, tehát az igazi erőfeszítés az legyen…" Meghallgatásra talált-e, kérdezem, az illyési szó? Ki a több: az alkotó, akinek gondja a mű legyen, vagy? Vagy? Vagy az önjelölt hallgató?

S a beszédet lezáró hatalmas ívű mondatok: „Mert az sem mindegy, hogy a kivégzőosztag elé milyen lelkülettel áll ki az ember. A nemzet műhelyébe léptek és – éltesse isten a tisztes ipart!"

Szép látomás: hosszúkás ebédlőben, ahol zsong önfeledten a legalább száz fős, többségében ifjú írósereg, és ahol délben Illyés Gyula ül az asztalfőn. Csak épp: sehol az önfeledt írósereg. Üres az asztalfő: különös látomás, üres lángoló Dózsa-trón. Üres teremben a huzat csukja-nyitja az ajtót; egy régi jegyzetlapról elmosódó – de érvényes félmondat: „éltesse isten a tisztes ipart!"

Tóth Menyhért fehérsége

Illyés kortársa, Weöresé és Radnótié az 1904-ben született festő, Tóth Menyhért.

Életét engedjék meg, hogy elmondjam, nem életrajz-író módjára, módszeresen és pontosan, hanem szubjektíven, ahogy bennem kavarog. A leghosszabb század, a XX. század elején született egy Kalocsa környéki faluban, Miskén. Ahol paprikát termesztenek az emberek, ritkábban majorannát, ebből élnek, a földből. A közöttük cseperedő Tóth Menyhért a művészeteket szereti, különösen a festészetet, ezért szobafestő-inasnak adják. Ott majd festhet, bemeszelheti fehérre az összes házfalat, portát: bemeszelheti nagy igyekezetében még az eget is. Gyerekkori csámborgásai közepette megharapják a disznók. Nem fellökik, mint gyereket szokás, nem lábon dörgölik, mint hinnénk, hanem arcon harapják: megharapják az egyik arcfelét, kiharapják a fél szemét. Eltorzul az arca, hinnénk. De arcában annyi angyali szépség és kedvesség, hogy később e torzulást észre se vennéd. Közreadja később valaki a munkakönyvét, így sorakoznak foglalkozásai: szobafestő-inas, szobafestő, festőművész. Szobafestő-inasként jéghideg templomfalakat meszel egész télen át, megfázik, átfázik a lába, s olyannyira megbetegszik, hogy egyik lábát amputálni kell. Ezt se vennéd észre rajta, egyenesen és büszkén jár, mint a maga módján Nagy László. Később főiskolára megy Pestre, ahol – vallomása szerint legbensőbb társai a prostituált modellek, árvaságukban, pőreségükben, kiszolgáltatottságukban. Létrehozza a század egyik legjelentősebb festői életművét, szinte visszhangtalanul. Visszatelepül falujába, festi fehér iz-

zásban a képeit, s műveli földjét, mint a többiek. Ha művésztelepre hívják, visszakérdez: de lesz-e addig, aki otthon megkapálja a majoránnát? Életműve javát, szinte egészét, öregségére megveszi – s ez csodálatos felismerés – a Bács megyei Tanács. Az érte kapott honoráriumot gondolkodás nélkül arra költi, hogy elutazzon a Kanári-szigetekre és megláthassa (ahogy mondja) apját-anyját, a tengert. Temetésén ott álltam én is a Farkasréti temetőben, csontigható hidegben, hódöte tájon. Voltunk nyolcan-tízen összesen. Szinte nem tudtuk, kit temetünk: olyan volt, olyan lehetett, int mikor Mozartot temették.

Tessék, itt ez a szubjektíven elmondott életrajz. Tessék, ez alá írd oda, amit Tornyai János festménye alá odaírt címül, mert odaillik: bús magyar sors.

De nem élte búsan sorsát. Például a falusi zenekarral lakodalomról lakodalomra járt zenélni, s a lakodalom egyik fénypontja volt, amikor először tangóharmonikán eljátszotta, majd énekelve, dobolva, dudálva előadta a „Taxi Manci dudál, Gyalog Manci megáll…" kezdetű divatos számot. Nem volt ebben bússág, sőt: „Kerestem az emberek kedvét, örültem az örömüknek" – mondotta.

Képeiről is ez az áradó derű sugárzik, ez a paraszti panteizmus, amely világban nincs isten, amely világban nincsen isten, már Auswitz előtt sincsen, s Adorno előtt se lehet verset írni, se képet festeni. De ahol a természetben mégis a tarack szárától a lég madaráig és a fentjáró, izzó Napig minden isteni.

1975–76 táján, amikor Kecskemétre kerültem dolgozni, letelepedni, akkor Kormos István mondott nekem egy mondatot. Ez is alapmondat. „Él ott egy festő, aki fehérre fehérrel fest." Ekkor hallottam először – épp Kormostól – Tóth Menyhért nevét. Így közvetve neki köszönhetem Tóth Menyhért röpke barátságát.

'78-ban házigazdája lehettem annak a beszélgetésnek, amelynek (utóbb kiderült) megmaradt a hangfölvétele: Tóth Menyhért beszél életéről, művészetéről, de ne „realista" mesére gondoljatok. Életét kitette a napra, minden mondatán átüt a fény, mint festményei alakjain és tárgyain. Minden mondatát – itt is „fehérre fehérrel" festi.

Gyönyörű albumok járnának neki, mert képei csak a legfinomabb műnyomó papírra másolhatók. De e gyönyörű albumok nincsenek. S későbbi korok majd fölemelik, vagy végképp elfelejtik? – na látod, ezt nem tudja senki. Tél jön, Tóth Menyhért-fehéren, puhán hullni kezd most a hó.

A szegénylegény-Szilágyi Domokos

„Tocsogó, zsombék, vadonerdő édesfiai, szegénylegények, véreim" – tudjátok-e, ki a költő, aki e sorokat írta? Ő a *Szegénylegények* című nagy vers költője, maga is szegénylegény, Szilágyi Domokos.

Nem azért szegénylegény, mert erdőben bujdosó. Hanem azért, mert versben bujdosó, mint Nagy László. Versben bujdosó haramia. Nem azért szegénylegény, mert erdőben bujdosó. Hanem mert környülkerítették a kakastollak, emberi fájdalmak, kard-pengék, mint Jancsó Miklós szegénylegényeit.

Nevével az 1972 novemberi *Tiszatáj*ban találkoztam, személyével soha. Az 1972-es *Tiszatáj* a hetven esztendős Illyés Gyulát köszöntötte épp, akkor közölték az ő verseit is, többek között a *Lilla Vitézre emlékezik* címűt. Játékát. Játékát, de az akkor 34 esztendős költő klasszikus verse a játék. Mit csináltál, Ilia Mihály szerkesztő úr? Ilyen rangos összeállításba beillesztetted egy előtte sose publikált, tizenkilenc esztendős ifjú verseit is. Bevallom bűnömet, én voltam az az ifjú. Tükörbe nézek, fürkészem hovalett kamaszarcomat. Eltelt azóta huszonkét év.

Meghalt időközben Szilágyi Domokos; ezen emlékezetes *Tiszatáj*szám után négy évvel, 1976-ban, harmincnyolc évesen. Az írta Radnótiról: egy babitsi lehetőségű életmű, de töredékes. Védtem Radnótit, védem Szilágyi Domokost is: életműve e rövid élet keretében is egész. A *Hegyek, fák, füvek,* a *Bartók Amerikában,* az idézett *Szegénylegények, Lilla Vitézre emlékezik,* az *Öregek könyve,* a *Circumdederunt,* a *Vád* nagy költője ő.

A „szeretnék élni 2000-ig" költője. Egyik versében írta e sort, huszonnégy évvel maradt neki adósa…. valaki. Sors, isten, kitől is kérte?

Posztmodern kor e mai. Posztmodernizmus… mit jelentenek a kifejezések? Semmit. Poszt-Szilágyi Domokos-i kor! Az igen, az jelentene valamit. Hisz egy életműve példájában követhető költő halála után (mondjuk kétezerig) huszonnégy éven keresztül elárvultan a poszt. Tessék, modernek, üres a poszt, üres az őrhely.

Ahogy Bartók zenéje modern, olyan értelemben modern – a szó legnemesebb értelmében – az ő költészete is. Megújító költő. Babits és a szintén erdélyi Dsida Jenő formakultúrája, zenei kultúrája verseiben. S a hagyományok jelen ideje, mint Nagy Lászlónál, Juhásznál. S mint Weöresnél: minden játék és szerepjáték nála, minden kísérlet. Vendégszövegek verseiben, forma-összetörések, tipográfiai eszközök versformáló elemként. Idézeteket épít versbe és filozófiai tételeket, számokat emel versbe, az *Öregek könyvé*t 1-től 700-ig megszámozza soronként. Trubadúrköltők és amerikai beatnikek párban. Ő volt, aki mintha Weöresnek mutatná: minden formát, minden szerepet ismerek én is. S ő volt, aki – emlékezések szerint – egyetlen éjszaka alatt kézírással lemásolt (hogy megmaradjon neki, mert egyetlen éjszakára kapta kölcsön csak), egyetlen éjszaka alatt lemásolt megőrizendő egy Nagy László-kötetet.

Láttam, hogy Ruttkai, a színészkirálynő, egyetlen pillanat alatt hogy megszerette. Műsort állítottam össze Szilágyi Domokos versei-

ből a rádiónak halálakor, valamikor 76–77 táján. Ruttkai mondta a *Lilla Vitézre emlékezik*et és a *Tücsök és a hangyá*t. Milyen kár, hogy sehol a hangszalag.

Versei végül is rendkívüli előadóra találtak. Mint Berek Kati a *Menyegzőt,* mint Latinovits az *Anyám*at, úgy mondja teljes művészi azonosulással Szilágyi Domokos verseit Illyés Kinga. Illyés Kinga versmondása, egyik oldalról maga az akadémiai székfoglaló Szilágyi Domokos verseiről, oly pontos versmondás. Másrészről maga a megismételhetetlen egyszeri csoda, királynő ő is.

Ruttkai Éva tudott hasonlót. Ekkor, az Eötvös kollégiumi 1977-es rádiós est után követtem autóját autómmal. A sötétben rosszabbul látok, kértem, lassan vezessen: majd megyek fényei után. Talán még mindig ott megy előttem, látom fényeit örökre a sötétben. Ott megy szívében a *Lilla Vitézre emlékezik* verssel. Ott megy szívében Lillával; ott megy szívében Vitézzel.

1996. február

VASFÜGGÖNY

Keresem az értelmező szótáramban a „vasfüggöny" jelentését, kíváncsiságból, de meglepetésemre nincs a szótárban. Miért nincs? – hiszen olyannyira közkeletű kifejezésünkről van szó. Vasfüggöny, egyrészt az a jelképes, ugyanakkor nagyon is konkrét válaszfal, amely Európa keleti és nyugati részét évtizedeken keresztül egymástól elválasztja vagy elválasztotta. S eme átvitt értelmű vasfüggöny lebontása sokkal nehezebb, mint pár kilométer szögesdrót fölszaggatása a határokon. Bibó a kelet-európai kis népek nyomorúságáról beszél korszakos tanulmányában. Ezt a nyomorúságot határolja a vasfüggöny. S a vasfüggöny jelentése másrészt, írhatnák a szótárban, s erről jutott eszembe az egész: színházi–színpadi szerkezet, mely a színpadot a nézőtérről elválasztja. Nemcsak lebbenő függönyöket engednek le előadások végén a színházban, hanem ezt a vasfüggönyt is leeresztik. Behemót hatása, súlya, az igazi függöny libegésével ellentétes nyikorgása számomra kellőképpen ijesztő is. A vasfüggönyön ezután marad egy kis ajtó, ezt még egyszer kinyitva, az ajtón bejőve búcsúznak a színészek közönségüktől. Miközben dübörög, s számukra ez a legigazabb fizetség, miközben dübörög, ha dübörög a vastaps.

A színházról szeretnék írni, s Latinovitsról. Kecskemétre kerültömben ugyanis elért hozzám egy Latinovits-történet. Ezt szeretném hitelesíteni is, továbbörökíteni is. Latinovits Liliom legendás figuráját játszotta Kecskeméten, valamikor az 1960-as évek végén. A történetet én így ismerem:

Egyik előadás közben, szerepét mondván, hirtelen a közönséghez fordult: itt van-e az a kritikus, aki tegnap, a helyi lapban írt róla? Persze, döbbenet színpadon-nézőtéren, az előadás félbeszakadással fenyeget. Itt van-e az a kritikus, kiáltja egyre hangosabban Latinovits, aki azt merészelte írni rólam, hogy cigányosan játszom a Liliomot! Mondják meg neki, hogy be ne tegye a lábát a színházba! Majd visszafordult, „visszahelyezkedett" az előadásba és mondta tovább a szerepét.

Egyetlen ember hitelesítheti ezt a történetet, Radó Vili bácsi, a volt igazgató, aki, amikor lakása ajtaján csöngetek, s leültet, azzal kezdi: hetvenhét éves vagyok, és hetvennyolc éve vagyok a színházi pályán. Ugyanis anyám színésznő volt, s mikor a hasában voltam, akkor is játszott, teszi még hozzá magyarázatul.

Elmondom Vili bácsinak a hallott Latinovits-történetet, de erre ő nem emlékezik. Nem, Latinovits viselkedése miatt itt előadás félbe nem szakadt, a színpadon mindig a legteljesebben fegyelmezett volt. Hanem az utolsó előadáson… mondja az öreg, s elővett jegyzetében nézi, hogy Latinovits az 1968–69-es szezonra szerződött. Az első évadban Liliom szerepére. A második évadban pedig Kosztolányi Esti Kornélját dramatizálták volna számára, annak főszerepére és rendezésére készült. Szerződtettek még mellé két testőrszínészt (az egyiket, Benkóczi Zoltánt név szerint is említi Vili bácsi), akiknek az volt a tisztük, hogy az előadás utáni portyázásokon a színész mellett legyenek, épségben hazakísérjék.

Latinovits napja úgy telt, összegzi a volt igazgató, hogy először is rendben lement az előadás. (Az egyik mellékszereplőt, mert méltatlanul gyenge volt, le akarták cserélni Latinovits mellől, de Latinovits nem engedte. Őmiatta még ennyi bonyodalom se legyen, inkább próbáljanak a próbaidőszakban hosszabban.) Utána lement a színészklubba, ott maga mellé gyűjtötte a társulat fiatal művészeit, s hosszú előadásba kezdett művészetük ügyeiről-bajairól. Tanította őket a szakmáról, vallott hivatásáról, s poharazgattak. Latinovits, az ifjak s a két testőr. Hajnalig.

Hajnalban következett a séta a város legrosszabb kocsmájáig. (Barátaim itt közbeszúrják, na azért van még rosszabb is.) Ez a kocsma a békéscsabai úti aluljáró táján van, a konzervgyár és sírköves kisiparos vidékén. Munkakezdés előtt ide tértek be a konzervgyári munkások is, Latinovits s a két testőr. Itt italozgattak tovább, mert arról, hogy hazamenjen, szó sem lehetett. Ő fizetett a munkásoknak, a munkások megismerték természetesen, s fizettek viszont neki. Mindig az lett a dolog vége, hogy fölállt, és Ady-, József Attila-verseket szavalt ott, inkább hajnali részegségben, mintsem valódi részegségben.

S lett délelőtt, s lett dél, néha már a rendőrség is sürgette a színházigazgatót, telefonon – lakásán: ideje lenne már, hogy színésze hazamenjen. A színész pedig zengette József Attilát a kocsmafalaknak, melyek sem addig, sem azóta nem hallottak effélét. S lett délután, akkor már hazamenni nem volt érdemes, két testőre tehát a színházi öltözőbe kísérte, ott aludt az előadás kezdetéig. De kezdésre kifogástalanul ápolt volt, friss volt, színpadra készen volt. S a közönség, épp csak a csillárokon nem lógott, mindenki látni–hallani akarta művészetét.

Jött azután a darab, a Liliom évadbeli utolsó előadása, Latinovits búcsúelőadása. Vili bácsi azt mondja, még az igazgatói páholyát is kényszerűen kölcsönbe adta, annyi néző volt. Ténfergett, helyet keresett, s úgy ült le az első sorban végül, hogy a tiszteletjegyes rendőr, pedig két jegyet kapott, nem hozta el a feleségét; a rendőr feleségének

a helyére ült tehát. Rendben lement a búcsúelőadás, hatalmas siker a végén, a színészek már vagy tizedszer jönnek a színpadra, tapsot megköszönni, közöttük mindig utolsóként Latinovits, a címszereplő.

Egyszercsak összefogja kezével a függönyt, int a közönségnek, szólni szeretne. Néma csend. A meglepetéstől Vili bácsi a szónoklat elejére nem emlékszik, de itt történhetett az általam elmondott epizód, több forrásból ekképp idézve és igazgatónk által is hitelesnek elfogadva, így utólag:

Maguknak ez tetszik, mélyen tisztelt közönség – kérdezte fennhangon Latinovits. dübörgő taps, persze, a válasz. Maguknak ez tetszik – kérdezte megint, s hozzátette: Köszönöm, ha tetszik. Pedig az a (…) kritikus (a jelző elmosódott az emlékezetben) azt írta rólam, hogy rosszul értelmezve, cigányosan játszom!

Majd folytatta, köszöni a város és a színház vendégszeretetét is, itt még lehet színházat csinálni, nem úgy, mint volt színházaiban, a Vígszínházat s a Tháliát említette, de még inkább ezek igazgatóit név szerint, aki megintcsak két szar, s a jelző itt biztosan hiteles, itt szó szerinti idézet.

A mostani igazgatót, aki üldöztetésében befogadta, fáklyának nevezte, az előbbiekkel ellentétben, s gondolom Móricz nyomán finom allúzióval. S feltehetően belpolitikai és várhatóan külpolitikai kérdésekről további gondolatai is lettek volna!

„Akkor az első sorból fölugorva a színpadra szaladtam" – mondja Vili bácsi, a volt igazgató. Én úgy gondoltam, szavait hallgatván, hogy biztosan Latinovits nyíltszíni köszöntésére. De az igazgató élete ennél nehezebb. S mi lett? – kérdeztem. Mi lett, gyorsan leengedtem a vasfüggönyt és bezárattam rajta a nézőtérre nyíló ajtót: mondja az igazgató.

Így búcsúzott el közönségétől a színész, és sajnos örökre, mert az ezt követő első tájelőadáson rosszul lett, kórházba vitte a mentő. Fizetését még kapta továbbra is, de a kecskeméti Esti Kornél már csak álom maradt.

Pedig minden milyen rendben ment. Rendben mindig az előadás is. S a munkásoknak is el kell – mert el kell! – szavalni József Attilát. S a dilettáns kritikusnak is meg kell mondani, ha az, hogy dilettáns! Valakinek csak meg kell mondani!

S egy istenhozzádot is kell mondani a közönségnek, mielőtt nagy robajjal végképp legördül a vasfüggöny.

KORMOS-EVIDENCIÁK

(Egy boldog nap szomorú leírása)

1977 tavaszán a Ferencváros 4. helyen állt a magyar futball-bajnokságban. Vezetett az Újpesti Dózsa. Második helyen állt a Vasas. Harmadik volt a Honvéd. A Fradit követő ötödik a szombathelyi Haladás.

Nem fejből tudom, nem emlékezetből: föllapoztam az egykori újságot, onnan írom mindezt, s onnan írom a Fradi akkori összeállítását is, ekképpen: Dombai–Martos, Bálint, Vépi, Megyesi–Nyilasi, Ebedli, Mucha–Pusztai, Vad, Magyar.

Nem fejből tudom, emlékezetből ezt csak Kormos Pista tudná, Kormos vagy esetleg Kálnoky Laci bácsi, kik sportban és irodalomban egyaránt tudósok.

1977 októberében halt meg Kormos István, s valamikor az év tavaszán töltöttünk együtt szinte egy teljes napot, egy fociszerdát; ennek a napnak a széttört tükörcserepeit próbálom óvatosan összeilleszteni, hiszen ez volt utolsó találkozásunk.

Délelőtt bementem hozzá a Móra Kiadóba; 1977 tavaszán, amikor még íróké és újságíróké volt a New York Kávéház. A Magyar Nemzet, a Szépirodalmi, az Új Írás, a Móra egy épületben. A villódzó világváros szívében. Álmodjátok magatokat vissza, barátaim, tizennyolc, húszéves pályakezdőkké, s idézzétek föl: kicsit megilletődötten léptetek be az épület kapuján, még tán az ódon, nagy zökkenőkkel induló liftet sem mertétek használni. Gyalog lépdeltünk emeletről emeletre. Valaki a közelmúltban, visszaemlékezésében már leírta a Móra Kiadó „előcsarnokát": barátságtalan és hideg, tán stílustalan és minden ízlést nélkülöző helyiségként írta le. Lehet, hogy ormótlan és formátlan volt tényleg az az előtér: lehet, hogy poros, huzatos. A bejárattól balra finom süppedős fotelek vagy csak hivatali ócska kis székek? – én már nem emlékszem. De arra emlékszem, hogy számomra az irodalom egyik legszebb terme ez. Ott ismertem meg – mondhatni egy kicsike túlzással – a magyar irodalmat. Munkanapjain – dolgozószobájából kiszabadulva – ott az előcsarnokban, ott ült Kormos, s mikor Kálnoky, mikor Jékely, mikor Weöres, mikor Vas István. Ki személyében, ki eszmélkedő szavainkban. Ott ismerkedtem meg nemzedékem társaival is.

Tréfásan valaki „Kormos-istállónak” nevezte ezt a csapatot, akiknek kötetét, első könyvét Kormos az évek során kiadta. Hosszú ez a névsor: Veress Miklós és Döbrentei, Kiss Anna és Kiss Benedek, Nagy Gáspár és Szöllősi, Kántor Péter és Pinczés Jutka, s így tovább.

S jöttek azok, akik más kiadónál indultak, de a szívük idehúzott, emlékszem, Utassy Jóska is hozta a Kormosnak dedikált versét, s jött Baka Pista is Szegedről, Bari Karcsi Bükkaranyosról.

A mi szűkebb, 1975-ös nemzedékünk is itt szerveződött: a hetvenes évek elején voltunk húsz-huszonöt évesek, akkor kezdtünk folyóiratokban publikálni, s hetvenöt táján jelent meg első kötetünk. Olyan időben, amikor a hivatal közönye azt sugallta: miért írsz te verset, öregedj meg, rokkanj meg, testben és lélekben szakállasodj meg. Az irodalmi hivatal a fiatalokat ott várakoztatta a láthatatlan, de tapintható falak előtt. Jellemző volt az az 1975-ös eset, amely egy írószövetségi „értékelésen” történt. Akkor jelent meg többünk első kötete, s jelentős vagy – inkább mondhatni – tekintélyes kritikusok értékelték. Egyik nemzedéktársam kötetét például ekképpen. Engedjétek meg, hogy megkeressem egyik rossz versét – mondotta a kritikus, s hajtogatni kezdte a kötet lapjait, kezei között pörgette, keresvén azt a kis cetlit, amivel a bűnös verset bejelölte. De nem találta. Majd fejjel lefelé tartotta a könyvet és rázta, hogy essen már ki belőle a cédulája. A kötet majdhogy szétesett, de akkor sem találta. S akkor azt mondta: mindegy is, fölolvasom az egyik verset, bármelyiket, hisz mind rossz.

Az ilyen közhangulattal és közvélekedéssel szemben állt és élt Kormos. Elkérte első verseinket, szemünkbe nézett, és egyetlen kézfogásával baráttá fogadott, s költővé lenni biztatott. Ezek voltak a Kormos-evidenciák. Ezen az esten is csak orra alá dörmögött néhány keresetlen mondatot, s intett, hogy menjünk, kövessük. Meghívlak benneteket egy sörre – mondta –, a jelenlevő hölgyeket egy Martinire – tette hozzá. Későbbi feleségem, ki szintén ott volt a társaságban, s persze lévén nem nagy iszákos, ekkor ivott életében először Martinit.

De vissza ehhez az 1977-es tavaszi naphoz, fociszerdához, amikor kora délelőtt bementem hozzá a Móra Kiadóba, s leültem a kiadó számomra olyannyira kedves előcsarnokában. Ilyenkor nem volt szokásos Kormos Pistához a dolgozószobájába bemenni. Hanem az volt szokásos, hogy az ember a kinti barátságos vagy barátságtalan – kinek hogy tetszik – előszobában leül, s a titkárnővel üzen: Kormos Istvánt keresem. Eltelt egy perc, öt, tíz, mikor hogyan, míg Kormos benti teendői végére ért, akkor jött és leült mellénk a kinti széken. Vagy kényelmes fotelek voltak – ki tudja, megszépíti az emlékezet.

– Ugye, ma forduló lesz? Kivel is játszik a Fradi? – kérdezte váratlanul Pista. Hozom a Sportot! Sportújságjáért visszaszaladt szobájába. – Itthon a Haladással! – fedezte föl, s hozzátette: menjünk ki a meccsre.

Szívesen egyeztem bele. Biztosan elolvastuk a Fradi aznapi összeállítását is. Micsoda csatársor, nézem utólag: Pusztai, Vad, Magyar. Micsoda beszélő nevek! Hogy akkor nem nevettünk rajta: ez az operett-csatársor, vigyázz világ, mert majd jönnek a pusztai vad magyarok.

Kérlek, vegyél előre jegyet – mondta Pista. – Adok jegyekre és taxira pénzt. – Villamossal megyek – vetettem közbe. Dehogy villamossal! – s erőszakkal pénzt adott taxira is. Ennek ellenére villamossal mentem, kizötyögtem az Üllői útig és vissza. Vettem két jegyet. Kora délután, mikor leültünk a nézőtéren, Pista nem volt elégedett a hellyel. „Nem volt már jobb hely" – mondtam neki magyarázkodva. Mondhattam volna persze azt is, hogy fogalmam sincs róla, mit jelent jó helyre jegyet venni egy meccsen.

Aznap volt? nem tudom már: Pista gyűrött papírdarabkát vett elő az ingzsebéből. Egy írólapnyi papír volt négyrét hajtva, az is lehet, hogy nyolcadnyira összehajtva, s a belső zsebben már jól meggyűrve. Olvasd csak – mondta. Új verse volt, ahogy akkor címe mondta: Kornissi pásztorok. Az *Új Írás*nak adtam – tette hozzá –, de valószínűleg nem közlik. Az *ÉS* már kérte, odaígértem. Végül mégis az *Új Írás*ban jelent meg, kis szerkesztői gondolkodás után, s *Pásztorok* címmel. A jelző, a név ajánlássá szelídült ekképpen: Korniss Dezsőnek. *Szegény hazánk fölperzselt legelő. Utat mutatni csillag nem ragyog.* Ilyen mondatokkal. *Szólunk, mert urunk nem panaszkodik.* Évtizedeink egyik legnagyobb verse, barátaim. Olvastam megilletődötten, visszaadtam, s Kormos – ismét darabkákra összehajtogatva – visszamélyesztette a zsebébe.

Játszottam valamikor a Fradi ifiben – mondta Pista. Még a sportújság is megemlékezett rólam. A kis hatásszünet után hozzátette: Azt írták, hogy én voltam „a csatársor kerékkötője". Tűnődöm rajta, melyikre is volt büszkébb, arra-e, hogy „népi szürrealistának" keresztelte el, ha jól tudom, Szabó Lőrinc, vagy arra-e, hogy a „csatársor kerékkötőjének" a Sport?

Visszatérvén, ott álltam két jeggyel a Móra előterében. Van még időnk, ebédeljünk meg a meccsig, javasolta Pista. S elmentünk a Rézkakasba. „Költők, kölkeim, egyetek" – mondta.

Egyszer az Egyetemi Színpadon megkérdezte tőle Kiss Ferenc irodalomtörténész, váratlanul nekiszegezvén egy írói találkozón, hogy melyik a kedvenc verssora. „Nyújts feléje védő kart" – mondta gondolkodás nélkül. Erről beszélgettünk-e aznap? – már nem tudom. Mit ettünk a Rézkakasban, mit ittunk? – már nem emlékezem, taxival mentünk-e a meccsre vagy ismét csak villamossal, már nem emlékszem. Elbánik kegyetlenül emlékeinkkel az idő.

De arra emlékezem, többször mondotta, hogy Pista talán legkedvesebb könyve Bibó *A harmadik út* című emigráns kötete volt. (Most

visszalapozva látom, hogy 1960-ban jelent meg Londonban.) Külön is szerette, s emlegette belőle Szabó Zoltán bevezetőjét. Azt hiszem, Szabó Zoltán bevezetőjének legtöbb mondatát Pista tudta kívülről, mert most, ahogy újraolvasom, ráismerek a tőle hallott szavakra.

Jelképesnek és sokrétegűnek tudhatott Kormos egy jelenetet, hisz olyannyiszor felidézte. Történelmi napok, az országgyűlés épületében egyedül Bibó, az államminiszter, kiáltványt pötyögtet írógépén, s elözönlik az épületet a katonák. Ellenséget nem találván, percek múltán már nézegetik a parlament nagyívű freskóit. S innen Szabó Zoltán szavai: „A naptár novembert s vasárnapot jelez, az első Halottak Napja után. Az ágyúszó a város peremén elözönlést dörög, a fehér zászló a parlament kapuján kapitulációt hirdet. Az ország néptelen házába behatoló szovjet katonák a szőnyeges folyosón fegyvert hiába keresnek: a vak is látja, hogy az épületet nem védi senki. Már inkább kíváncsiság, mintsem gyanakvás rúgatja be velük a nehéz tölgyfaajtókat. Az egyik teremben mégis találnak valakit, egy civilt. A magas, hajlott hátú, borotválatlan férfiú egy írógép előtt ül. Ír. Mivel tanárra, s nem partizánra emlékeztet, nem bántják. Célpont híján a megszállók turistaösztöne támad fel a katonákban: nézegetni kezdik a termek falfestményeit… A kopott ruhájú, korántsem ünnepélyes külsejű férfiú pedig kopogtatja az írógépen, számukra semmitmondó nyelvén, a maga mondandóját. «Magyarok» – írja…”

Két órakor, inkább háromkor kezdődhetett a Fradi–Haladás meccs, időben ott voltunk, s hazai győzelmet reméltünk. Kormos mint lelkesebb drukker, én meg az ő kedvéért. Mit mondjak a meccsről? – tizenhat év távolából. Meddő hazai fölény, metaforakönnyű gáncsok, átlátszó kis támadások. A közönség pedig fürdőzik a szikrázó kora nyári fényben, reflexszerűen ócsárolja az ellenfelet és a bírót. Talán nevetünk is a képzavarokon. Aztán egy gyors kontratámadásból gólt lő a Haladás, morgás a nézőtéren. Itt-ott egy „Mindent bele!” kiáltás. Még görcsösebb hazai próbálkozások, s perceken belül egy újabb kontratámadásból még egy gólt lő a Haladás: 0–2.

Nézegetem most utólag, a táblázatot. A Fradi a negyedik volt, a Haladás ötödik. Tehát ez afféle rangadó meccs, ahol győzhet a vendég is, ahol a mérkőzés bizony háromesélyes. S barátaim, nézem az összeállítást, a Haladásban játszott akkor még két válogatott játékos, két igazi klasszis, bizonyos Halmosi és Kereki urak. De mi mégis ott álltunk leforrázva, s nem tehettünk mást, magunk között dicsértük a szép kontrajátékot.

Egyszer csak körültekintvén, azt láttam, hogy szúrós szemek tekintenek ránk! A Haladás szurkolói közé ülhettünk? – mi, Fradi-drukkerek. Vagy épp a fradisták közé ültünk, s kihallatszott, hogy egy ideje a Haladás játékát dicsérjük? – ki tudja? Az is furcsa volt rajtunk és

bennünk, mérlegeltem alaposabb körültekintés után, hogy körülöttünk mindenki egy szál trikóban napozott, élvezte a gyönyörű kora nyári napfényt, mi meg mindketten – hisz reggel óta magunkon felejtettük a vastag ballonkabátot – ott ültünk fázósan, a kabát nyakát is magunkon összefogva. Mint akik nagykabátban vannak a strandon… Szinte fenyegető pillantásokat is láttam, ezért – csak szemmel pillantván én is – jeleztem Pistának, hogy lassan mennünk kell.

Be a belvárosba, mondta Pista –, Luca lányomért megyek az óvodába! – tette hozzá győzedelmesen. Óvodába? Bölcsődébe? – már nem emlékezem, csak arra, hogy a Petőfi Sándor utca táján mentünk, túlhaladtuk a Korzó éttermet jobbról, s mentünk a Vörösmarty tér irányába. A Petőfi Sándor utcából nyíló kis utca sarokházánál álltunk meg, ott volt a Luca óvodája. Várj meg itt! – mondta Pista, s bement az öregecske épületbe. Azt hiszem, sokáig vártam, míg végre visszajöttek. Pár szót váltottunk még, akkor láttam őt utoljára, ahogy kézenfogva elsétálnak a kora nyári ragyogásban, a késő délutánban: apa és óvodából szabadult, boldog kicsike lánya.

„Hajha barátaim" – mit mondjak róla még? Akik ismerték, akik ismerik, azoknak úgyis nehéz szavakat találni, újakat. Akik nem ismerték, azoknak áll itt leírván dokumentálásul ez a boldog–szomorú nap. Akik nem ismerték, azoknak itt állhatnak a Hamletből vett szavak is. Hiszen Yorick volt barátunk, ő volt szegény Yorick, akiről kérdezik a shakespeare-i mondatok: „Hová lettek dalaid? Villámló élceid?" S akire olyannyira illik a jellemzés, Yorick „végtelen tréfás, szikrázó elméségű fiú volt."

KÖLTŐ KISBALTÁVAL

Takács Imrét, a most hetven esztendős költőt én a 70-es évek elején ismertem meg. Imre hírneves költő, aki alkotóereje és életereje teljében volt.

Magam pályakezdő költő és pályakezdő egyetemista és pályakezdő lovag. A Kozmosz Könyvek sorozatában már készült első verseskötetem, s első verseim sorra jelentek meg a pesti folyóiratokban is: az *Új Írás*ban, *Kortárs*ban, s a *Kortárs*sal egy épületben lévő *Élet és Irodalom*ban. Jók voltak ezek a szerkesztőségi tanyázások: pályakezdő társaimat is itt ismertem meg, itt, e szerkesztőségi szobákban, s neves írók és szerkesztők sorát is. Ahogy lenni szokott: szerény zseniket és szerénytelen dilettánsokat.

Az *Új Írás* azóta már megszűnt, a *Kortárs* és az *Élet és Irodalom* többször szerkesztőségi épületet váltott. Az én emlékezetemben minden ott van a régi helyén. A *Kortárs* például a Duna-parton. Jó volt a metróval az Országházig utazni, ott esetleg szétpillantani s motyogni egy sort! Nagy Lászlótól, „amíg ez a ház nem a miénk – nem a miénk visszhangzik bennem". S persze, visszhangzott is. Jó volt egy pillantást vetni a Dunára, s e röpke séta után jó volt kinyitni a *Kortárs*-féle irodaház kapuját. Irodalmi irodaház. Hosszú hivatali folyosókkal, jobbra-balra nyíló irodácskákkal. Az ajtó mellett mindjárt jobbra, a földszinten az első szoba volt Takács Imréé. Könnyű volt betoppanni hozzá.

Ha korán érkeztem, Imre még bent sem volt, egyedül üldögéltem a szerkesztőségi szobában.

Huszonöt év távolából úgy látom, úgy merem remélni, Imre szeretett, fiatal költőt, s szívesen ajánlott közlésre. Gyorsan barátjának is fogadott, s vártam többször atyai barátomat az üres szerkesztőségi szobában.

Imre azért késett, mert vonattal járt be Székesfehérvárról. Ha jól emlékszem, ott lakott akkor. Megérkezett éhesen, mackós, dörmögős hangján üdvözölt, ez a hang egy öregemberé volt, örök mosolya meg egy kisfiúé.

Megérkezett éhesen, s a versolvasás helyett reggelihez látott: szalonnát, kenyeret csomagolt ki a szerkesztőségi asztalra. Volt úgy, hogy a kézirat került alulra: rajta a csupasz szalonna. Nézhettem utá-

na fájón és nevetve a zsírfoltos verskéziratot: szerkesztőm, Takács Imre jóízűen megreggelizett rajta.

S ha épp nem akkor vittem kéziratot, hanem már otthagyott kézirat sorsáról jöttem érdeklődni? Imre szépen kirámolta fiókját, kirámolta kis válltáskáját, az akkor tüntetően divatos kis erdélyi válltáskával járt, kipakolta tehát, s közölte, hogy a kéziratot, milyen kár, nem találja. Eddig csak zsírfoltosak voltak a kéziratok, de ebben a kutakodásban, ami megvolt, jól össze is gyűrődött. Nem volt épp hivatalos a rend ebben az irodalmi hivatalban.

Voltak pályatársaim, akik rögtön a főszerkesztőhöz mentek, vagy kísérőlevéllel a főszerkesztőnek címezték írásaikat. én jobban szerettem ezt a másik utat: írásomat a versrovat vezetőjének, Takács Imrének bevinni. Nekem többet jelentett, ha Imre elvesztett, összegyűrt s összezsírozott egy-egy versemet, a maga szertartásos módján, mintha a főszerkesztő csak úgy hirtelenjében közölte volna.

S persze, a találkozások. Mert Takács Imre szobájában ismertem meg Nagy Lászlót is. Tanúsíthatom, hogy Imrét Nagy László igen kedvelte, szerette. Ha megérkezett az épületbe, nem a lépcsőn indult, föl az ÉS-be, hanem rövid kanyart írt jobbra a bejáratnál, be rögtön Imre szobájába. Egyszer-egyszer engem is ott talált. Ott találkoztunk össze, és néhányszor együtt maradtunk ebédig. Erről a Nagy László-napló egy-egy passzusa is szól. Emlékszem Nagy László botja kopogására, s emlékszem a két matróztrikós költőre: a csupaváll Nagy László, a csupaváll Takács Imre. Nem csak két költő, két birkózó akár.

Egyszer Nagy László megtörten, fáradtan érkezett. Kézfogás után szó nélkül leült s azt mondotta: *egész éjjel sírtam.* Azon az éjjelen vette hírét Kobak halálának. Kobak Szilágyi Domokos fia volt. Szilágyi Domokost Nagy László temette előbb a házsongárdi temetőben. Akkor talált új erdélyi barátokra is. Telefonon hívták barátai, és mondták el neki, hogy meghalt Kobak, meghalt a bukaresti földrengésben. Mondták e szörnyű földrengés részleteit. Töredék-mondatokban mondta tovább nekünk is Nagy László. Egész éjjel sírtam – erre a mondatra emlékszem. S arra még: *a temetésen láttam, ott ismertem meg, szőke hajával olyan volt, mint egy angyal.*

Angyalszárnyakra zuhanó betontömb—

Hirtelen azután Takács Imre pesti, azazhogy budai lakos lett. Nem is árulta el a titkát, hanem – gyere csak! – hívott és otthagytunk a szerkesztőségben mindent, csapot, papot. Nem tudtam, Imrével hova is megyünk, mentem mellette. A Duna pesti oldalán el a Margit-hídig, a Margit-hídon gyalogosan át a Dunán. S Budán még föl egy kis lejtőn. Itt lakom – mondta. Honnan szerezhette ezt a hatalmas méretű és központi fekvésű albérletet, nem tudom? Ilyen gyönyörű „legénylakást" még nem láttam életemben.

Persze, volt a lakásban valami kísérteties is. Gazdája a bútorokat magával vitte, s üresen tátongtak a nagy szobák. Fölhajtott szőnyegekre emlékszem. Érdekes, ágyra nem, pedig valami ágyat Imre csak szerzett ebbe a lakásba. Beléptünk: óriási előszoba. S befelé még: nagyobbnál nagyobb szobák. Az előszobában, az üres, bútorozatlan előszobában egyetlen „bútor", hatalmas, csillogó, fekete zongora. S micsoda stílusváltás: a zongora tetejére odavetve egy kisbalta. Ezért nem is tudom leírni a lakást, mert mindent elhomályosít ez az emlék: a zongora és rajta a kisbalta. A fényes zongorafedélen egy fénylő élű kisbalta.

Persze, tudom én a helyes választ is, de annak mi értelme lenne. Tehát azóta is tűnődöm, miért is? Miért is: Imre talán baltával zongorázott? Illene hozzá. Vagy baltával írta fába verseit?

HÁROM TALÁLKOZÁS

Hetek, hónapok óta Pistára, Baka Pistára gondolok.

Felidéződnek képzeletben az egyszer-volt találkozások. Az országot jártuk együtt, külföldön voltunk együtt; Szegeden és Kecskeméten. Százszor voltunk együtt? Többször is talán. S száz levelet is váltottunk, levelet, levelező lapot? Meglehet. Még a vonat is kisiklott velünk!

A fiatal írók miskolci találkozására mentünk együtt, a hetvenes évek végén lehetett. Én is Szegeden voltam, vagy ő Kecskeméten? – már nem emlékszem, csak arra, hogy már induláskor is együtt voltunk, velünk még a vasúti kocsiban végig Gulyás Jóska, a szabadkai költő, áttörés volt, hogy egy-egy barátunkat a határon túlról is meghívhattuk. S velünk egy gyerek, aki mintha Pista valamelyik novellájából lépett volna elő.

Az induló vonatra várakozván odajött hozzánk egy ismeretlen ember. Megkérdezte, hová utazunk? Mondtuk, hogy Miskolcra. Akkor ezt a fiút legyenek szívesek vigyék magukkal – kérte, s válaszunkat se várva otthagyott. Ottmaradtunk egy öt-hatéves forma fiúcskával. Aki közölte: az állomáson majd várnak –, s a vonaton föltelepedett a csomagoknak tartott, ülések fölötti polcra. Ott, a fejünk fölött, a polcon utazott Miskolcig. Többször kérleltem, szálljon le, de válaszra sem méltatott. Utazott fejünk fölött, a csomagos polcon szótlanul. A miskolci végállomás közelében voltunk már, szerencsére a vonat lassított, s így lassítván siklott ki velünk. Fülemben az a fémes csikorgás, csattanás. Mint amikor fémet fémmel fűrészelnek, vágódott velünk fémesen sikoltva a vonat, s oldalára dőlve megállt. Nem sérültünk meg, csak vágódtunk mi is a fülkében jobbra, balra, lökődtünk egymásra, mint jégzajláskor az egymásra torlódó jégtáblák.

A vonat oldalára dőlt végül, és megállt. Ajtaját fölfeszítettük, és ugráltunk ki belőle. Már láttuk a közeli állomást. Senki sem sérült meg, még a gyerek sem, pedig ő a csomagos polcról az ütközés pillanatában a földre esett. Ott ült összehömbörödve, szótlanul és sértetlenül. Mondom tehát, torlódik sok emlék; még a vonat is együtt siklott ki velünk.

De nem erről szeretnék írni, hanem három találkozásról, ami legtöbbször fölrémlik bennem. Az első emlékezetes találkozás, 1976 májusában volt, május 13-án az Eötvös Kollégiumban. Fiatal költők estje, melyen föllépett Baka István, Nagy Gáspár, s melyen fölléptem én.

Hármónk estje, melyet bevezetett Kormos István. Verseinket pedig Márai Enikő mondta, akiről azokban a tiltó időkben is tudtuk, hogy Márai Sándor rokona. És Vándorfi László, ő pedig versmondó, s egyetemi társunk. Épp húsz éve, húsz év távlatából már keverednek bennem az emlékek, de úgy tudom, Herzum Péter pedig fotózott, pár hónappal ezelőtt, a csongrádi házban kezembe is kerültek ezek a húsz évvel ezelőtti fényképek. Most újra keresem, s nem találom. A három fiatal költő s Kormos a képeken.

Pistával is, Gáspárral is 1975-ben, egyidőben jelent meg első kötetünk. A fiatal írók köre az Írószövetségben, és az első kötetünk körüli sürgés hozott még közelebb egymáshoz bennünket. Pista akkor kérte írásaimat a Kincskereső részére, elsőül talán arra kért, hogy egy interjút küldjek Kiss Bencével. Meg is csináltam, meg is jelent. Magázva. Azt szeretném megkérdezni magától… Azt tudom válaszolni magának… Ilyen stílusban. Pista szabadkozott levélben, hogy a tegezést magázássá oldotta, nem is oldotta, szigorította a megjelenés. Pista szabadkozott levelében, hogy szerkesztőségi gyakorlatuk szerint magázzák interjúalanyaikat. Így magázódtunk vissza Kiss Bencével, bár máskülönben a borospoharat tegezve oly sokszor összekoccintottuk. Különösen március 20-a tájékon, lévén egymás mellett a születésnapunk.

Megjelent akkor 1976 év elején talán, egyik idősebb pályatársunk egy verse. Címe volt-e, vagy refrénje, vagy legfontosabb sora, már nem tudom. Csak azt tudom, így hangzott: mi vagyunk az utolsó nemzedék. Én is olvastam. Fejcsóválva. Utolsó nemzedék? És akik a kapuk előtt állnak? Elkövetkező találkozásunkkor Kormos is fejcsóválva mutatta. Ő is olvasta, persze, hiszen mindent olvasott.

És a ti nemzedéketek? – kérdezte. S biztatott Kormos, páran álljunk össze, s mutassuk meg magunk. Akkor nem használtuk ezt a kifejezést, mindig azt írtam én például, az 1975-ös nemzedék. De most kívánkozik a versre rímelő kifejezés. Mutassuk meg magunk, mi az utolsó utáni nemzedék.

Én épp búcsúzni készültem egyetemtől és Eötvös Kollégiumtól, kicsit készültem is egy kollégiumi estre. De a jelzett vers körüli apró feszültség, Kormos Pista javaslata arra ihletett, hogy társakat hívjak. Azonnal Baka Pistára gondoltam, Pistára – Szegedről. És Nagy Gazsira, aki előbb érkezett szombathelyi kitérővel Bérbaltavárról, ahol az ellenre – állítólag innen a név – balta vár. Vállalták is mind a ketten szívesen, egyetlen felkérő szóra, s vállalta az est bevezetését Kormos is. Mivel bevezetője nem maradt fenn, segítsetek felidézni, hogy mit is mondott. Kihajtott ingnyak, foszlott ujjú pulóver, ebben volt, örökös öltözetében, nem lehetett másként. Ez az első találkozás, ami visszatérően felidéződik bennem.

A második egy évre rá, március 15-én. A tiltott ünnepen. Akkor már Kecskeméten éltem én is, de feleségemmel ezen a napon Pestre indultunk, Petőfi Duna-parti szobrához. Nem szóltunk róla senkinek, nem üzentünk barátoknak, nem szerveztünk találkozót. Délelőtt tíz, tizenegy tájban értünk a térre. Üres volt, félelmetesen üres. Március idusán dél közeledtén, szikrázó napsütésben 1977-ben senki sincs Petőfi terén. A környező kapualjakból kikukucskáló szemek. Valakik megbújván onnan figyelték a teret. A falhoz simulva egyenruhás, fémkokárdás fiatalok néhányan. Ünneplő megfigyelők ők is. Odamentem a szoborhoz, lehajtott fejjel megálltam. S mikor fölnéztem, ott állt mellettem Baka Pista és Nagy Gazsi. Ott álltunk hárman. Nem is tudom, hogyan történhetett ez a nem véletlen véletlen.

A harmadik találkozás pedig Szekszárdon, 1995 szeptemberében. Baka Pistát temetjük, a gyászoló tömeg Gazsival megint egymás mellé sodor bennünket. Állunk némán. „Ne haljatok meg" – mondja. Nekem mondja, de azért a különös többes szám, hogy valamit könnyítsen a mondat rettentő súlyán. Nézek rá szótlanul, magamban motyogván a lehetséges választ: Hát akkor mit tehessünk?

ÁLOM AZ EÖTVÖS KOLLÉGIUMRÓL

A Kollégiumban – milyen érdekes, hogy napra pontosan emlékszem rá – 1976. július 24-én aludtam, „laktam" utoljára. Pár nappal, lehet, hetekkel korábban letettem már utolsó vizsgáimat, de mint aki nehezen szakad el – épülettől, egyetemtől? – még maradtam, megbújtam kollégiumi szobámban. Feleségemmel azokban a napokban kötöttünk házasságot, házasságunk, házasságkötésünk társasága is az Eötvös Kollégiumi kör volt.

Befutottak Újvidékről barátaink, négy-öt éves gyerekeiket hagyták ránk erre az éjszakára. Feleségemmel mi ketten és barátaink két gyermeke, ez volt az utolsó kollégiumi éjszaka családi köre.

Utána, évekig vissza-visszamentem még, persze. Évfolyamtársaim velem együtt elmentek, de ottmaradtak az alsósok, akik ismerősként üdvözöltek, s akiknek még évekkel később, szobájukba is kedvem volt bemenni. Még ismerős volt a portás, a nevelőtanár, ismerős mindenki a kollégiumi irodában. S találkozásról találkozásra már egyre több az idegen. Ha az arcokat néztem, végül már olyan volt, mintha idegen helyen járnék. Lassan kikoptam a Kollégiumból. Már csak a Ménesi út fái köszöntöttek ismerősükként, már csak a Himfy út lépcsői. Már csak a Kollégium előtti telefonfülke, már csak a könyvtár.

Eltelt talán jó tíz év, két gyermekünk született, fiúk, s amikor ezek a fiúk már annyira fölcseperedtek, hogy értették a szavak lényegét: Eötvös Kollégium, itt lakott apád, itt tanult anyád, akkor fogtuk őket, s kiránduláskénti ismét elmentünk a Kollégiumba és annak tájára.

A Móricz Zsigmond körtérről ballagtunk föl a jól ismert lépcsőn, ismét átfutott rajtunk a borzongás, hogy a körtérről a hegy felé indulva pár méteren belül csöndesebb minden, hűvösebb, tisztább a levegő. Éreztük újra a zsivajgó várostól elütő más klímát. Mutattuk, nézzétek, itt jobbra, ez volt egykor a Kollégium B épülete, akkor még ez is a Kollégiumhoz tartozott. Mentünk föl a lépcsőn, idegen portás. Magyarázkodni kellett, hogy itt laktunk, s most fiainkat hoztuk megmutatni a Kollégiumnak. Nem kellett sokat magyarázkodni, megértő volt és segítőkész. Mondta, menjünk csak föl, nézzünk szét. A fiúkat fölvezettük a lépcsőn, nézzétek, itt volt, most is itt van a Könyvtár. Itt tanultunk, ha elfáradtunk, fejünket a könyvtár asztalra lehajtva, aludtunk kicsit, s folytattuk tovább. Nézzétek, ez volt a lány-szárny. Mind-

járt az első szoba előtt hosszú sor állott, nyelvi laboratórium lett az egykori diákszobából, sorsukra vártak a diákok. A mi időnkben még nyelvi laboratórium nem volt, este csak egy-egy nyelvi különóra. Egy nyelvkönyv, szótárfüzet, ceruza volt a laboratóriumunk. Kinéztünk a folyosóról az udvarra, a Gellért-hegy oldalába fúródó sportpálya is épült. Érdekes, ottlétem alatt számomra szinte ez a belső udvar nem is létezett. Ott én nem jártam. Nekem a színtér, a látvány a Ménesi út volt, az épület Ménesi úti frontja. A legfölső emeletre mentünk. Nézzétek fiúk, elsős korunkban itt laktunk. Északi oldal, sötétség, nyirkosság most is, akkor is. Kis penészfolt a falon, nézzétek, itt a fürdőszoba, a folyosó végében alkalmi ruhaszárítón száradó, frissen mosott fehér diák-ingek. Egy emelettel újra vissza, nézzétek, a másodiktól itt laktam, ebben a szobában. Mutatom, földszint: porta, Irodalomtudományi Intézet, első emelet: könyvtár, második emelet – balra lány-szárny, jobbra fiú-szárny. Fiú-szárny, mindjárt a harmadik szoba. Álltunk az ajtajában, mutattam, nézzétek, ez volt a mi szobánk.

Bekopogtattunk, nem jött válasz. Óvatosan akkor az ajtót megnyitottam, benyitottam, s mutattam: ez volt a szobánk. S a fiaim, más korosztály, más generáció, más élmények: nézték közömbösen – vagy ne sértsem meg őket, nem közömbösen, csak csodálkozva, hogy miért vagyok oly meghatott. Igen, azt nem éreztem, hogy övéké lenne. De mégis, mégis akartam, hogy itt járjanak, gyermek-szemmel is lássák, amit én diák-szemmel láttam, és felnőtt-szemmel látok.

Majd egyszer, majd sok évvel később, talán megérik bennük e látvány.

De nem is erről akarok én itt írni, hanem az álmaimról. Arról, hogy én tucatszor és tucatszor álmodom azóta is a Kollégiumról. Azóta is, 1976 óta is, s azóta is, hogy épületét fiaimnak megmutattam.

Álmaimban volt is logika, valahogy mindig reálisan álmodtam a Kollégium színtereit, csak emlékeim némiképp átszíneződtek, s mintha mikroszkóp alatt nézném őket, felnagyítódtak. Először azt álmodtam, hogy bemegyek a Kollégiumba. A Kollégium földszintjén leveles-szekrény van. A leveles-szekrényen A-tól Z-ig meg vannak jelölve a fakkok, és én a P-nél, ahol a nevemre küldött levelek lennének, izgatottan keresgélek: van-e levelem? Ez így volt a valóságban is, megvolt ez a leveles-szekrény, ott várt bennünket a levél. Egy kis falitáblán rajzszöggel kitűzve pedig a portás által átvett üzenet. Levelek, üzenetek, kellőképp fontosak voltak ahhoz, hogy évek múltán is velük álmodjam. Üzenetet nem kerestem álmomban soha, de a leveles-szekrényt álmomban újra és újra kutattam: hogy van-e levelem. S álmomban tudtam azt is, hogy már nem lakom ott, elteltek az évek, s akkor még az aggódás is álmomban, hogy elveszett időközben a levél.

Utána, vagy a leveles álmokkal párhuzamosan is, azt álmodtam, hogy megyek szobáról szobára, és ismerőst keresek. Hiszen ez így is

volt, a valóságban is így volt, ahogy teltek az évek, egyre kevesebb ismerős a megújult Kollégiumban: új, szabadlelkű diákok. S én mentem álmomban szobáról szobára, és kerestem egy régi ismerőst. Bárkit, bármelyik megmaradt társat. S hogy mennyire gyorsan ébredtem föl, attól függött az eredmény: egy-két szobában nem találtam, vagy pedig hosszan kutattam.

Egyszer azután csodaszép álmom volt a Kollégiumról. Nem volt bennem semmi görcsösség, aggodalom. Nem kerestem sem elveszett levelet, sem egykori társat. Könnyű voltam és lebegő, ahogy álomban illik is. És lebegtem egy kollégiumi szobában. És nem mentem ki a folyosóra, ahogy kellene, ahogy kellett a valóságban, hogy onnan – a folyosóról – benyissak egy másik szobába. Hanem a falakon keresztül, ebben a könnyedségben, álomi lebegésben, a köveken keresztül lebbentem át egyik szobáról a másikra. A falakon keresztül lebegtem át a szobákon, jártam végig a kollégiumi szobákat. Nem kerestem senkit, nem akartam semmit álmomban, erre is emlékszem, csak nagyon kellemesen lebegve jártam szobáról szobára. S milyen érdekes, azóta nem álmodtam a Kollégiummal. Lehet, hogy ezzel az álommal búcsúztam el tőle. Lehet, hogy ezzel az álommal búcsúztam el az Eötvös Kollégiumtól örökre?

SZÁZ SOR MAGÁNY

Találkozások önmagunkkal

A kecskeméti főtéren csak átszalad az ember. Hivatalból jövet vagy hivatalba menet. Mint kitátott cápaszájak: elnyelnek bennünket a főtéri üzletek. A diákoknak is csak térkép e táj: könyvekkel, hatalmas térkép-füzetekkel sietnek a közeli iskolába. Nézzétek csak Kossuth szobrát, új és új években új és új pártok hozzák talpkövére koszorúikat. De a Kossuth-szobor fürkészően csak a városházát nézi, nekünk hátát mutatja. A főtéren csak átszalad az ember, most is épp átkergetik a kora őszi zivatarok.

Majd turisták jönnek, végighordozzák bőröndjeiket a téren. Bámészkodnak a szökőkútnál; hallgatják idegenvezetők szavait. Egy pillanatra beléjük botlunk, és mi is megállunk megilletődötten és ihletetten. Ha őnekik szép, talán nekünk is szép. S fülünkbe cseng a harangjáték, nekünk harangoz a nagyharang. Ha nem is hallatszik ki a pusztába, legalább behallatszik a puszta lélekbe. A padokon sápadt őszi fényben sápadt öregek ülnek: meccsekről félszavakat hallani. Itt ültek tavaly is, idegyökereztek a főtéri padra. Távolabb a Kodály Intézet fehér falai; tovább Tóth Menyhért fehér vásznai.

Nekem oly kedves kis szobor, megbújva. Amerigo Tot szobra észrevétlen: *Mikrokozmosz a makrokozmoszban.* Egy nagy tömb, s benne egy kis tömb elrejtve. Mintha az ember a mindenségben; mintha a magyar kultúra az egyetemes kultúrában. Mintha a népi kultúra a hatalmas modern kultúrákban; mintha az ország a világ-tengerben. Mintha a város az országban. Egymáshoz illeszkedő apró szobor-pontok és hatalmas szobor-tömbök.

Leülsz a Liberté teraszára, kérsz egy kávét, eltűnődsz.

A világ fél-rész idegenség és fél-rész otthonosság. Minden ember egyszerre érzi magát otthonosnak és idegennek benne. Aki mindenütt és mindenkor idegen, az szerencsétlen sorsú vagy szerencsétlen alkatú ember. Aki pedig kritikátlanul és felfuvalkodottan otthonos, az csak egyszerűen dilettáns, vagy címeres ökör. Körbefuthatod a világot látványosságaiért és fogyasztható cikkeiért, és végül hazaérsz majd egy dalban. Körbefuthatod a dalokat, körbefuthatod könyvtárak könyveit vigaszért, s végül hazatalálsz egy ismeretlen utcasarkon.

Világgá futsz egy viszonzatlan szerelemben, és hazatalálsz egy viszonzott köszönésben.

Újabb kultúránk: falfirkák, graffitik. Oly kedves műfajom. Ezek a falra firkált suta és ügyetlen mondatok nem vágynak halhatatlanságra. Leomlanak a vakolattal, leomlanak a falakkal, elmossa őket az első eső. Nem is kultúrák, sajnos sokszor primitív antikultúrák. De üzenetek, dörömbölések.

Kodály, Bartók: ők a távoli népdalok dübörgésére figyeltek. Ki dörömböl általuk? Mit üzen a múlt? Mit jelez a jelen? Mit hoz a jövő? Menyi otthonosságot, mennyi idegenséget?

Kultúrák és antikultúrák dörgésére és dörömbölésére figyelünk mi is. Ki ez, mi ez a dörgő, dörömbölő jövő? Mit hoz? Mit akar? Mit akar velünk, mit akar általunk? Állok remegőn és reménykedőn egy világközepi vagy világszéli téren, és kérdezem, és kérdezem.

Arcunk a víz törött tükrén

Az Új Forrás ünnepére

Minden tavasszal a Tiszához futok, gyerekkorom folyójához. A Tiszában tanultam meg úszni, szemben a sodrásával is, tempózni a víz színén. A folyóhoz, folyómhoz vezettek az első szerelmes lépések; s a folyó ártere volt kamasz-csapataink küzdelmeinek színtere. Itt állok most is a Tisza gátján, látom, hogy zöldell a fűz, levélkéit bontja a nyárfa; jön a Húsvét s föltámad tetszhalott álmából a természet is. Itt állok az áradó folyó gátján, rátok gondolván, hogy rövidke, röpke számvetést készítsek, nézem a vizet. S a víz törött tükrében nem a múltat, nem a jövőt, csak a saját vízrenéző arcomat látom. Arcomat a víz törött tükrében; törött arcomat a víz tükrében.

Kiadói szerződést – ember! szerződést! – én először Sárándi Jóskánál láttam. Micsoda út volt, míg kéziratos verseink eljutottak a közléshez. S micsoda idők voltak; micsoda előszobáztató drága, ócska idők. Ebben az időben Sárándi Jóska szerződése maga volt a csoda. Ajánlat – nem is egy lapaljai közlésre valamelyik újságban, hanem szerződés egy kötetre. Bóklásztunk a Váci utcán, jártunk az egyetemre, vagy a bölcsész egyetem járt belém, s az Anna, a Múzeum kávéház, a Kárpátia, az Egyetem presszó, a Korzó: ezek voltak a helyek, ahol leültünk egy-egy kávéra. De amit most fölidézek, az Ibolyában történt, az Ibolya presszóban. Szerződést kaptam a kötetemre! – itt jelentette be egyszerre szemérmesen és örömtől ittasultan a hírt Sárándi Jóska. S hogy igazolja is, nem a levegőbe beszél, zsebéből, kabátja belső zsebéből egy sokrét hajtott papírlapot vett elő. Csupa gyűrődés volt, csupa ránc, mint egy öregasszony-arc.

Mikor történt ez? Több mint húsz éve immár, 1971-ben vagy 1972-ben. Jóska, tudunk-e még úgy örülni, egy-egy megjelent írásnak, egy-egy kiadói szerződésnek, mint régen?

Jóska évekkel idősebb volt nálunk, előbb is végzett, s bátor elhatározással és elszánással Leányvárra költözött, s az *Új Forrás* folyóirat szolgálatába állt. Addig mi az *Új Forrás*t úgy lehet, még névről se ismertük, de az új szerkesztő odahívott valamennyiőnket, egyetemi írótársait. Nem mondom, hogy nemzedéket. Mert nem volt ez nemzedék. Mennyiféle írói szándék, többféle vélekedés és eltérő ízlés. Mégiscsak egy csapat volt ez, ha akarom, lenyomok az írógépen egy billentyűt, és máris így írom, nagy betűvel, mégiscsak egy Csapat volt ez.

Sárándi és Szilágyi Ákos, Csaplár Vilmos és Vámos Miklós, Tarján Tamás és Ördögh Szilveszter, Dobai Péter és Péntek Imre, Kántor Péter és Szerb Jancsi és, és ne haragudjatok itt egy név nem jut eszembe, ő nem lett költő közülünk, pedig milyen aktív ember volt: ő javasolta tagnak Bródy Jánost a Fiatal Írók Körébe. Hát ilyen idők voltak azok. Tinédzser idők. S ott volt még az áldott Pinczési Jutka s ott voltak mások. Minket hívott csapatostul lapjához Jóska; s mi mentünk is az első jó szóra. Nemzedékét akarta az *Új Forrás*hoz toborozni, de azt hiszem, ez részben sikerült csak. Nemzedékemet akartam én is a magam folyóiratához toborozni, de ez nekem is – más körülmények között – csak részben sikerült. Látod, nemcsak nekünk van tervünk az Idővel, úgy látszik az Időnek is terve van – más terve van – velünk.

Monostori Imrét később ismertem meg, de őt is az iskolapadban. Majd tíz évvel később besoroztak bennünket egyetem utáni képzésre. Imrével nemcsak „padtársak" lettünk, hanem albérleti szobatársak is. Akkor én már nem bírtam az iskolai rendtartást, azt hiszem, nem sokat zavartam őt, sem iskolapadban, sem albérletben. Ő tele volt tudományos alkotókedvvel, én tele magánéleti gonddal-örömmel. Első fiam akkortájt hosszan betegeskedett, második fiam pedig épp készült fölmondani anyja hasában a kilenchónapi albérletet s vágyott már a napvilágra. Érdekelt is engem ez a poszt-egyetem! De azért beosztottuk szépen. Imre a nappal embere volt, én az éjszakáé. Mikor ő este hazatért, én már melegedtem a nagy cserépkályhánál és indulni készültem. Jelzésképp elmesélek nektek egy pesti – illetve valójában budai – téli éjszakát. De mondom, csak jelzésképpen. Jártam a téli éjszakát. Bokáig ért a hó, s még mindig esett, esett; mintha mindent, mi volt, mintha mindent, mi voltunk, be akarna lepni a hó. Mintha Illyés verse, Illyés hórácsos verse lenne a világ modellje, mindenre hó hullt a város négyszögében. A parkoló autók ablakán is tenyérnyi vastag hó állt. Néptelen utcán mentem s nem féltem, mert akkor még nem félt, aki néptelen utcákon járkált. S akkor egy parkoló autó hóval belepett ablakán egy-

szercsak ezt láttam leírva: P. L. Persze, véletlen, de azt kellett hinnem, itt járt valaki, valaki járt előttem s hóba rajzolta nevemet.

Huszonöt éves az *Új Forrás,* de huszonöt éves a *Forrás* is, harminc az *Életünk.* Számoljunk csak vissza! 1964... 1969...? Milyen lapindító idők voltak ezek? S miért voltak lapindító idők ezek? Én nem tudom a pontos választ. Mondom ugye, nem tanultam meg rendesen a „szociológiai leckét". De egyet tudok, valamiféleképpen a hatalom emberarcúvá válásának évei voltak. 1968 tája volt, 1968 előtt volt, után volt. Rendszerváltásra gondolni talán nem lehetett, de a világ emberarcúvá formálására gondolni igen. Keleten is, Nyugaton is. Keleten egy kicsit Nyugat volt a példa, Nyugaton egy kicsit Kelet. Mindkettő a maga módján embertelen. Lehet, hogy azóta is így van: a sánta tanítja táncolni a vakot; a vak tanítja látni a sántát. S ez a történelem. De ne adjátok föl, barátaim a reményt.

De ne adjuk föl, barátaim a reményt. Hogy egyszer mégiscsak emberarcú lesz a világ. Hogy egy furcsa téli éjszakán egyszer mégiscsak hóba írja, hóba rajzolja majd valaki a nevünket.

1994. március 22-én

A KÖTETBEN KÖZÖLT ÍRÁSOK ELSŐ LELŐHELYEI:

Tizenhat tő aranyeső	(*első közlés)*
Tér és táj/1.	(*Új Forrás*, 1996. 1.)
Tér és táj/2.	(*Új Forrás*, 1996. 2.)
Tér és táj/3.	(*Új Forrás*, 1996. 3.)
Tér és táj/4.	(*Új Forrás*, 1996. 4.)
Tér és táj/5.	(*Új Forrás*, 1996. 5.)
Tér és táj/6.	(*Új Forrás*, 1996. 6.)
Tér és táj/7.	(*Új Forrás*, 1996. 7.)
Tér és táj/8.	(*Új Forrás*, 1996. 8.)
Tér és táj/9.	(*Új Forrás*, 1996. 9.)
Tér és táj/10.	(*Új Forrás*, 1996. 10.)
Karácsonyi pos(z)t	*(Tiszatáj*, 1994. december)
Szökő kutak	(*Tiszatáj,* 1996. február)
Vasfüggöny	*(Forrás,* 1991. június)
Kormos-evidenciák	(*Forrás*, 1994. április)
Költő kisbaltával	(*Árgus,* 1996. július)
Három találkozás	(*Tiszatáj*, 1996. szeptember)
Álom az Eötvös Kollégiumról	(*Forrás*, 1995. május)
Száz sor magány	(*Helikon*, Kolozsvár, 1994. 22. szám *Új Forrás*, 1995. 3.)

TARTALOM

Tizenhat tő aranyeső 5
Tér és táj/1. 9
Tér és táj/2. 14
Tér és táj/3. 19
Tér és táj/4. 25
Tér és táj/5. 30
Tér és táj/6. 37
Tér és táj/7. 43
Tér és táj/8. 49
Tér és táj/9. 57
Tér és táj/10. 64
Karácsonyi pos(z)t 76
Szökő kutak 88
Vasfüggöny 96
Kormos-evidenciák 99
Költő kisbaltával 104
Három találkozás 107
Álom az Eötvös Kollégiumról 110
Száz sor magány 113

VÁR UCCA TIZENHÉT
NEGYEDÉVKÖNYV
1993/1 Cholnoky Viktor
1994/1 Csikász Imre
1994/2 Ányos Pál
1994/3 Verancsics Faustus
1995/1 Auer Lipót
1996/1 Eötvös Károly
1996/2 Lengyel Péter

Előkészületben:
Vas Gereben
Cholnoky László
Vetési Albert, Vetési László
Visszhang-antológia

VÁR UCCA TIZENHÉT KÖNYVEK
Géczi János: (fonalvers, figurával)
Ladányi István: Kávai M. – Emlékversek
Fenyvesi Ottó: Buzz off!
Kilián László: Méhlegelő
Balogh Elemér: A semmi farka
Veszprémi Művész Céh 1996
Pethő László: Hónaljig lángolás
Tandori Dezső: Képversek
Praznovszky Mihály: Tájirodalom
Majdnem – Antológia a városról
Kovács Gáborján: Őszirmi költészet
Zsávolya Zoltán: A lábadozás ezüstje
Ladányi István: Távolságmutató
Zalán Tibor: Átszivárgások
Géczi János: Képversek
Mányoki Endre: Szófa
Brassai Zoltán: Színhely
Széki Patka László: ΑΜΟΡΓΟΣ
H. Nagy Péter: Kalligráfia és szignifikáció
Géczi János: Részlet
Horváthy György: Völgyhíd
(SUB)CULTURA INTERUPTA
– Fenyvesi Ottó költészetéről

VÁR UCCA TIZENHÉT ALBUMOK
Raffay Béla

Előkészületben:
Szabados Árpád
Jokesz Antal
Horváth Lajos

VÁR UCCA
tizenhét

500 Ft (áfával)